

TULLIS
JOURNAL

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)

ISSN: 2536-4510

Uluslararası Hakemli Dergi

International Refereed Journal

Yıl: 2022 / Nisan

Year: 2022 / April

Cilt:7 / Sayı: 1

Volume: 7 / Number: 1

Editörler / Editors

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dil Editörü/ Language Editor

Öğr Gör. Dr. Faruk TÜRK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
-------------------------	------------------------------------

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ziya AVŞAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Semra TUNÇ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHASANLI	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe DEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Şahika KARACA	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Fatih KANTER	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ÇINAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Kadir Can DİLBER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal GÖZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan MERMER	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSOY	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖKSÜZ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZDEMİR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Hakemler / Referees

Doç. Dr. Macit BALIK	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Metin DEMİRCİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim ÖNDER	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Funda BULUT	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KAMAN	Bartın Üniversitesi
Dr. Fatih ÖZTÜRK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Aslıhan ÖZTÜRK DOĞAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Yusuf ATASEVEN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dergimizin Tarandığı İndeksler ve Veri Tabanları

MLA, INDEX COPERNICUS DRJI, SCIENTIFIC INDEXING SERVICES, ACADEMIC KEYS, RESEARCHBIB, COSMOS IMPACT FACTOR, SYSTEMATIC IMPACT FACTOR, İSAM, ADVANCE SCIENCE INDEX, ROOT INDEXING, ASOS INDEX, GOOGLE SCHOLAR, JOURNAL FACTOR, EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX, CITEFACTOR, SCIENTIFIC WORLD INDEX, BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE (BASE), ROAD, CROSSREF, OPENAIRE, KAYNAKÇA.INFO, WORLCCAT, SOBİAD

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS), yılda üç defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS) is international refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBİM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

ISSN: 2536-4510

İletişim / Correspondance

tullisjournal@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/tullis>

<https://www.facebook.com/Tullis-Journal-880249812102808/?fref=ts>

CIHAT BURAK'IN HİKÂYELERİNDE EKOLOJİK TEMAS VE İNSANMERKEZCİLİĞİN DERECELERİ

Şükrü Can BALTA *

ÖZET

Cihat Burak (1915-1994), yaşamı boyunca farklı sanat dallarıyla iştigal etmiş, varlığı ve yeryüzünü, somut dokunuşlarıyla tanımlamayı tercih etmiştir. Burak, resim ve plastik sanatların yanında hikâye türü üzerine de mesai harcamıştır. 20.yüzyılın ikinci yarısı döneminde kayda değer anlatılar kaleme almış, kendine özgü bir dil düzeni inşa etmiştir. Yazarın kişisel hayatının ve tecrübesinin, hikâyelerine yön verdiği görülmektedir. Bununla birlikte güncel ilişkin eleştiri getirme ve yorum yapma yöntemi, Cihat Burak'ın eserlerini özgün kılmaktadır. Hikâyeler, muhtelif tematik öğeler içerirse de çalışmanın odağında bulunacak tartışma başlıkları, çevre savunusu ve insan eleştirisi olacaktır. Zira sanatçıya göre tarihsel süreç içerisinde insanın deneyimlediği teknik ilerlemeler, davranışsal gerilemelere yol açmıştır. İnsan ve fiziksel çevre, değerler dünyasında derin anlam boşluklarına maruz kalmaktadır. Nesnelere üzerinde kurulan hükümler, yanılısamadan ibarettir. Dünyanın sonluluğu ilkesi, antroposantrik saplantının gölgesinde kalmakta ve çoğunluk tarafından göz ardı edilmektedir. Yeryüzündeki ve yeraltındaki kaynaklar, ölçüsüzce tüketilmekte, uzun vadeli ve makul planlama bilincinden uzak durulmaktadır. İnsanın ölçsüz tavrı karşısında doğal yaşamın ötekileştirildiğini gösterme amacı taşıyan bu çalışma, çağdaş sosyal yaşamın merkezindeki insanmerkezci tutumun sorgulanmasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cihat Burak, hikâye, ekoloji, insanmerkezcilik

THE ECOLOGICAL TOUCH AND THE STAGES OF ANTHROPOCENTRISM IN CIHAT BURAK'S STORIES

ABSTRACT

In his lifetime, Cihat Burak (1915-1994) had different art branches in hand and preferred to identify the existence and the earth with personal gestural and concrete touching. Beside painting and plastic arts, Burak also spend working hours on the narrative type. In the second half of the 20th century, he wrote out remarkable narrations and built a unique language. It is noticeable that his private life and experiences are dominating the author's stories. However the method of criticise commentate the actual, makes Burak's stories individual. Although the stories contain various thematic elements, the central discussion topics of the study will be environmental defence and human criticism. Then in the author's opinion, the technical progress in time, experienced by the man, caused behavioral regression. Humanity and physical area, are exposed to deep sense emptiness in the world of values. The empery above the objects is just an illusion. The principle of the ending world, is kepted in the

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü
e-posta: sukrucanbalta@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3987-3090

background of the fixed anthropocentric idea and is also ignored by the majority. Sources in and on the ground are immoderately consumed, long-term and reasonable planning awareness is avoided. This study's goal is to show the marginalization of the natural life on the shady side of the unmeasured human behaviour and the propose to question the anthropocentric manner in the center of the modern social life.

Key Words: Cihat Burak, story, ecology, anthropocentrism

Giriş

Beşerî müdahalenin fiziksel çevre üzerindeki baskıcı etkisi, 21.yüzyıla has bir durum değildir. Dolayısıyla mevcut kültürel ve davranışsal bunaltı, günümüze değin çeşitli aşamalardan geçmiştir. İnsanlık, türüne ve diğer türlere karşı başlattığı bariz fiziksel şiddetten önce, zihinsel bir dönüşüm yaşamıştır. *“Doğa içinde yaşayan insan, tarihini yani yazgısını da kendi eliyle değiştirme gayretinde olmuştur”* (Dağ, 2018: 10). Avrupa kıtasındaki Rönesans ve Reform hareketleri, bilim ve tekniğe kumanda vazifesi yüklenmiş, inanç sistemleri, ikinci plana itelenmiştir. Doğa da bu düşünsel güncellemeden payını almış ve ezilenler sınıfına dâhil edilerek ötekileştirilmiştir. 18.yüzyılda deneyimlenen ve ilerleyen zaman dilimlerinde de Avrupa’da ve dünyada yayılım gösteren Sanayi Devrimi ise yeryüzünün karşı karşıya olduğu tehdidi hızlandırmıştır. Çevre, sermayedarlar nazarında, maddi bedel taşımayan ve taşıdıkları pratiklerle kendini yenileyebilen, tarihi bir hammadde kaynağıdır. Çarkların günlük yaşantıya adım atması, perakendeden seri üretime geçme sürecini hızlandırmıştır. Gerekli miktarda enerji kaynağı temin edildiği müddetçe makineler, mütemediyen çalışmaları için tasarlanmış ve günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Bu gelişmelerden etkilenen sadece ekolojik denge olmamış, sosyal ve ekonomik denge de hızla bozulmuştur. Dünyadaki sanayi atılımları, çoğu kalemde, sosyal ve kamusal talebi doğurmuş, doğal olarak seri üretimden doğacak arz sistemine kapı aralanmıştır. Endüstriyel atılım, sadece toprağı, suyu ve havayı kirletmemiştir. Aşırı makineleşmeyle birlikte geniş tarım alanlarında tek tip ürünlerin yetiştirilmesine ve zor koşullar altında direnç gösterecek tarım ürünlerin azalmasına da etki etmiştir. İlâveten sanayileşen tarım, iç ve dış göç hareketlerini hızlandırmıştır (Simonnet, 1993: 27). Neoliberal temelleri haiz zincir üreticiler, ihtiyaç fazlası ürün tedarik etmiş ve bu ürünleri depolamış veyahut piyasaya sürmüştür. İnsanın teknik açıdan büyümeye devam etmesi ve ihtiyaç fazlasına varan üretim donanımı, şahsına duyduğu hayranlığı kabartarak, özgüven duygusunu da kuvvetlendirmiştir. Toplumlardaki iç tüketim dengesinin bozulmasıyla beraber savurganlık baş göstermiş ve durum, bazı ekonomiler için çözümlenme anlamı taşırken, üretici güçler açısından da potansiyel pazar olarak görülmeye devam etmiştir. Kronolojik akış içerisinde, nükleer enerjinin gölgesinde dünya savaşları deneyimleyen insanlık, farklı kanallarla kendi türü de dahil olmak üzere yaşam biçimlerine zarar vermeye devam etmektedir.

Dünyada bu tür hadiseler yaşanırken zamana her açıdan tanıklık eden sanat, tarihin hiçbir devrinde, olumlu ve olumsuz gelişmelere tepkisiz kalmamıştır. Yıkıcı beşerî eylemler karşısında bulunduğu devirde bir araya gelen ortak bilinç savunucuları, hâlihazırdaki enstrümanlarıyla devrini yorumlamış, gözlemlemiş ve eleştirmiştir. Sanat ve edebiyat, bu yönüyle tarihi bir kaynak, kültürel bir tanıktır. Sanat, yüksek değerlerin savunuculuğunu üstlenirken, sanatçı da coğrafya fark etmeksizin, cemiyetin saygı duyduğu, toplumların bungan dönemlerinde yol gösterici vazifesi yüklenilen kişi olmuştur. Britanya başta olmak üzere bilhassa Avrupa kıtası tarafından “yağmacı” ve “barbar” olarak telakki edilen Viking tarihinde de sanatçılar ve özel olarak şairler itibar görmüş, engin bir bilgi ve beceriyle inşa ettikleri gemilerinde, “Skald” (Chartrand, Durham vd., 2020: 205) olarak adlandırdıkları şairleri de misafir etmişlerdir. Sözlü ve yazılı dilde, kurgudan kaynaklı yorum eklentileri bulunsa da aslolan, düşüncenin, gerçeğe örtüşmesidir. Bu bağlamda sanatın, değişmez kıstasının hakikat olduğunu vurgulayan Martin Heidegger, edebiyatı da “*varolanın açıklığının söylenmesi*” (Heidegger, 2011: 70) biçiminde tanımlar. Sanata ve edebî esere hakikatten izler taşımak ise üstün körü bir aktarım süreci değildir. Sanatçı, üstlendiği meseleyi, mümkünse gözlemleyebilen, yorumlama melekelerini sofistike bir ağıta dönüştürebilen ve toplum nezdindeki olumlu temsilci rolünün farkında olan kişidir. Son tahlilde, sanat eserinin serencamı, müellifinin tasarrufuyla orantılı olsa da dünya sathında seyreden gelişmeler, sanat ve edebiyatta, yeni kanalların ve ekollerin inkişafına zemin hazırlamıştır. Ekolojik / çevreci edebiyat da bu birimlerdenidir. 1962 yılında, biyolog Rachel Carson tarafından kaleme alınan *Sessiz Bahar* adlı eser, kullanılan tarım ilaçlarının çevre üzerindeki ölümcül etkilerini anlatmasından ötürü ilkin Amerika’da yankı uyandırmış, kısa sürede ise dünyada ses getirmiştir. Ekoeleştirin terimsel varlığı ise 20.yüzyılın son çeyreğine uzanır. Özellikle Joseph Meeker ve William Rueckert, söz konusu başlık üzerine ilk tanımlamayı yapmıştır. Cheryl Glotfelty, Harold Fromm’la beraber hazırladığı *The Ecocriticism Reader* adlı çalışmada ekoeleştiriye, en yalın şekliyle “*edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin araştırılması*” (Glotfelty, 1996: XVIII) tanımını getirmiştir. Lawrence Buell, edebiyat ve çevre arasındaki disiplinler arası çalışmaları ihtiva eden bu kuramı, kullanmış olduğu “dalga” metaforuyla dönemlere ayırmıştır. Birinci dalga ekoeleştirin 1980’lerden itibaren Amerikan doğa yazınıyla başladığını ifade eden Ufuk Özdağ, ikinci dalganın ise 1990’ların ortalarından itibaren varlığını hissettirdiğini, çevre odaklı metinlerin yanında toplum odaklı kuramsal çalışmaların kaleme alındığı görüşündedir (Özdağ, 2018: 38-39). Bununla birlikte Türkiye sahasında neşredilen ilk ekoeleştirel incelemeler, Serpil Oppermann ve Ufuk Özdağ’a aittir. Alandaki mevcut açığın kapanmasında önemli paya sahip iki araştırmacı, yayımladıkları *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat* (Serpil Oppermann), *Çevreci Eleştiriye Giriş, Edebiyat ve Toprak Etiği* (Ufuk Özdağ) eserleriyle, Türkiye sahasında hazırlanan ekoeleştirel incelemelere yön vermektedir. Öte yandan 2011 yılında yayımlanan ve Serpil Oppermann, Ufuk Özdağ, Nevin Özkan ve Scott Slovic’in editörlüğünü üstlendiği *The Future of Ecocriticism: New Horizons* adlı seçki de önem arz eden bir kaynaktır. 2000’li

yılların başıyla birlikte söz konusu kurama, evrensel değerleri önceleyen yorumlar eklenmiştir. Hayvan ve kadın çalışmalarının yanında, kentsel ekoeleştiri, postkolonyal ekoeleştiri, toprak etiği, derin ekoloji, posthümanist çevre etiği ve yeni maddecilik, edebiyat ve çevre çalışmalarından doğan yeni yaklaşımların başında gelmektedir. Edebiyat ve çevre ilintisine Türkiye'deki süreli yayınların katkısı sorgulandığında ise anılması gereken ilk dergi, *Varlık* olacaktır. *Varlık* dergisi, 1 Temmuz 2002 tarihli, 1138. sayısında, "Edebiyata Doğadan Bakış: Çevreci Eleştiri" adlı önyüzüyle, edebiyatın toplumsal işlevini yeniden hatırlatmıştır. Dergide, Burcu Karahan ve Gül Güllü'nün, söz konusu kurama ilişkin inceleme yazıları bulunmaktadır. Ayrıca *Doğu Batı* (S.82-83 ve 95), *Cogito* (S.93), *Şarkî* (S.2), *Sabitfikir* (S.81) dergileri de edebiyatı ekolojiye yaklaştıran özel sayılarıyla bu güncel tartışmaya katkıda bulunmuştur.

Ekolojik edebiyat, kuramsal yönüyle son otuz yıldır gündemde olsa da 1950 sonrası Türk edebiyatında, çevreye karşı duyduğu duyarlılığı gizlemeyen ve bu farkındalığı okuruna nakleden sanatçılar bulunmaktadır. Bilhassa Türk hikâyesinde yeni bir çevreci ekol oluşturan Sait Faik Abasıyanık ve Halikarnas Balıkcısı, deniz hayatıyla yeşil çevreyi birbirine perçinlemeyi, poetik bir görev saymışlardır. Zikredilen isimler haricinde ise Zeyyat Selimoğlu ve Adil İzci de ada ve deniz ekolojisine değer atfetmiştir. Bahsi geçen dört hikâye yazarındaki ortak husus, doğa yazınına, çevreyi önceleyen protest yazınına dönüştürmeleridir. 1980 sonrasına gelindiğinde ise ekofobinin yayılım kazanmasıyla birlikte yeni ekolojik cepheler açılmış, Mustafa Kutlu, Sait Faik'in başlangıç metinlerindeki mekânı, eş zamanlı olarak, taşraya ve metropole yaymıştır. Velud bir hikâye yazarı olan Kutlu, yazmış olduğu çoğu hikâyede çevresel göndermelerde bulunarak alandaki mevcut açığı ciddi oranda doldurmuştur. 2000'li yıllarla birlikte ise belirli tematik başlıklar etrafında, farklı yazarlar tarafından kurgulanmış, ekolojik hikâye seçki örnekleri yayımlanmıştır.

1980 sonrasında hikâye türünde eser yayımlamaya başlayan Cihat Burak da kendine özgü kurgu tekniğiyle, farklı metinlerinde ekolojik temaslarda bulunmuştur. Yazarın neşrettiği üç hikâye kitabından olan *Cardonlar* (1981) ve *Yakutiler* (1992) eserlerindeki tanık metinler, bu çalışmaya yön verecektir.

Çok Yönlü Doğal Çevre Tahribatı ve Simetrik Çizginin Kaybı

"Biz asfalt suratlılar her tarafı asfalt ve çamur dolu sokaklarda sürüklüyoruz hayatımızı, bir avuç yeşillik görmeye hasretiz!"

Cihat Burak

Cihat Burak, eleştirel düşünme geleneğine teknik bir boyut kazandıran ve bu yöntemi eserlerine aktaran bir sanatçısıdır. Yazarın hikâyelerinde, eleştirel bir bütünlük kendini göstermektedir. Bununla beraber, geçmiş, şimdi ve dahi gelecek, eleştiri getirilen zaman dilimleridir. Burak, dile getirdiği çevreci eleştiriye ulusal çapta sınırlı tutmamış, tarihte yaşanmış olan dramatik tecrübelerin tabiattaki olumsuz yansımalarına da ayna tutmuştur. Tabiattaki akışı, hissedilir ölçüde olay

örgüsüne yansıtma çabasındadır. Örneğin “Nar” hikâyesinde, sadece iki karınca arasındaki fiziksel mücadele tasviri, yaklaşık bir sayfaya tekabül etmektedir. Sanatçının çok yönlü eleştiride bulunduğu metinlerinden biri ise *Yakutiler* eserindeki “Ketempere Oluşum” adlı hikâyedir. Metnin göndergesel dilinden ve eleştirel içeriğinden hareketle yazarın, sözlük anlamı “dolandırıcılık” (TDK: 2009: 1148) olan “ketempere” kelimesini kastettiği görülecektir. Toplumun aksak yönlerinin, sert bir dille dışa vurulduğu bu metin, “ben” anlatıcısıyla tasvir edilmesi ve gerçek hayattan getirilen özel isimler içermesinden dolayı otobiyografik hikâye olarak da sınıflandırılabilir. Cihat Burak, hikâyeye, ekolojik bozulma değişiminden evvel, toplumsal çözümü dile getirmekle başlamıştır. “Ketempere Oluşum” adını verdiği bu muğlak düzenin hazırlayıcısı, toplumsal katmanlarda meydana gelen eylem bozukluğudur. Sırasıyla, ileri gelen meslek grupları ve bu gruplara intisap edenler irdelenmektedir. Toplum dinamiklerini ele geçiren bu oluşumda kamu kurumları ve özel sektör, eşit bir paya sahiptir. İronik bir üslupla anlatılmaya çalışılan, iş hayatındaki yapaylaşan hiyerarşik düzenin, insanı değersiz kılmasıdır. Kaotik her devir, kendi burjuvasını oluşturur. Burak, yeni bir tartışma konusu başlatma niyeti taşıdığını, metnin farklı noktalarında dile getirdiği, gayri resmi “Ketempere Oluşum” yasalarını sayarak aşikâr kılmaktadır:

- “*Ketempere Oluşumda kimsenin kimseye saygısı, kimsenin kimseye sevgisi yoktur, herkes yalnız kendisi için yaşar, küçücük çıkarlar yönetir insanların davranışlarını*” (Burak, 1992: 95).

- “*Ketempere Oluşumda en saygı değer insan, hiçbir şey yapmadan para kazanan insandır*” (Burak, 1992: 96).

Mahalli yönetimlerdeki zafiyetin de gündeme geldiği hikâyeye, İstanbul’un tarihi semtlerine ayna tutmaktadır. Nitekim işçi ve işveren arasında bir iletişim ve eş güdüm bozukluğu vardır ve bu kopukluktan dolayı mağdur olan çevrenin bizzat kendisidir. Bu bağlamda anlatının yazım yılının ise 1973 olduğunu ilave etmek gerekir:

“...çöpler de toplanmıyormuş o sıralar nedense; elimde fotoğraf makinesi, sokak boyunca kaldırımların kenarına sıralanmış tepeleme dolu çöp tenekelerinin resmini çekiyorum...” (Burak, 1992: 99).

Yazar, kırsal alandan kente yönelen göç hareketleri, tarım alanlarının imara açılması ve yapılaşma sorunsalı benzeri tartışma başlıkları üzerinde ısrarla durmaktadır. İnşaat ekonomisi, tek taraflı büyümeyi beraberinde getirmekle kalmamakta, bir ülkeyi demografik açıdan da infiale uğratabilmektedir. Nitekim meseleye Türkiye açısından bakıldığında özellikle 1950 yılı itibariyle tarımda hızla makineleşmeye geçilmesi, iş kaybından dolayı iç göç hareketlerini hızlandırmıştır. Var olan bu hareketten dolayı şehir nüfusu her yıl %8 oranında artmaktadır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2017: 148). Halk, toplumsal, sağlık, ekonomik ve eğitim sebeplerinden dolayı ekilebilir tarım arazilerini cüzi bir miktar karşılığında elden çıkarmaktadır. Bu alışverişten çıkar sağlayan tabaka ise yazarın nazarında modern

yağmacıdır. Eleştirel söylem, gerektiğinde imgesel düzlemde de faydalanmaktadır:

“Ketenpere oluşum...,deniz kıyılarını lapinalara, deniz yaratıklarına zehir eden simsiyah kusmuğuyla kirleterek, karma ekonomi, montaj sanayii, turistik yatırımlar şarkıları söyleyerek dolaşır. Tarlaları yok pahasına ellerinden alınıp yerlerine gecekondular azmanı iğrenç yapıların yükseldiği köylüler gülümsüyorlar sevinçlerinden bembeyaz dişleriyle köylerimiz kalkıyor diye, aslında bu hop oturup hop kalkmanın toz dumanı içinde kalkınanlar var, vurguncular, karaborsacılar, yüzleri kasap süngeriyle silinmiş olanlar kalkıyor” (Burak, 1992: 105).

Yerli tarımın sürekliliği ve yeterliği, milletler için vazgeçilmez bir hedeftir. Nitekim dünya sathında meydana gelecek olası bir gıda krizi, ancak bu tür bir seferberlikle atlatılabilir. Dünya nüfusunun artış göstermesine mukabil tarım çıktılarında da istikrarlı bir yükseliş olduğu görülmektedir. *“Son 50 yılda dünya nüfusu 2 kat artarken gıda üretimi 3 kat artmıştır”* (Güneş ve Turmuş, 2020: 127). Gıda bağımsızlığı, ülkelerin gelecek teminatı olmasına rağmen tarım sektörü uygulamalarında ciddi tehlikeler göze çarpmaktadır. Günümüzde tarımla uğraşanların sayısının gittikçe azalıyor oluşunu (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2017: 101), sadece makineleşme üzerinden okumak, yetersiz bir analiz olacaktır. Verimli tarım arazilerinin keyfi sebeplerle bozulmak suretiyle imara açılması, mevcut yapılaşma krizlerinin sadece bir kolunu teşkil etmektedir. Cihat Burak için, ülkelerin görsel açıdan cazibeli bölgelerinde inşa edilen yerleşkeler de diğer bir tartışma konusudur. *“Ketenpere Oluşum”*un gözünde, iklimsel ve konumsal çekicilik taşıyan meskenler, potansiyel bir turistik alandır. Yeraltı ve yerüstü doğal oluşumlar, taşıdığı imkânlarla kadim bir yatırım sahasıdır. Aynı hikâyede, Gelibolu'nun ihtişamlı doğasının, denetimsiz imar yayılmacılığında dolayı yaşadığı tehlike gündeme gelmiştir. Metnin bu noktasında yazar, genel eleştirinin yanında öz eleştiri de yapmaktadır. İnsan, iç dünyasında, varlığı ve dahi göze hoş gelenini istifleme refleksi barındırmaktadır:

“Buralarda sahil yağmasına koşanların hepsi İstanbul'dan, Ankara'dan gelmişler...Etrafımız ağaç, yeşillik, masmavi gökyüzü, akıl almaz bir güzellik; belki birkaç yıla kadar bunların hiçbiri kalmayacak, yerlerine çirkin, iğrenç gecekondular azmanları türeyecek, İstanbullu beyler hanımlar dolaşacaklar şortlarla sahte kahkahalarını atarak, Ketenpere Oluşum bir yere daha o kokmuş, kokuşmuş damgasını vuracak ister istemez” (Burak, 1992: 111).

“Ketenpere Oluşum” hikâyesindeki sistematik eleştirinin odağında, sınıfsal bir fark bulunmamaktadır. Kitlesele muhatap, ilk bakışta, çoğu zaman metropoldeki sakinler ve sermayeyi elinde tutan sınıftır. Metropol sakini, düşlem dünyasında yaşayan, şahsını dokunulmaz, eylemlerini denetimin dışında addetmektedir. Bu davranışsal patolojinin arkasında kibir ve meta bulunmaktadır. Varlıklarını toplumun üst tabakasında görmeleri de ayrı bir hezeyan konusudur. Yine de bu saplantının oluşumunda taşra halkının da payı bulunmaktadır. Hikâyeye göre

minimal hedeflerle sahip oldukları bereketli toprakları elden çıkaran yahut terk eden insanlar da sorumluluk duymalıdır.

Merkezdeki İnsanın Bitimsiz Arzusu

*“Ben’ üzerine bir varlık inşa ederseniz,
mutlaka bir ‘öteki’ye ihtiyacınız olur.”*

Sadettin Ökten

İnsanmerkezcilik, insan refahını daima iyileştirme amacını diğer isteklerden üstün tutan bir dünya görüşüdür (Kopnina, 2020: 1). Bu anlayışa göre etik düşünceye layık olan yalnızca insandır ve geriye kalanları ahlaki topluluğa dahil etmek mümkün değildir (Hayward, 1997: 3). Ayrıca geriye kalan bu dışlanmış küme, insani amaç için birer araçtır. Dolayısıyla insani şovenizm ve türcülük terimleri de insanmerkezcilikle yakın bir ilişki içerisindedir (Kopnina, 2020: 1). İnsanmerkezci algıda benlik, her an tatmine dayalı inşa şekillenmektedir. Hâliyle insan harici türler ve hatta sınıfsal ayrıma tabi tutulan diğer insanlar, ezici benlik karşısında daimî bir hedefdir. Bastırılmayan doyumsuzluk ise iradenin hareket alanını daraltmaktadır. Batı’nın düşünce dünyasına yön veren mitolojik figürlerden olan Prometheus’un tanrılardan ateşi çalma hadisesi, eylemsel bir isyan ve başkaldırıdır. Bugünün neoliberal uygarlığı da bu tarihsel mitle bağlantı kurmuş ve özdeş emeller etrafında bir araya gelmiştir.

İnsanın serencamı, daima çevreyle irtibatlı olmuştur. Birey, taşıdığı kabiliyeti yeterli gördüğü andan itibaren fikirsel ve davranışsal türcülüğe başlamış, tabiatla olan bağlılığına son verme ihtiyacı hissetmiştir. Bağlılığın, bağımlılık olarak telakki edilmesi, hümanizm kabullerini, rahatça dolaşıma sevk etmiştir. Batı’da ortaya çıkan ve yayılım sergileyen “aydınlanma” adlı yeni akım, sadece fikir değil, bir yaşam biçimi güncellemesidir. Bilgi ve fiziksel güç, tarihte olmadığı kadar birbirine sentezlendiğinden, genel davranış biçimlerine yön veren modern uygarlık, bireyleri peyderpey marjinalleştirmiştir. Yeryüzü, artık bir laboratuvar ortamıdır. Deneyci yöntem, dünyanın kapasitesi hesaplanmaksızın, sınırsızlığın hangi raddeye kadar sürebileceği hususunu dikkate almama eğilimindedir. Bu sebeple insanın kendi türü de dahil olmak üzere her yaşam unsuru, dış müdahaleye açıktır. Tarihin tanımlarından biri de insanın geçirmiş olduğu dönüşümlerdir. Farklı disiplinlerin ise üzerinde mutabık kaldığı nokta, çağdaş insanın dikey boyutta değişime uğradığı ve bu değişimin hızla devam ettiği yönündedir.

Cihat Burak’ın konu bağlamında incelenecek diğer metni olan ve *Cardonlar* adlı kitabında yer verdiği “Göz” hikâyesi, yukarıda bahsi geçen değişimi konu edinmektedir. “Ketempere Oluşum” ve “Göz” hikâyeleri mukayese edildiğinde öncelikle ilk metnin, somut olaylar etrafında şekillendiği, diğer metnin ise bilakis hayali unsurlar içerdiği görülecektir. Fakat ilk bakışta bilim-kurgu metni gibi

görünse de “Ketempere Oluşum” gibi “Göz” metninin de ilham kaynağı tarihsel tecrübelerdir ve yüksek seviyede hakikatten yansımalar içerir. İlâveten “Ketempere Oluşum”, “Göz”ün, kısa süreli bir fragmanı gibidir. “Göz”ün anlatı zamanı, geniş bir zaman dilimine yayılmıştır; geçmiş, şimdi ve gelecek, tek bir metinde bir araya getirilmiştir. Evrenin ve dünya hayatının başlangıç aşamaları, yazarın düşünce dünyasıyla bağdaştırılarak anlatılır. Antik devirlere uzanan ilkel insan davranışlarının gelişim süreci, ateşin günlük hayatla bütünleşme hadisesine uzanır. Yazara göre insanın diğer canlılara karşı kullandığı ve özgüven duyduğu ilk silahı, ateştir. Bununla birlikte “insan” olduğunu fark etme ve olgunlaşma seviyelerine kadar tabiatla girdiği mücadeleden dolayı yaralı hissetmesi, tabiatın ilk düşman olarak görülmesine etki etmiştir (Burak, 2001: 152). Bilgiyi ve tekniği hizmetine sunan insanlık, yaşam unsurlarıyla bir hesaplaşmaya gitmiştir. Olay örgüsünün farklı noktalarına yerleştirilen “*İnsanlar, insanlara, hayvanlara, doğaya eziyet ede ede yaşadılar binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca yıl*” (Burak, 2001: 147) şeklindeki leitmotif, sanatçının tezli bir metin kaleme aldığı ve olayın bu tez etrafında şekillendiğini göstermektedir. Anlatıda, iki grup hayvandan da bahsedilmektedir. İlk grupta, insanın ezici üstünlüğünü kabul edenler, ikinci grupta ise esaret altında yaşamayı reddeden fakat yine de insanın izin verdiği ölçüde yaşama çabasında olanlar bulunmaktadır. Hayvanın, “özgür” kimliğinden hızla sıyrılıp “esir” olarak görülmesinde payı bulunan ve yüzlerce yıl etkisini sürdüren sömürgeleştirme düzenine de gönderme yapılmaktadır. Nitekim meseleye sadece Amerika kıtası eksenli bakıldığında, nesli tükenen ve tükenme tehlikesi yaşatılan hayvan türlerinin varlığı bilinmektedir. Anavatanı Kuzey Amerika olan ve 20.yüzyılın başlarında nesli tükenen Amerikan yaban (yolcu) güvercini, bu hayvanlardan biridir. Döneminde, sayıca milyonları aştığı öngörülen bu kuş türü, Kuzey Amerika’daki kolonyal faaliyetten payını almış ve hızla yok olmuştur. Amerikan yaban güvercininin yok oluş sebepleri arasında iklimsel zorluklar bulunsa da etinin masrafsız oluşu, bu türü, insanların en istikrarlı av hedefi haline getirmiştir:

“Beş milyarlık sürünün yuvalandığı ormanlara saldırılmış, etleri pek lezzetli ve yağlı olan güvercin yavrularının yuvalarına çıkıp toplamaya üşendikleri için, insanlar ağaçları baltalarla köklerinden indirip yere saçılan yavruları dut gibi toplamışlardı” (Burak, 2001: 153).

Cihat Burak, konu bağlamında 18.yüzyılın son çeyreğinde doğup, 19.yüzyılın ortalarına kadar Amerika’da yaşayan doğa bilimci ve kendisi gibi ressamlık yapan J. James Audubon’u da anmıştır. Audubon’u, çağdaşları arasından sıyrılan özelliği ise içinde nesli tükenen veyahut tükenme tehlikesi altındaki kuşların da bulunduğu Kuzey Amerika kuş türlerini resmetmiş olmasıdır.

Yazarın bir diğer değinişi, Kızılderililer ve bizonlar üzerinedir. Sanatçının görüşü, yağmacı ve keyfi sebeplerle öldüren, istilacı insanlar karşısında Kızılderililer’in, asırlar boyu tabiatla uyumlu yaşadığı yönündedir. Onlar, olması gerektiği ölçüde ve sadece hayatta kalmak için avlanmışlar, avlarına da derin bir saygı beslemişlerdir. Kızılderililerin sergilediği bu hassas yaklaşımın ardında, taşıdıkları animizm inancının payı yadsınamaz (Garrard, 2016: 176). Oysa daima ihtiyaçtan fazlasını

tüketen, kitlesel eylemlerinde sebep-sonuç ilişkisini es geçen sömürgeci yapı, oluşturdıkları enkaz üzerinde yükselmeyi tercih etmiştir. Kızılderililerin var oluşu için ehemmiyet arz eden yabandaki kırk beş ila altmış milyon arasındaki bizon nüfusunun, yüzyıl içinde binin altına indiğine dair görüşler de bulunmaktadır (Garrard, 2016: 179):

“Oysa insanoglu öldürdüğünü çoğunlukla zevk için, işkenceyle öldürmekteydi; sayıları 60 milyonu bulan Amerikan bizon sürüleri de böylece eridi. 19. yüzyıl sonunda hafta sonu tatilini Amerikalılar, ellerinde tüfekleri, vagonlara kurulup, dışarıda sakın sakın otlayan bizonları öldürmekler geçiriyordu” (Burak, 2001: 153-154).

“Göz” hikâyesindeki antroposantrik hamlelerin coğrafi ağı, oldukça geniştir. Uygarlık, kişisel saygınlığı ve başka yaşam unsurlarına duyulması gereken saygıyı mütemediyen ötelemektedir. Kazanılan güç, dünya üzerinde yeni bir varyantını doğurmaktadır. Bu yutucu uygarlığın sermayesi ise nesnelere ve metaldedir. Yazar, parayı “kâğıt parçası”, altını ise “yuvarlak, yassı maden” olarak tanımlamaktadır. Modern uygarlığın yaygınlık kazandırdığı ticaret ağında dahi etiklikle ve insani vicdanla bağdaşmayan uygulama sorunları mevcuttur. “Yer kaplayan, taşınabilir her unsurun ticareti yapılır” anlayışıyla hareket eden birey, faunada ve florada kalıcı hasarlar bırakmaktadır. Aşağıdaki alıntı, kâr etme amacı güden tacirlerin, kullandıkları kontrolsüz gücün derecesini açık ederken hayvan esaret hareketinin ilk örneklerini de ortaya koyma gayesindedir. Esaretteki hayvan, sadece kıta değiştirirken kötücül muameleye maruz kalmayacak, aynı zamanda yüzlerce türle birlikte teşhir edileceği hayvanat bahçesi uygulamasıyla da tanışacaktır:

“Hindistan’dan tanesi 5 franga alınan pembe flamingoların ayakları, ince zarif boyunları daha az yer kaplasın diye, kanatlarının altına kıvrılıyor, on tanesinin zor sığabileceği kafeslere ellisi istif edilip uçakların buzdolabından farksız ambarlarına, bu sıcak iklim kuşları boyunları bükük atılıyorlardı, günlerce süren aç-susuz bir yolculuktan sonra, kafesler açılıp ayakları üstünde durabilenler ayrılıyor, ölenler ya da ölmek üzere olanları, bir işçi, ağzının kenarında bir sigara izmariti, bir el arabasına doldurup şirketin çöplerinin yığıldığı yere götürüyor, boşaltıyordu; üzerlerine benzin dökülen bu yarısı canlı yarısı cansız yığın, kanat çırpa çırpa can veriyordu; 5 franga alınıp 150, bazen de 500 franga satılan flamingoların yarısının acılar içinde ölmesi kimi ilgilendirirdi ki!” (Burak, 2001: 155).

Yazar, hikâyenin son bölümünü dünya hayatının nihayete ermesine ayırmıştır. Okur, kıyamet öncesi tasvirle baş başadır. İnsanoğlu, bilfiil yaptıklarıyla zoraki yüzleşmek durumunda kalmıştır. Yeni nesil teknolojinin ivme kazandırdığı tüketim çağı sona ermiştir. Varlığı itibarıyla her alanda insanı özüne bağımlı kılan doğal enerji kaynakları, tamamen tükenmiştir. Ekosistemin ileri gelen birçok üyesi, insan dahilyle ortadan kalkmıştır. Modern uygarlık, sürdürülebilir olmayan geçici hevesi için doğal döngünün çarklarında kalıcı hasarlar bırakmıştır:

“...denizlerin şerefi balinalar, dudak boyası, krem, motor yağı, köpek maması gibi birtakım saçma sapan tüketimler için, burunlarında uçları dinamitli zıpkın topları taşıyan çelik armadalar tarafından ortadan kaldırılalı binlerce yıl olmuştu belki” (Burak, 2001: 156).

Günlük hayatın akışında gayet olağan gelen gökyüzündeki kuşların, savanadaki aslanların ve okyanuslardaki balık türlerinin soyu tamamen tükenir. İnsanın tarihte en çok bütünleştiği türlerin başında gelen kedi ve köpek dahi dünyayı terk eder. Dünyada, canlıların tamamı yok olmuşken, fareler ve hamam böcekleri ise istisna teşkil etmiştir. Özellikle hızlı çoğalmalarından dolayı deney hayvanı etiketiyle dolaşan fareler, ironik bir şekilde, insanların az miktardaki besinlerine ortak olmuştur.

Kıyııcı eylemleriyle tek sorumlu olan insan, artık kendisiyle baş başadır. Sağlıklı bir şekilde hayatta kalmak gittikçe zorlaşır. Zira çok boyutlu ve insan kaynaklı kirlilik, mavi gezegenin tüm noktasında egemen olan tek güçtür. İnsanlığın muktedir kimliği, türlerin kaybıyla birlikte sarsılmıştır. Birey, mutlak özgürleşme niyetiyle yola çıktığı bu yolculuğun sonunda, varlığını kati surette bağımlı ve zayıf kılmıştır. Ortadan kalkan ormanlar, başkalaşım geçiren denizler, zehir kusan topraklar, teneffüs imkânı vermeyen hava, bireyi âdeta kısırmaktadır. Hayatta kalma ediminin en mühim sağlayıcısı olan su, dünyanın sadece uç bölgelerinde, eser miktarda bulunmaktadır:

“(İnsanlar) gövdelerinin kurumaması için gerekli suyu kutuplarda aramak zorundaydılar, kutuplardan koparılan buz dağları, plastik örtüler altında aylarca süren yolculuklardan sonra insanların yaşadıkları yerlere getiriliyor, bu suyun bir kısmı da bunları çekip getiren enerjiyi sağlamak için kullanılıyordu, bir kısır döngüye girilmişti artık, dönüşü olmayan bir kısır döngüydü bu” (Burak, 2001: 156).

Denizler, sağladığı imkânlarla sadece balık üreten bir fabrika değildir. Yeryüzündeki oksijen miktarının yaklaşık 4/3’ünü deniz ekolojisi oluşturur. Kısaca canlıların yaşamı, bu temel kaynağın korunmasına bağlıdır. Su yetersizliği krizi ise uzun süredir dünya gündemindeki yerini korumaktadır. Araştırmalar, sadece Asya kıtası özelinde, yeraltı sularındaki girdinin, çıktıyı karşılamadığını göstermektedir:

“Dünya nüfusunun yarısını barındıran 18 kadar ülke, yeraltı su kaynaklarını kurutuyor. Çin’in kuzey tahıl kuşağının kalbinde olan Hebei Eyaleti’nde derin yeraltı su kaynaklarındaki ortalama su seviyesi her yıl neredeyse üç metre aşağı iniyor. Hindistan’ın düzlük arazilerindeki yeraltı su seviyeleri o kadar hızla düşüyor ki bazı yerleşimlere içme suyunun tankerlerle taşınması gerekiyor” (Wilson, 2020: 159).

Meseleye ulusal ölçekte bakıldığında da benzer riskler göze çarpmaktadır. Özellikle yetersiz ve düzensiz bir yağış rejimine sahip Orta Anadolu bölgesinde yeraltı başta olmak üzere su kaynaklarının hızla azaldığı görülmektedir. Yağışların karakteristik sebeplerinin yanında yeraltı su kaynaklarının hâlen bilinçsizce kullanılmaya devam edilmesi, yeraltında ciddi çekilmelere yol açmaktadır. Tarımda, bölgenin iklim

şartlarına uymayan ürün dikiminde ısrar edilmesi de bu süreci hızlandırmakta ve oluşan Obruk sayısı gittikçe artmaktadır. Bölge, yıl içinde normalin üzerinde yağış olsa dahi tedbirli davranılmaya devam edilmelidir. Zira karasal iklimin etkili olduğu coğrafyada, hava çabuk soğurken, aynı hızda da ısınmakta ve su kaynaklarının yaz aylarında ivedi kurumasına etki etmektedir.

Cihat Burak, deniz ekolojisinin farkındalığı içinde, temel biyoloji yasalarından alıntılar yapmıştır. Denize ve suya, hususi olarak değinen sanatçı, dünyadaki mevcut, hassas düzeni hatırlatır. Okyanus ortasında bulunan ve oksijen tedarikçisi olan “Sargaslar” ifadesinin Sargasso Denizi olduğu tahmin edilmektedir:

“Golf Stream’in (Körfez Akıntısı) %4’ten fazla enerji kaynağı olarak kullanılmaması gerekirken, bu kullanma %5’i aşmış, balık türlerinin kan üreten dalağı Sargaslar Denizi ortadan kalkmış, son deniz canlıları da böylece yok olmuştur” (Burak, 2001: 158).

Beşerî müdahaleyle canlılar, doğal eylem kabiliyetlerinden yoksun bırakılmıştır. İnsanlık, âdeta kendine, laboratuvar ortamındaki türlerin tamamını kobay olarak kullanabilme yetkisi kazandırmıştır. Metnin son bölümünde ise insanın bizzat kendisi deney konusu olmuştur. “Aşk” ve “sevgi” olguları yitirilmiş, insan türünün çoğalış sürecindeki kumanda merkezi laboratuvarlara kaydırılmıştır. Başkalaşım geçiren insan, artık sadece bir figürandan ibarettir. Olay örgüsü yeniden düşünüldüğünde, transhümanist fikrin kabullerini de çağrıştırmaktadır. Bir insan mühendisliği anlamına gelen transhümanizm, terim olarak 1957’de J. Huxley tarafından kullanılsa da 1920’lerde, Huxley haricinde J.B.S.Haldane’nin *Daedalus*’unda ve J.D. Bernal’in *The World, The Flesh and The Devil*’inde de zikredilmiştir (Dağ, 2018: 138). Bilginin sınırsız güç olarak telakki edilmesiyle birlikte insanlık, aşılabilir engelleri yerle bir etme gayesinde olmuştur:

“Sınırlı da olsa insanın mükemmel olduğunu düşünen Condorcet; insanın bilişsel ve fiziksel yeteneklerini geliştirmeyi, ömrü uzatmayı ve nihayetinde ölümü yenmeyi nasıl umut edeceğini açıkladı...Transhümanizm; insan varlığını toplumsal ve bedensel olarak kökten dönüştüren antik ve transkültürel ilhamların modern açıklamasıdır...Bostrom’a göre derin tarihsel köklere sahip olan transhümanist fikirlerin tarihsel kökleri, antik Sümer’deki Gilgamesh Destanı’na gitse de işlevleri; 16.yy’ın Rönesans’ı, 17.yy’ın bilimci devrimi ve 18.yy’ın Aydınlanmasıdır” (Dağ, 2018: 107).

“Göz” hikâyesinde, diğer canlılar gibi genetik müdahaleye maruz kalan insan da ölçsüz güçten muzdariptir. İleri teknolojiyle hayatta kalan insanların ortalama yaş ömrü iki yüz yıldır. Bu yöntem geliştirildiğinde ise toplam yaşama süresi iki yüz elli yıla kadar uzatılabilmektedir. Ne var ki her insanda ve cinsiyette farklılık sergileyen karakteristik özellikler yok olmakta, birey, tek tipleşmektedir:

“Kadınla erkek arasında görünüş bakımından pek fark kalmamıştı...vücutlarında hiç kıl yoktu...burun kuş gagası gibi sertleşmiş ve küçülmüştü...aldıkları yapay besinin en küçük zerresinden yararlanabilmek için bağırsakları alabildiğince

büyümüş, kafaları küçülmüştü...Çünkü elektronik beyinler düşünüyordu artık O'nun yerine...” (Burak, 2018: 159-160).

Transhümanizmin ana hatlarının, geliştirilmiş genetik mühendislik, Yapay Zekâ uygulamaları ve robot ve nanoteknoloji olduğunu dile getiren Ahmet Dağ'a göre, bu şekilde Bacon'cu görüşü hayata aktarmak kolaylaşacaktır. Fakat bu süreçte insanın, biyolojisi ve genetiği değişeceğinden, arzu ve davranışları da farklılaşacaktır (Dağ, 2018: 115).

Cihat Burak'ın bahsi geçen metninde, hayat pratiklerini yitiren insan, elektronik beyinlerin âdeta kölesi olmuştur. Türüne sofistike donanımlarla ihtiyaç kazandırma niyetiyle yola çıkılmasına karşın birey, kendi türünün sonunu hazırlamıştır. Mekanik aygıtlar, kodlarına insanlar tarafından aktarılan “Bilgi, güçtür.” önermesinden yola çıkarak insanın zayıf kaldığı ve yok olmaya mahkûm olduğu kanaatine varmıştır. Dünyadaki nadir işleyen ulaşım ağı ise sadece Ay ve Dünya arasında yapılmaktadır. Toprak ve deniz, daha fazla endüstriyel atığı kaldırmadığı için geçici çözüm, Ay'ı, “*en ekonomik çöplük*” (Burak, 2001: 157) yapmaktan geçmiştir. Dünyanın sürdürülebilir selameti için ihtiyaç duyduğu Güneş dahi zayıflamış ve yeterli enerjiyi tedarik edemez hâle gelmiştir. Dolayısıyla kıyametin kopuşu ve dünya hayatının son bulması, kaçınılmaz bir hâle gelmiştir.

“Göz” hikâyesi, ekoeleştirici süzgecinden geçirildiğinde eldeki veriler, olay örgüsünün tutarlı bir algoritmaya sahip olduğunu göstermektedir. Öyle ki metin, güncel ekoeleştirici incelemelere kaynaklık eden Kızılderili çalışmaları, Derin Ekoloji ve Kentsel Ekoeleştirici üzerinden de okunabilmektedir. Ekolojik metinlerdeki Kızılderili vurgusu, ekosantrik algının tesisi için örneklik teşkil eden insan tipini yeniden hatırlatmaktadır. “*Kentin ekolojik sorunları ile söz konusu sorunların edebî eserlerde nasıl yansıtıldığına*” (Oppermann, 2012: 22) odaklanan kentsel ekoeleştiricinin gerekli kıstaslarına da “Göz” hikâyesinde erişmek mümkündür. Derin ekoloji ise titizlikle analiz edilmesi gereken bir yorumdur. Temelleri Arne Naess tarafından atılan derin ekoloji, “*doğa felsefesinde birçok tepki uyandırdığı gibi, ekoeleştirici alanına da yeni bir bakış açısı kazandırarak farklı edebiyat okumalarına olanak tanımıştır*” (Dindar, 2012: 59). İnsanın üstünlük vasfına karşı çıkan bu akım, insanmerkezciliğe muhalif bir tutum takınmakta ve çevre-doğa merkezli bir yaşam biçimini desteklemektedir. Derin ekoloji, doğa-insan ikiciliği üzerine inşa edilen sığ ekolojiyi reddeder (Dindar, 2012: 61) ve aradaki keskin taassubun sona ermesi gerektiğini savunur. “Göz”de olduğu gibi, gezegene bütüncül yaklaşılmadığı takdirde insanlık, ilkin yalnızlaşmakta, akabinde kendi sonunu hızlandırmaktadır. Hikâyenin ana simgelerinden olan ateş haricindeki ilkel silahlardan biri de sıradan bir ağaç dalıdır. İnsan, elde ettiği bu basit silahın sağladığı aşırı özgüveniyle, çevredeki yaşam unsurlarını potansiyel bir tehlike olarak görmeye başlar. Üstelik, güçlü-güçsüz ayrımı, türdeşler arasında da yayılmaya başlamıştır:

“Bir gün bir tanesi, eline geçirdiği ağaç dalını durup dururken, bütün gücüyle karşısındakinin kafasına indirdi, ötekiler hemen ölenin üstüne çullandılar,

kafatasının içinden çıkan pembemsi, yumuşak ‘şeyi’ lezzetle yediler” (Burak, 2001: 150-151).

İnsanın, keşfettikçe güçlenmesi ve elde ettiği tecrübeyi ivedilikle silaha çevrilmesi, tarihsel süreçte değişmeyen bir fenomendir. Kazanılan her yeni işlev, çevrenin aleyhine seyretmektedir. Zira maddi ve bilişsel kazanç, tüketim çarkının ivmesini de hareket ettirmektedir. İnsanı da ekosistemin bir parçası olarak gören ekoeleştirel görüşe göre zincirdeki bu tıkanma, gezegendeki tüm kazançları tehlikeye atmaktadır. Yazarın, *“insanlar...ikiye böldükleri zaman üst tarafı alt tarafını yemeye başlayan bir çeşit köstebek gibi vahşi bir doymazlık içindeydiler”* (Burak, 2001: 152) yargısı, insanın “üretme” kabiliyetinden ziyade “tüketim” çıkmazına kaydığını göstermektedir. Sürdürülebilir bir dünya için gereksinim duyulan kanaat ekonomisi ve ölçülü yaşam da Burak’ın yakın plana aldığı başlıklardandır.

Sonuç

Resim ve plastik sanatların yanında hikâye türünde de uzmanlaşan Cihat Burak’ın hikâyeleri, daha çok gözlem ve eleştiri üzerinedir. Yazar, bireyin ve toplumun macerasını, tarihsel ve gerçekçi verilerle kurgulamıştır. Tematik öğelerden yola çıktığında, döneminin güncel gelişmelerini, bilimsel bir dikkatle ve yakından takip ettiği görülen Burak, genel olarak kapalı anlatım yerine sarıh anlatımı tercih etmiştir. Ayrıca hikâyelerindeki konu bütünlüğü dikkat çekicidir. “Ketempere Oluşum” ve “Göz” hikâyeleri, ekolojik temasın en belirgin biçimde göze çarptığı iki metindir. Özellikle *Cardonlar*’da yer alan “Göz”, bütünüyle çevre odaklı bir anlatıdır. Metin, içeriğinde eskatolojik göndermeler barındırmaktadır. Dahası, üslup ve olay örgüsüyle bilim-kurgu hikâyeye de yakın bir konumdadır. Fakat yazarın değindiği tartışma başlıklarının salt çoğunluğu, tarihte yaşanmış ve yaşanması kuvvetle muhtemel hadiselerdir. “Göz”ün, ana hatlarıyla üç bölüme ayrılması gerekirse, ilk iki bölümünün yeterli seviyede gerçekçi olduğunu söylemek gerekecektir. Nihai olan üçüncü bölüm ise kötücül eylemlerin tesiriyle distopik niteliklere haizdir. “Göz”, tüm bu yönleriyle karma bir metin olsa da antroposantrizm (insan merkezilik), hikâye boyunca dinamik olan yegâne paydadır. Davranışsal serbestiyetin yol açtığı felaketin dereceleri, akıcı bir dille okura sunulmuştur. Hikâye, bilimsel geçerliği olan argümanlarla da desteklenmiştir. Okur, metin boyunca, tezli bir hikâyeye muhatap kılınmaktadır. Büyülü-gerçekçilik üzerinden de okunabilen “Göz”ün yazım yılı (1973) dikkate alındığında yazarın, çevreye karşı hususi bir ilgi beslediği de söylenebilir. Tanık metinlerden de görüleceği üzere, yazarın eleştiri dizgesinde, yerel meselelerin dışında evrensel sorunlar da yer almaktadır. Sanatçı böylelikle, yaşanmış ve yaşanmakta olan çevre kırımının, kolektif bir savunma mekanizmasına ihtiyaç duyduğunu da beyan etmektedir.

Günümüzde kronik bir çıkmaza evrilen çevre sorunsalının tarihsel sebepleri, felsefi bir bakış açısıyla tasvir edilmeye çalışılmıştır. Çağdaş insanın gözünde, medeniyet tecrübeleri, ekofobik kayıtlar ve tarihi vesikalar, çözümçü adımların atılması için

yeterli bir gerekçe olarak görülmemektedir. Fakat tarihsel tecrübeler, insanlarla diğer türlerin aynı yazgıyı paylaştıklarını tekraren göstermektedir. Her ne kadar ben merkezci algı, çoğu zaman ağır bassa da çağdaş uygarlık, en güvenilir kale olarak tanımladığı “bilgi” karşısında kalıcı bir mağlubiyet yaşayabilir. “Göz”, bu yönüyle bir insani değerler duruşmasıdır. Özetle “Ketempere Oluşum” ve “Göz” benzeri metinler aracılığıyla nesiller arası aktarılacak ekolojik bir hafıza oluşması sağlanabilir.

Kaynakça

- Burak, Cihat (1992), *Yakutiler*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Burak, Cihat (2001), *Cardonlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Chartrand, R., Durham, K., Harrison M., Heath, I. (2020), *Vikingler*, Çev. Samet Özgüler, İstanbul: Kronik Kitap.
- Dağ, Ahmet (2018), *Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, Ankara: Elis Yayınları.
- Dindar, Gülşah (2012), “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli”, s.59-92, *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat*, Ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Garrard, Greg (2016), *Ekoeleştiri*, Çev. Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Glotfelty C., Fromm H. (1996), *The Ecocriticism Reader*, Georgia: The University of Georgia Press.
- Güneş E., Turmuş E. (2020), “Dünyada ve Türkiye’de Gıda Güvenliği/ Güvencesinin Hububat Sektörü Yönüyle Değerlendirilmesi”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, V.7, N.3, ss.124-143.
- Hayward, Tim (1997), “Anthropocentrism”, s.1-21, *Encyclopedia of Applied Ethics*, California: Academic Press Inc.
- Heidegger, Martin (2011), *Sanat Eserinin Kökeni*, Çev. Fatih Tepebaşı, Ankara: De Kİ Basım Yayım.
- Kışlalıoğlu M., Berkes F. (2017), *Çevre ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kopnina, Helen (2020), “Anthropocentrism and Post-humanism”, s.1-9, *The International Encyclopedia of Anthropology*, Ed. Hilary Callan, New York: John Wiley & Sons.
- Oppermann, Serpil (2012), *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özdağ, Ufuk (2014), *Çevreci Eleştiriye Giriş*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Simonnet, Dominique (1993), *Çevrecilik*, Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

TDK (2009), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Wilson, Edward O. (2020), *Yarım Dünya*, Çev. Sami Oğuz, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN *HUZUR* ROMANINDA ŞİİR DİLİ KULLANIMI

Ayşegül KUŞDEMİR*

ÖZET

Bu makalede Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanında bir üslup özelliği olarak şiir dili tekniklerinden nasıl ve ne yönde yararlandığı gösterilecektir. Roman, hikâye ve deneme yazarı, edebiyat tarihçisi olan sanatçı aynı zamanda da şairdir. Bu yüzden romanlarında şiirsel ifadelere başvurması kaçınılmaz olacaktır. Çağdaş edebiyat, türler arasına nasıl kesin çizgiler koymuyorsa, Tanpınar'ın eserleri arasında da kesin çizgiler yoktur. Bunun en tipik örneği de yazarın *Huzur* romanıdır. Yazarın mizacı gereği romanında sık sık şiirsel söylemlere rastlarız. *Huzur*'da geçen birçok cümle okuyucuya şiir okuyormuş hissi verir: "Ayın çamaşırları yıkanıyor.", "Yaratılışın kemeri üzerimize kapandı." cümleleri Tanpınar'ın nesrini şiirine yaklaştıran ifadelerindedir. Yazar, romanlarında insanı konu edinirken, insanın hayal dünyasını geniş bir biçimde işlerken çeşitli imajlar kullanır. Bu yön, *Huzur* romanını şiirlerine bağlar. Zira kendisi de roman anlayışının şiir anlayışından çok farklı olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda *Huzur* romanını ele aldığımızda eserde şiirsel olarak nitelendirilebilecek teşbih, istiare, teşhis seci gibi edebi sanatların, eksiltili cümlelerin, kısa cümle yapısının, ikilemelerin, sıfatların, zarfların, masal dilinin ritmik unsurlarının, türkü dizelerinin ve şiir parçalarının estetik bütünlük içinde kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, *Huzur*, şiir dili, ahenk.

THE USE OF POETRY LANGUAGE IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S NOVEL OF *HUZUR*

ABSTRACT

In this article, it will be shown how and in what way Ahmet Hamdi Tanpınar benefits from poetic language techniques as a stylistic feature in his novel *Huzur*. The artist, who is a novel, story and essay writer, literary historian, is also a poet. Therefore, it will be inevitable for him to resort to poetic expressions in his novels. Just as contemporary literature does not draw clear lines between genres, there are no clear lines between Tanpınar's works. The most typical example of this is the author's novel *Huzur*. Due to the author's temperament, we often come across poetic discourses in his novel. Many sentences in *Huzur* make us feel like we are reading a poem: "The laundry of the moon is being washed.", "The belt of creation has closed on us." These sentences are some of Tanpınar's expressions that bring his prose closer to his poetry. The author uses various images in his novels while dealing with the human being as a subject, while processing human imagination

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: aysegulkusdemir@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7753-2086

in a wide way. This aspect connects *Huzur* novel to his poems. Because he himself stated that his understanding of novel is not much different from his understanding of poetry. When we consider the novel *Huzur*, it is seen that literary arts such as simile, metaphor, diagnostic choice, elliptical sentences, short sentence structure, reduplications, adjectives, adverbs, rhythmic elements of fairy tale language, folk song lines and pieces of poetry are used in aesthetic integrity.

Keywords: Tanpınar, Peace, poetry language, harmony.

GİRİŞ

Her edebi türün kendine has yapısal özellikleri bulunmaktadır. Yapısal özelliklerindeki en belirgin fark şiir ile roman türleri arasındadır. Anlatma esasına bağlı bir tür olan romanda belirli bir süre içerisinde birbirine bağlanmış olaylar zinciri nakledilir. Romanda vakanın anlatılması gösterme ve tasvirlerle zenginleşerek tamamlanır. O, sınırsız genişliği ile her türlü fikrin tercümesi olabilir (Aktaş, 2000; 11). Şiir eksenli; roman ekseninden daha dar olduğu için şair, kısa bir zamanla ve olabildiğince az sözcükle yetinmek zorundadır. Gereksiz sözcüklerden kaçınmayla, göstergeleri elden geldiğince geniş bir anlam çerçevesine kavuşturacak biçimde kullanmayla şiirin kalıcılığı da sağlanmaktadır (Aksan, 2013: 62). Bununla birlikte şiir ve roman okuyucusunun beklentileri de bir değildir. Çarpıcılık, sözü umulmadık şekilde bitirip şaşırtma, yoğunluk şiir okuyucusunun beklentileri arasındadır. Roman ise olayların veya durumların karşısında ağır ağır ilerleyerek var olur.

Roman yazarları eserine akıcılık, çarpıcılık katmak için bazen şiir dili öğelerinden yararlanır. Ya da bu yazarın üslubuyla da ilgili olabilir. Onun şiirsel bir dili seçmesi, duyuş ve algılayışı ile yakından ilgilidir. Cumhuriyet dönemi romancılarından Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) da romanlarının hemen hepsinde –bilhassa *Huzur* romanında- şiir dilinin olanaklarından istifade etmiş, böylelikle kendine has bir şiir dili inşa etmiştir.

Bu çalışmada *Huzur* romanındaki şiirsel unsurlar belirlendikten sonra sınıflandırmaya tabi tutuldu. Bu unsurlar taşıdığı özellikler itibariyle “dil ve üslupla ilgili olanlar, söz sanatları niteliğinde olanlar ve şekilsel unsurlar olmak üzere üç ayrı başlık altında incelendi.

1.DİL VE ÜSLUPLA İLGİLİ ŞİİRSEL UNSURLAR

1.1. Eksiltili Cümleler

Eksiltili cümle “Genellikle sözlü dil kullanımında yer alan ve bazı öğeleri eksiltilerek söylenip anlamı dinleyenin anlayışına bırakılan veya yüklemi kullanılmadan yargı bildiren cümledir”(Karaağaç, 2012:2429. Bu tarz cümleler okuyucunun hayal dünyasını harekete geçirmek, cümleyi uzatmamak için kullanılır.

Huzur romanında tespit ettiğimiz eksilteli cümleler, genellikle devamı okuyucunun hayal gücüne gücüne bırakılmış cümlelerdir. “*Elbisesini giyinirken, “İnsan denen bu saz parçası...” diye birkaç defa tekrarladı.*”10/3 Burada yüklemün söylenilmesine gerek duyulmadığından cümle yüklemsiz bırakılmıştır.

“*İhsan Macide'yi gösterdi:*

— *Bu...*

Sözünü bitirmekten âciz gibi durdu. Sonra kendini toplayarak tamamladı:

— *Buna bir şey söyle...*”18/2. Romanın kahramanlarından İhsan hastalığın verdiği rahatsızlıkla zar zor konuşmaktadır. İhsan’a ait bu cümlelerde yüklemün kullanılmamasının sebebi hastalığın şiddetini göstermek içindir. “*Bir sandalye gıcirtısı... Belki de, bir busenin kendisine kadar gelmeyen toprağa düşen çürük şefkatli sesi, arkasından isterik bir hıçkırık... Ve sağanağın Havana rüyası arasından bilinmez sahillere doğru rast geldiği her şeyi kökünden sürükliyerek yürüyen gemisi...*” 228/13. Yazarın yer yer kullandığı bu örnekler romana şiirsel bir özellik vermiştir.

1.2 İkilemeler

İkilemeler roman türünde şiirsellik, anlatıma akıcılık katan bir başka unsur olarak görülebilir. Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıyla (Hatipoğlu, 1972:51) ortaya çıkan ikilemelerin ritme dayalı bir yapısı olduğundan düzyazıya şiirsellik kattığı söylenebilir.

“*İkilemeler bir metnin oluşumunda ayrı bir ahenk unsuru olarak anlatıma zenginlik, renk, çeşitlilik, kıvraklık, hareketlilik, güç ve şiirsellik katan söz öbekleridir*” (Özören ve Çiftçi, 2021: 1116). İkilemeler *Huzur* romanında daha çok aynı sözcüğün tekrarı ile yapılmıştır. “*O, bu saadeti taş taş, seneler boyunca örmüştü.*” 13/2. Bu cümlede zarf görevinde kullanılan “taş taş” ikilemesi ahenk oluşturması sebebiyle cümleye şiirsellik ve süreklilik katmıştır. “*Sabiha, onun terliklerini giymiş, sofada küskün küskün oturuyordu.*” 13/4. “*Mümtaz bu ışığa dalgın dalgın baktı.*” 18/5. “*Mümtaz bu gözleri görmemek için gözlerini tekrar kapadı ve korka korka annesine doğru döndü.*” 27/1.

1.3 Sıfat ve Zarflardan Çokça Yararlanma

Bilindiği gibi Tanpınar’ın dili sıfat ve zarflarla zenginleştirilmiş bir dildir. Bunun içindir ki *Huzur* romanı, ekseriyetle sıfat ve zarflarla uzayan geniş tasvirlerin yer aldığı cümlelerden oluşur. “*Şiirin sıklıkla yararlandığı kelime grupları arasında sıfat ve zarflar betimlemeyi sağladığı için işlevseldir. Şiirdeki temayı görünür hale*

getiren, somutlaştıran sıfat ve zarfların öyküdeki kullanımı bazen şiirselliği sağlamak için de kullanılabilir”(Uslu, 2017:30).

Sıfat ve zarfların öyküde olduğu gibi romanda da geniş yer alması romanı şiir türüne yaklaştırmaktadır. “Mümtaz, Akdeniz’in ne olduğunu, nasıl bir hayat rahatlığıyla insanı kavradığını, güneşin, **berrak** havanın, ufkun çizgisine kadar uzanan ve her dalgayı, her kıvrımı kendi kenarlarıyla göze nakşeden sarahatin, insanı nasıl terbiye ettiğini, ruhumuza nasıl doğduğunu, hülasa üzümle zeytini, **mistik** ilhamla **vazih** düşüncüyü, en **çetin** ihtirasla **ferdî** huzur endişesini el ele yürüten tabiatın mahiyetini sonra kitaplardan öğrendi.” 29/3. Mümtaz’ın çocukluk yıllarını geçirdiği yer olan Akdeniz’in anlatıldığı bu satırlar sıfat ve zarflarla zenginleştirilmiştir.

“Pencereden, karşı sırtları örten karın üstüne akşam çok **hafif** ve **daüssulalı** bir pastel kızılığışı atmıştı. Her şey bu **tül kadar ince** rengin altında bir rüya hafifliğinde yüzüyordu.” 326/2. Diyalogların geçmediği zaman ve mekân tasvirlerinin yapıldığı cümlelerde yazarın üslubu şiire daha çok yakınlaşmıştır.

1.4 Masalsılık

Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türü (Sakaoğlu, 2002: 4) olan masalın dili de şiirsellik bağlamında incelenebilir. Romanda olaylar yaşanılması mümkün olan gerçek bir dünyada gerçekleşirken masalda hayali bir âlemde gerçekleşmektedir. *Huzur* romanında bilhassa tabiat tasvirlerinin yer aldığı bölümlerde hayali bir âlemin masalsı, gizemli bir dili hissedilmektedir.

“İhmal edildiğini, küçük düşürüldüğünü veya haksızlığa uğradığını sandığı, yahut da çocuk dünyasını, o her şeyin iyi veya dost olmasını istediği âlemi, sade mercan dalları ve sedef çiçekleriyle süslü, üst üste canlı âlemi etrafa kapattığı zamanların ağlayıştıydı bu.” 14/5. Sabiha’nın çocuk dünyasının anlatıldığı bu cümleler bir masaldan alınmış izlenimi bırakmaktadır. “Akşam, geniş musikî faslına başlamıştı. Aydınlığın bütün sazları güneşin veda şarkısını söylemeye hazırlanıyordu. Ve her şey aydınlığın sazıydı. Hatta Nurân’ın yüzü, kahve kaşığı ile oynayan eli bile...” 125/4. Akşam tasvirinin yapıldığı bu bölümde havanın kararması, sazların veda şarkısını söylemesi şeklinde tasvir edilmiş, esere masalsı bir hava katılmıştır.

“Neyin altın uçurumuna Teyfik Bey’in sesi tanımadığı kelimelerin mücevherlerini, yavaş yavaş, bütün kenarlarının parıltısını belirterek bırakıyor, şurada bir "yâr, yâri men!"in ilk "yâr" feryadı deniz ortasında tutuşmuş bir gemi haliyle parlıyor, bestenin üzerine iyice bastığı "men" hecesi birdenbire gümüş ve mercan çerçevesi

bir eski zaman aynası gibi derinleşiyor, Nuran, orada dağlar başında büyük rüzgârların didiklediği kendi hayalini iyice seçmeden, ebediyen kapanmış kapıların ardından kâh Mümtaz'ın süzölmüş yüzünü görüyor, kâh Fatma'nın "anne" diye yalvaran sesini işitiyordu." 268/2. Bu bölüm İsmail Dede Efendi'nin bir Mevlevî ayini olan Ferahfeza ayininin anlatıldığı bölümdür. Kahramanların ney taksimi esnasında kendinden geçişleri masal havasında anlatılmıştır.

1.5 Şairane Üslup

Üslup; *Türkçe Sözlük*'teki karşılığıyla *sanatçının görüş, duyuş, algılayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın, kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stildir.* (2011: 2451) Arapça bir sözcük olan üslubun Latince karşılığı "stylus"tur. İngilizcede stil, Fransızcada ise "style" olarak geçmektedir. Hem şair hem de yazar olan Tanpınar'ın üslubu kendine özgüdür. Öyle ki bu roman üslubu, romanın akışı içinde bize şiir dizelerini okuyormuş hissini verir. Onda nesnel gözlemler ve realite yoktur. Yazar kendi görüş ve algılayışını *Huzur* romanında eşyanın diliyle konuşturmuştur.

"Bu olgun, zarif ve güzel kadında güneşin öz bahçesi imiş gibi baştanbaşa aydınlık ve füsün olan bir taraf vardı, o zamana kadar tanımadığı, kendisinde eksik sandığı bir taraf, sadece meşguldü, onun varlığı ile dolup boşalmağa hazırlanıyordu." 110/6. Roman kahramanlarından Nuran'ın tasvir edildiği bu satırlarda şiire has söylemler dikkat çekmektedir. *"Güneşin öz bahçesi" terkindeki mekân daha çok şiir türünde görülebilen, hayali bir dünyadan alınmış bir mekândır. "Bahar bir nekahet sıtması gibi derin ve ürperticiydi. Bütün gezinti boyunca bu ürpermeyi duymuşlardı. Sanki her şey taze ve yumuşak yaprağın, parlak renklerin, beyaz aydınlıkta kendisini gölgesiyle bulmanın telaş ve sevinciyle birbiriyle kaynaşıyordu."* 123/1. *"Ayn çamaşırları yıkıyor dedi."* 186/3. *"Yaratılışın kemeri üzerimize kapandı. Tek bir âlemin parçasıyız."* 186/7. Gecenin betimlendiği bu cümleler eseri romandan çok şiire yakınlaştırmaktadır .

2. SÖZ SANATLARI NİTELİĞİNDEKİ ŞİİRSEL UNSURLAR

2.1 Duyulararası Aktarmalar ve Somutlamaya Dayalı İmgeler

Huzur romanında duyulararası aktarmalar ve somutlamalarla imaj yapma eğilimi oldukça fazladır. Bir deyim aktarması türü olan duyulararası aktarımda ayrı ayrı duyu alanlarından göstergelerin bir arada kullanılarak etkili anlatım sağlanması esastır (Aksan, 2013:143). Yazarın romanda daha çok işitme duyusuna ait aktarımları söz konusudur. Yine somutlaştırmada da canlı ve etkili bir anlatım yaratma söz konusudur.

“Macide **yumuşak** ve taze çimen rüyası **sesiyle** cevap verdi” 17/7. “**Sesi** ne kadar **yumuşaktı.**” 85/2. “Onun bilmediği cazibeleri ve bildiği cazibeleri, **yumuşak sesi**, dost gülüşü...” 132/1. “...çocukların güneşte kırılmış ayna gibi insana batan **berrak çığlıklarla** gülüp konuşmadıkları bir yer...” 37/1. “Biraz ötede balıkçılar sandaldan sandala **dik seslerle** bağırarak kefal avlıyorlardı.” 48/1. “Adile hınçla kocasına baktı ve yavaşça, fakat içinde bütün bir katliam arzusu parıldayan **sivri bir sesle** fısıldadı.” 95/3. “Ve Mümtaz, içinde hiç tanımadığı bir hiddetle, onun **sivri**, kemirici **sesini**, sinsi kıvranışını duyuyordu.” 312/1. Görüldüğü üzere bir duyuya ait özelliğin başka bir duyu için kullanılması yazarın romantik duyuş tarzının sonucudur. Yukarıdaki örnekler yazarın ses duyusu ile ilgili aktarımlarıydı. Dikkatimizi çeken başka bir özellik de yazarın keskin sıfatını, yani dokunma duyusu ile ilgili bir özelliği başka duyular için kullanmasıdır. “...güneşte vücutlarının yukarı kısmı çıplak insanlar birkaç kat’i ve **keskin hareket** yapıyorlar...” 48/1. “Yine çiselemeye başlayan yağmurun altında ve **keskin soğukta** acele acele yürüyor...” 312/2. “Fakat merdiveni çıkıp da kapının küçücük camından sahanlığa düşen **keskin ışığı** görünce şaşırıldı.” 330/1. Yine her dilde geçen tat alma duyusu ile ilgili aktarmalar yazarın nesrini şiire yaklaştıran unsurlardandır. “Varlığı her şeyi değiştiren, eşyayı insana dost eden, günün saatlerine **tatlı bir hava** geçiren sırlı bir mahlûk.” 39/1. “Yüzü çocuğuna doğru, çok sade ve **tatlı bir gülüşle** eğilmiş, bir şeyler söyleyerek yürüyordu.” 87/1. “Sabih karısına her zamanki **tatlı bakışla** bir göz işaret etti.” 95/5. “Sümbül Hanımın çürük dişlerinin arasında çok **tatlı bir tebessüm** vardı.” 319/13.

Türkçe, gerek söz varlığı içindeki tek tek sözcüklerde, gerekse, özellikle deyimlerinde somutlaştırmaya ağırlık vermiş olan bir dildir. Tanpınar da anlatmak istediğini daha güçlü bir şekilde dile getirmek istediğinden romanında somutlamalar yapmıştır. “...tâ çocukluğundan beri tanıdığı o **keskin hiddet** çoğalır, büyürdü.” 13/1. “Kötü uyumanın verdiği **halsizliği silerek** aşağıya indi.” 13/4. “Mümtaz’a bazen saatlerce süren **lezzetli bir üzüntünün** ufkunu açar...” 51/4. “Mümtaz’la İclal’in ayrı ayrı yaratılışlarla birbirini tamamlayan çok **lezzetli bir dostlukları** vardı.” 76/1. “Ve birdenbire içinde **kabaran merhametle** onu mesut etmeği, bütün ömrünce mesut etmeği kendi kendine vaat etti.” 91/12. Görüldüğü gibi “hiddet, halsizlik, üzüntü, dostluk, merhamet gibi soyut kavramlara somut özellikler verilerek somutlama yapılmıştır. Tüm bu özellikler romana şiirsel özellikler katmıştır.

2.2 Benzetmeye Dayalı İmgeler

Yazarın üslubunun en belirgin özelliği varlıkları daima başka bir şeye benzeterek anlatmasıdır. Hatta yazar romanda bunu Suat’a söylettirir. Mümtaz yolda Suat’ın hayalini görüp onu Betticelli’nin meleklerine benzetmesi üzerine “Bırak bu manasız benzetmeleri...Bir şeyi öbürüne benzetmeden konuşamaz mısın?” (388/5)

şeklinde söyleterek özeleştirisini yapar. Şiirin olmazsa olmazı olan benzetmeler, bilhassa teşbih-i belîğler romanda hemen hemen her sayfada geçer.

“...güneş bu ıstırapın arasında er geç bir çatlak buluyor, oradan altın bir ejder gibi kayıyor.” 30/1. Cümleye bakılırsa ıstırap aşılması zor kalın bir nesne (duvar) ancak güneş bu ıstırapın arasında er geç bir çatlak bulup sızıyor. Görüldüğü gibi güneş devam eden dış hayattır, gerçektir. Güneşin benzetildiği nesne ise altın ejderdir. Cümlelerin devamında güneşin insanı iç mahzenden çıkardığı söyleniyor. İzdırap iç dünyada olan bir şey, o kalın duvar da yine iç dünyadadır. Güneşin varlığını hissettirmesi her şeye rağmen hayatın devam ettiği bilgisidir. “Bu olgun, zarif, güzel kadında, güneşin öz bahçesi imiş gibi baştan başa aydınlık ve füsün olan bir taraf vardı” 110/6. Burada, olgun, zarif, güzel kadın diye bahsedilen kişi Nuran’dır. Tanpınar’da güneş; realitenin, aklın sembolüdür. Füsün, yani büyü ise realiteye aykırıdır. Ancak her ikisi de Nuran’da mevcuttur. Bu da gösteriyor ki Nuran’da gerçekle hayal yan yanadır. Kadın; beyaz, berrak oluşu ile güneşe ve onun bahçesine benzetilmiştir. “Yalnız uzak minarelerin tepelerinde gecikmiş kuşlar gibi bir iki beyaz uçuş vardı.” 116/3. Görme duyusunun hâkim olduğu bu cümlede renkler ve ona ait ayrıntılar ön plandadır. Cümlelerin geçtiği paragrafta, akşam; yerini geceye bırakmış, etrafı mor bulutlar kaplamış, ancak uzak minarelerin tepelerinde bir iki beyazlık kalmıştır. Yazar bu minarelerin tepelerindeki görüntüyü, beyaz olması bakımından gecikmiş kuşlara benzetmiştir. “Nuran, kayık ışıklarının siyah, mor kadifelerle mahpus elmaslar gibi parıldadığı sulara, ...çocukluğundan beri bayılırdı.” 196/7. Bu cümle Tanpınar üslubunun parlaklar hazinesinden bir örneği sunmaktadır. Karanlık gecede parlayan kayık ışıkları elmasa benzetilmiştir. “Nuran, açık turuncu cepken, mor kadife yelek, yine turuncu şalvar içinde, o kadar sırma ve işleme arasında bir mücevher gibiydi.” 319/11. Tanpınar’ın “ebedi çehre”ye sahip kadınları bir tamlık vaadini, bir zamanlar bize tılsımlı aynasını tutmuş şehri, parçalanmamış imparatorluğu, bozulmamış ana dilini hatırlatır. Bu yüzden onların hep geçmiş saltanatı anımsatan eşyalara (mücevher parıltılarına, eski el yazmalarına, billur avizelere) benzetilmiş olması bu bakımdan önemlidir. Burada; esas kadın Nuran kıyafetleri ve işlemeleri ile mücevhere benzetilmiştir (Gürbilek 2007:118).

“İnsan denen bu saz parçası...” 10/2. “Saz”la “kamuş” eş anlamlı kelimelerdir. Dolayısıyla “saz” kelimesiyle hem insanın naifliği hem de müzikle ilgisi ortaya konulmuştur. Mevlana’nın kamuşlıktan koparılarak “ney” haline getirilen ve bu sebeple “acı sesler çıkaran” kamuşlığa yeniden dönüşü arzulayan “ney” eğretilmesini Tanpınar, “saz”la kurar. Mesnevi yorumcularının “Kamil İnsan”

olarak düşündükleri eğretileme yönü *Huzur* kişileri üzerinde de görülür (Karadeniz, 2002:280).

“Bir yığın eski eşya karyolalar, kırık dökük mobilyalar, bezi yırtık paravanalar, mangallar...Ses bu hayat artıklarının üstünde geniş, aydınlık bir çadır gibi açılmıştı.” 54/5. Tanpınar’ın neredeyse bütün ana imgelerinin kümelendiği bu pasaj, yapıtlarında en az “terkip” kadar sık tekrarlanan bir sözcüğe daha yer verir: Artık. Biçare, manasız artık. Tanpınar’ın hep isim tamlamalarının içinde kullandığı bu sözcük (mazi artığı, aşk artığı, hayat artığı, ziyafet artığı, imparatorluk artığı)yine Tanpınar’ın sözcükleriyle söylersek “arkasından Tanrı’sı çekilmiş bir şekil” ana gövdeden kopup manasız bir parçaya dönüşmüş şekildir (Gürbilek, 2007:130).

“Onlar, ötekiler sadece zaman aynasından geçen küçük, büyük arzuları.” 67/2. Ayna ve zaman Tanpınar’da sıkça geçen sözcüklerdendir. Zaman hayatı yansıttığı için ayna kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. *Huzur*’un yazarının birbiri ile durmadan paslaşan, hep aynı hazır malzeme yığını üzerinde zincirleme bir biçimde çoğalan, sonunda bir zihinsel mazmuna dönüşen sözcükleri (“aynanın suları”, “zamanın aynası”, “zamanın suları”) Tanpınar’ın kendisini olduğu kadar okurunu da “parıltılı düğüm”lerden yapıma huzurlu bir dilsel mekânda donup kalmaya zorlar (Gürbilek, 2008:12).

“Ona göre musiki ve her şey şu zaman dediğimiz boşluğu doldurmak içindi.”80/4 “Zaman boşluğu” ifadesi Tanpınar’da sıkça karşılaştığımız mazmunlaşan ifadelerden biridir. “Tanpınar iki ayrı dünya algısı ortaya koyuyor: Bizim somut olarak bulunduğumuz, beş duyumuzla algıladığımız, yaşadığımız, yeyip içtiğimiz bizzat içinde bulunduğumuz bu fiziksel dünya, bir de bunun üstünde ya da ötesinde duygusal olarak, ruhsal olarak, sanal olarak bambaşka şartların egemen olduğu apayrı bir sonsuzluk, maddesizlik, saydamlık, latiflik âlemi. Birincisine fiziksel dünya, ikincisine de sanal dünya diyelim. Tanpınar kendini bu ikinci dünyanın insanı ve şairi olarak hissediyor. Ona göre bu birinci zaman anlayışı boşluktur.” (Çetin, 2002:164). Zaman boşluğa benzetilerek teşbih-i belîğ yapılmıştır

“Ona göre Nuran, hayatın öz kaynağı, bütün gerçeklerin annesiydi.” 163/3 Burada Mümtaz’ın sevdiği kadını hayatın öz kaynağına, gerçeklerin annesine benzettiğini görüyoruz. “Tanpınar kadını doğrudan doğruya maddi varlığıyla bir kadın olarak sunmak yerine çoğu zaman sanata dönüşmüş/dönüştürülmüş, sanatla dolaylı olarak yeniden üretilmiş biçimiyle sunmayı böylece fani kadını sanatla ebedileştirmeyi yeğler” (Çetin, 2002:160).

“Mümtaz ayın masal meyvesinin dilimini bıraktı.”180/11. Gece, ayın görünüşü meyve dilimine benzetilmiştir. Zira ay, dolunay şeklinde değil de hilal şeklindedir. Bu bilgi kitabın aynı sayfasındaki: “Sonra ince bir parıltı görüldü. Bir masal meyvesinin yarım dilimine benziyordu.” cümlelerinden anlaşılıyor. “Böylece genç kadın canlı güzelliği ve yaratıcı zekâsıyla günlerin kumaşını, ikisi için herkeste olduğundan çok başka türlü dokuyordu.”205/4. Günler, zamana bağlı olarak ilerlemesi ve değişmesi bakımından kumaşa benzetilmiştir. Bu dokuma herkeste olduğundan farklıdır. Genç kadın; sadece canlı güzelliği ile değil yaratıcı zekâsı, tarih ve musiki zevki ile bu aşkı sevdiğine yaşatır.

2.3. Kişileştirmeye Dayalı İmgeler

İnsan dışındaki tüm varlıklara insana ait özellikler kazandırmaya kişileştirme diğer adıyla teşhis denir. Varlıkları düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek olan bu sanatta teşbih, istiare gibi diğer mecaz sanatlarından da yararlanır (Dilçin, 2000: 419). *Huzur* romanında, hayale bağlı bir sanat olan teşhis sıkça geçmektedir. Romanda tespit ettiğimiz bu sanata dair bazı örnekleri geçtiği yerleri belirterek sırayla verelim:

“İkinci geceyi bozkırı adeta tek başına bekleyen beyaz kireç sıvalı geniş bir handa geçirmişlerdi.” 24/4. İnsana ait bir fiil olan bekleme hana atfedilerek kişileştirme yapılmıştır. Beyaz kireç sıvalı geniş bir hanın bozkırı tek başına beklemesi etrafta başka bir şeyin olmadığı bilgisini vermektedir. “... güneş... bir yığın imkanı bir masal gibi anlatıyor” 30/1. Bilindiği üzere Tanpınar’da güneş aklın, realitenin sembolüdür. Devam eden dış hayattır. Her şeyin düzeleceği, unutulacağı, ızdırabın biteceğini anlatır. Bu yüzden hayatın efendisidir. Güneşe konuşma, anlatma sanat edilerek kişileştirme yoluyla imaj oluşturulmuştur. “yosun bakışlı uçurum...” 31/2. Terkibinde istiare yoluyla kişileştirme vardır. Bakmak, insana has bir eylemdir; ancak burada bu özellik uçuruma verilmiştir. Yazar uçurumun sonunda kayalıkların, yosunların olduğunu ifade etmek için böyle bir sanat kullanmayı uygun görmüştür.

“... billur sazların insan talihiyle alay etmediği; arıların, hayattan ve güneşten sarhoş vızıldamadıkları...” 37/1. Romanda üslup bakımından en dikkat çekici imaj güneşe ilişkindir. Tanpınar’ın hem düz yazılarında hem şiirlerinde güneş; realitenin, aklın, düşüncenin simgesidir. Devam eden dış hayattır. Güneşin benzetildiği nesne ise altın ejderdir. Güneşin varlığını hissettirmesi her şeye rağmen hayatın devam ettiği bilgisidir ve devam eden hayat bir yığın imkanı bir masal gibi anlatır. “billur saz“ terkibi bizi güneşe, güneş de hayata, realiteye götürür. Hayata insan talihiyle alay etmesi özelliği verilerek kişileştirme yapılmıştır. Arıların sarhoş olması da ayrı bir kişileştirme örneğidir.

“Akşam, geniş musiki faslına başlamıştı. Aydınlığın bütün sazları güneşin veda şarkısını söylemeye hazırlanıyordu.” 120/8. Örneklerin ilkinde akşama, musiki faslına başlaması vasfı verilerek benzetme yoluyla teşhis yapılmıştır. İkincisinde ise aydınlığın sazlarına şarkı söyletmesi bakımından teşhis yapılmıştır. Kaplan, Tanpınar’ın *Huzur*’da ses ve musikiye çok önem verdiğini romanın kompozisyonunu anlamak için ses ve musiki unsurunun anahtar vazifesi gördüğünü söyler (Kaplan, 1999:416).

“...nasılsa ayakta kalmış bir cami, geniş avlusuyla sükûnetiyle sizi dünya nimetlerinin ötesine davet ediyordu” 188/3. Her bakımdan klasik olan Tanpınar’da kültüre ait kavramlar söz konusu olduğunda ütopik dil devreye girer. Caminin davetkarlığında dilin kendi devrinin dışına çıkıp ütopik bir âlemin içinde olduğu görülür. Tanpınar’ın ütopik dili kendi devrindeki seviyesizliğe bir itirazdır (Şahin, 2012; 100). Bu örneği içine alan paragrafta dış dünyanın sefaleti karşısında kültürümüze ait olan cami’nin tasviri yapılmıştır. Camiye, davet etme isnat edilerek kişileştirme yapılmıştır. “Sanki yalnız ümitsiz hatırlayış ve müphem idraktan ibaret solgun ve sıtmal bir gölge dışarıda kalmış...” 233/9. *Huzur*’da sübjektif mana ifade eden sıfatlar geniş yer kaplar. Bunlar Tanpınar’ın üslup dokusunun ince çizgilerini oluşturur. Mehmet Kaplan onda santimental bir duygu uyandıran sıfatların bol olduğunu söylemiştir. Burada gölgeye şahsiyet verilmiş ve ona solgun ve sıtmal sıfatları yakıştırılarak kişileştirme yoluyla imaj yapılmıştır.

“Bir kere uçurum göründü mü, ölüm simsiyah dili ile konuştu mu?” 373/4. “Genel hatlarıyla bakıldığında bütün dünya mitolojilerinde ve simgeciliğinde kara rengin daha çok olumsuz anlamları ifade etmek üzere kullanıldığını görüyoruz. Ezeli karanlık boşluk, ölü karanlığı, tahribat, üzüntü, büyü, kötülük ya da ölümle ilgili mitlerde yer alan tanrılar, karmaşa ortamı, şeytan vb. gibi pek çok şey kara renkle birlikte ifade edilmiştir” (Çoruhlu, 2000:183). Bu cümlede ölüm simsiyah dili olan bir varlığa benzetilip konuşturularak teşhis yapılmıştır. İstiare yoluyla yapılan bu teşhis maneviden maddiye geçiş ile gerçekleşmiştir.

2.4. Semboller

Romanda geçen şiirsel unsurlardan biri de sembollerdir. Sembol, eşya âleminde ya da tabiatın alınarak bir toplumun veya kavmin hafızası mesabesinde olan tarihî akış ve birikim içinde özel bir anlam kazanan ve bir duygu ve düşüncenin anlatımında kullanılan işaret yahut sözler. Diğer tanımla “İlişki, çağrışım, gelenek veya benzerlik dolayısıyla bir şeyi bir başka şeyle temsil etme, gösterme ya da ima etme anlamına gelir” (Karataş, 2007: 413). Romanda geçen belli başlı semboller şunlardır:

Tanpınar’ın hikâye ve romanlarında yılan, korku kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. Tanpınar’ın “Bendedir Korkusu” adlı şiiri ilk neşrinde “Yılan” adını taşır (Kaplan,

1984:71). Yılan adeta korkunun sembolü olmuştur. Mümtaz'ın çocukluğundan beri içinde çöreklenen hüznün kaynağı da korkudur. *“Mümtaz, bu psikolojiyi ömründe ilk defa olarak tanımıyordu. Onun iç benliğini, o sular altında uyuyan, fakat her şeyi idare eden kesif tabakayı biraz da bu korku yapardı. İhsan, daha o çocukken içine çöreklenen bu yılanı, kökü kalbinde ağacı ondan sökebilmek için çok uğraşmıştı.”* 22/3

Romanda yer alan ikinci sembol güneşe ilişkindir. Daha önce Tanpınar'ın hem düz yazılarında hem şiirlerinde güneşin: realitenin, aklın, düşüncenin simgesi olduğunu söylemiştik. Güneş, devam eden dış hayattır. *“Fakat asıl Macide'nin eve gelişi ile Mümtaz iyileşmiş, yüzünü güneşe çevirmişti.”* 22/3 *“Ne kadar mustarip olursanız olun, güneş bu ıstırapın arasında er geç bir çatlak buluyor, oradan altın bir ejder gibi kayıyor... Ölüleri saçlarından tutup silker, uykularından uyandırırım.”* 30/1 *“Bu güneş gözlerine batıyor, paylaşamadığı bu neşe onu rahatsız ediyordu.”* 37/1 *“Evet ama, sen artık güneşin malı değilsin!”* 390/1

Renk ve kıymet bakımından altınla sıfatlandırılmış imajlar *Huzur*'da geniş yer tutar. Yazar, medeniyete ait durum ve şeyleri altın vasfıyla sembolleştirir. *“Neyin altın uçurumuna Tefik Bey'in sesi tanımadığı kelimelerin mücevherlerini, yavaş yavaş, bütün kenarlarının parıltısını belirterek bırakıyor...”* 268/1

Romanda geçen bir başka sembol deniz ile ilgili olandır. Deniz her şeyin kendisinden çıkan ve kendisine dönen esrarlı sonsuzluğun sembolüdür. Deniz, yağmur şekilleriyle su, sınırsızlık ve sonsuzluktur. Sular dünyadaki her şeyin başı ve sonudur. Su hem ölüm ve gömülmeyi hem de hayat ve dirilmeyi ifade eder. Şeffaflık ve derinlik nitelikleri de çoğu zaman su ile birleşir. Su aynı zamanda ferdi ya da ortak bilinçaltıdır (Enginün, 2000:435). *“Akıntıburnu'nda rüzgâr ve dalga hakikaten engine çıkmışlar gibi onları kucakladı.”* 122/7.

2.5. Zıtlıklar

Şiirde etkileyici olmanın yollarından biri de zıtlık oluşturmaktır. *“Düşünce ve duyguların dile getirilişi sırasında birbirine karşıt kavramların, olay ve durumların bir araya getirilmesiyle de şiirde güçlü ve etkileyici bir anlatım sağlanabildiği görülmektedir. Bu durum aslında konuşulan dilde ve deyimlerle atasözlerinde de karşılaştığımız bir anlatım yoludur. Örneğin, bilir bilmez, sağlı sollu ya da gökte ararken yerde bulmak gibi (Aksan, 2013: 116). Eserde de yer yer karşıt durumlara yer verilmiş, bu da romana şiirsel özellikler katmıştır.*

“Bu gürültücü çocuğun böyle sessiz duruşuna Mümtaz hiç tahammül edemiyordu. Vâkıa, Ahmet de sakindi. Fakat yaratılıştan öyle idi. O, kendisini kabahatli bulan adamdı.” 14/1. Bu cümleler, İhsan'ın çocukları Sabiha ile Ahmet'in ruh

dünyalarının anlatıldığı cümlelerdir. İki birey arasındaki zıt yönler birlikte verilerek ahenk yaratılmıştır. “*Hülasa hayat dar, fakat tabiat geniş ve mûnisti.*” 30/2.

“*Tâ yerin altından, ilerleyen ve gerileyen dalgaların sağır gürültüsü...*” (31/2). Söz grubunda gürültüye şahsiyet verilmiş, sağırlık isnat edilmiştir. Zira sağırlık insana has bir özelliktir. Dalgalar gürültü çıkarırken etrafa karşı kayıtsız davranmaktadır. İşitme ile ilgili iki zıt özellik bir arada sunularak romana şiirsel bir ahenk katılmıştır. “*Mümtaz, bu ikinci türkü ile küçücük ömrünün henüz manasını dahi kavramadığı kederlerin içinden çıkar, birdenbire çok ışıklı, taptaze; fakat bununla beraber yine hasret ve ıstırap dolu başka bir dünyaya girerdi. Bu, bir ucu İzmir’in Kordonboyu’nda başlayan, öbür ucu babasının hiç anlıyamadığı ölümünde biten bir dünya idi.*” 35/2. Bu cümlelerde de Mümtaz’ın ruh dünyasına ait zıtlıklar bir arada verilmiştir.

2.6. Seciler

Mensur bir eserde cümle veya cümleciklerin sonunda yer alan sözcüklerin uyak oluşturacak şekilde tertiplenmesine seci denir. Nesre ait bir ahenk unsuru olan seci için nesrin uyağı denebilir. Şiirde uyağın sağladığı ahengi, nesirde seci yapar (Okuyucu, Kartal ve Köksal, 2014: 21). Şimdi romanda tespit ettiğimiz seci örneklerinden birkaçını gösterelim:

“*İhsan iki gün kadar ateşten, halsizlikten, arka ağrılarında şikâyet etmiş, sonra birdenbire zatürree fevkalâdelik halim ilan etmiş, evin içinde korkudan, telâştan, üzüntüden bir türlü ağızlarından düşmeyen ve bakışlardan eksilmeyen temennilerden saltanatını, o yıkım psikolojisini kurmuştu.*” 9/1. İlk cümledeki “ateşten, halsizlikten, arka ağrılarında” sözcükleri arasında seci vardır. Sıralı cümlelerin sonunda yer alan “şikâyet etmiş ve ilan etmiş” fiillerinde de bu sanat vardır. Son cümledeki “korkudan, telâştan, üzüntüden” sözcüklerinde de bu sanatın izleri görülmektedir. Ayrıca “ağızlarından düşmeyen ve bakışlardan eksilmeyen” ifadeleri de seci sanatına örnektir.

“*Bu ağustos sonu sabahı bütün sokaklar bir fırın ağzı gibi insanı kapıyor, çiğniyor, yutuyor, sonra kendisinden bir sonrakine geçiriyordu.*” 19/1. Cümlelerin sonundaki “kapıyor, çiğniyor, yutuyor, geçiriyor” sözcükleri arasında “-yor” ekinin meydana getirdiği seci sanatı vardır. “*Evet, Suad yaşıyordu, hastane odasında, kendi kafasının içinde, karısının şişkin gözlerinde, çocuklarının ince boyunlarında, hayatlarına temiz çamaşırda dolu bir dolaba karanlıkta giren kirli, yapışkan, parmaklarından pislik akan bir el gibi girdiği, öylece her rast geldiğini avuçlayarak bulaştırdığı kadınlarda, her şeyde yaşıyordu.*” 225/1. Suad’ın

yaşadığı yerler olarak tanımlanan “hastane odasında, kendi kafasının içinde, karısının şişkin gözlerinde, çocuklarının ince boyunlarında, kadınlarda “gibi söz gruplarında hal ekinin tekrarlanmasıyla seci yapılmıştır.

“O zaman ne doktora, ne eczacıya, ne ilaca, ne de herhangi bir şefkate ihtiyaç olmadan insanlar birdenbire sokularak, birbirlerini kucaklayarak, birbirlerinin içine geçerek, birbirleriyle en hususi taraflarını paylaşarak ölürlendi.” 358/9. Bu cümlede birden çok seci vardır. Önce “doktora, eczacıya, ilaca, şefkate” sözcükleri “...ne... ne” bağlaçları ile sıralanarak birincisi yapılmış, ardından “sokularak, kucaklayarak, geçerek, paylaşarak” zarfları ile ikincisi yapılmıştır.

3.ŞEKİLSEL UNSURLAR

3.1. Türkü Mısralarını Kullanma

Roman kahramanlarından Mümtaz, romanın başlarında İstanbul sokaklarını gezerken kız çocuklarının oyununu seyreder ve söyledikleri türküyü dinler:

“Aç kapıyı bezirgânbaşı, bezirgânbaşı

Kapı hakkı ne verirsin? Ne verirsin?” 20/4.

Daha sonra “Devam etmesi gereken, işte bu türküdür.” diyerek “devam” fikrinin gereğinden, her şeyin değişebileceğini, hatta kendi irademizle değişebileceğini; ancak hayata damgamızı veren şeylerin değişmemesi gerektiğinden bahseder. Yazarın bu fikirlerini beyan etmede kullandığı bu türkü romandaki şiirsel unsurlardandır.

“Bir mübarek sefer olsa da gitsem,

Kâbe yollarında kumlara batsam...” 255/9. Bu dizeler de yine yazarın bir fikir etrafında şekillendirdiği dizelerdendir. Aşağıdaki dizeler ise yazarın bir fikir etrafında şekillendirmediği, romanın akışı içerisinde kahramanın izlenimlerini göstermek için var olan türkülerdir.

“Akşam oldu yakamadım gazımı,

Kadir Mevlam böyle yazmış yazımı,

Doya doya sevemedim kuzumu,

Ben ölürsem yavrurum seni döverler.” 34/5.

“Şu İzmir’in Minaresi sedeften, annem sedeften

Sen doldur ben içeyim, kadehten, aman kadehten...” 35/1.

“Erzincan’ı sel aldı da,

Bir yar sevdim el aldı...” 329/5.

3.2. Beyitleri Kullanma

Bunların birçoğu roman kahramanlarının anlık ruh hallerinde hissettikleri karşısında söyledikleri mısralardan oluşur.

“Gittin emma ki kodun hasret ile cânı bile...

İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile” 140/1, 166/4.

Neşâtî’ye ait bu beyit, Mümtaz ile Nuran’ın birbirinden ayrı kaldığı saatlerde akıllara gelip söyledikleri beyittir.

“Kadem kadem gece teşrîfi Nâilî o mehin

Cihan cihan elem-i intizâra değmez mi...” 165/3.

Bu makta beyiti de yine Mümtaz’ın Nuran’ı beklediği saatlerde hatırına gelen bir bölümdür. Bazen de roman kahramanlarının karşılaştığı şahısların ağızlarından çıkan beyitler bir fikir beyan etmeksizin karşımıza çıkar:

“Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen!”

Aşağıda vereceğimiz beyit ise romanda bir fikir etrafında şekillenen, roman şahıslarının üzerinde durup düşündükleri tek beyittir ve eserde iki yerde geçer:

“Ettik o kadar ref-i taayyün ki Neşâtî

Ayîne-i pür-tâb-ı mücellâda nihânız!” 188/5, 259/1.

3.3. Şiir Parçalarını Montaj Tekniği ile Kullanma

Romanın birinci bölümünde Mümtaz’ın Sahaflarıçı’nde gezerken rastladığı bir aktara ait izlenimlerinin geçtiği bölümde Mümtaz Mallarmé’nin bir mısrasını hatırlar: *“Mümtaz bu dükkâna bakarken hiç farkında olmadan Mallarmé’nin mısrasını hatırladı: “Meçhul bir felaketten buraya düşmüş...”. Buraya, bu tozlu dükkâna, bu duvarına elle yapılmış triko çorapların asıldığı yere...” 46/4.*

Yine Mümtaz ile Fahir arasında geçen diyalogda harbin çıkıp çıkmayacağı tartışılırken Mümtaz’ın hatırandan çok sevdiği bir şairin mısrası geçer ve şöyle der: *“Ama her şey bir pamuk ipliğine bağlanabilir. Asıl fenası nedir, bilir misiniz? Birdenbire durdu, çok sevdiği bir şairin bir mısrasını hatırlamıştı: Pire... Pire destin... diye tekrarladı.” (349/5).*

Sonuç

Bu çalışmada şiir türünün dil ve yapı özelliklerinin *Huzur* romanındaki yansımaları gösterilmeye çalışıldı. Romanda sezilen bu şiirsel özellikler 1) Dil ve Üslupla İlgili Şekilsel Unsurlar 2) Söz Sanatları Niteliğindeki Şiirsel Unsurlar 3) Şekilsel Unsurlar olmak üzere üç ana başlık altında toplandı. Dil ve Üslupla İlgili Şiirsel Unsurlar; eksilteli cümleler, ikilemeler, sıfat ve zarflardan çokça yararlanma, masalsılık ve şairane üslup başlıkları altında incelendi. Söz Sanatları Niteliğindeki Şiirsel Unsurlar; duyulararası aktarmalar ve somutlamaya dayalı imgeler, benzetmeye dayalı imgeler, kişileştirmeye dayalı imgeler, semboller, zıtlıklar ve seciler başlıkları altında incelendi. Şekilsel unsurlar ise; türkü mısralarını kullanma, beyitleri kullanma ve şiir parçalarını montaj tekniği ile kullanma başlıkları altında incelendi. Bu özellikler gösteriyor ki yazar *Huzur* romanında şiir türünün imkânlarından estetik bir biçimde faydalanmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar için dil bir sığınaktır. Onun dile sığınmasının nedeni estetik kaynaklıdır. Yazara göre yirminci yüzyıldaki estetik çirkinliğin sebebi kültür değişimi ile açıklanabilir. Başka bir deyişle bin yıllık köklü bir medeniyet ve bu medeniyete ait dil ve edebiyat bir tarafa bırakılmış, ham maddesi folklor olan malzemelerden yeni bir kültür ve medeniyet inşa edilmeye çalışılmıştır. Dilin değişmesi ile beraber edebiyat da değişmiştir. Tüm bu değişmeler; Tanpınar gibi estetik duyarlılığı olan bir insanı içe yöneltmiştir. Onun nesirle meşgul olurken bile şiir dili kullanmasının sebebi budur.

Kaynakça

- Aksan, D. (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Armağan, M. (2008). Tanpınar'ın Tılsımlı Aynasında Şehirler, *Bir Gül Bu Karanlıklarda*. İstanbul: 3F Yay.
- Çetin, N. (2002). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiiri. *Hece Dergisi*, S.61, Ocak.
- Çoban, A. (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*. Ankara: Akçağ.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Demiralp, O. (2001). *Kutup Noktası*. İstanbul: YKY.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK
- Enginün, İ. (2005). Tanpınar ve Semboller, *Türk Dili Dergisi*, Mayıs
- Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- Gürbilek, N. (2005). *Yer Değiştiren Gölge*, İstanbul: Metis Yay.
- _____ (2007). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yay.

- _____. (2008). Büyük Tıkanma. *Virgöl Dergisi*, Mayıs.
- Kahraman, H., B. (2008). Yitirilmemiş Zamanın Ardında: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Muhafazakâr Modernliğin Estetik Düzlemi. *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, İstanbul: 3F Yay.,
- Kantarcıoğlu, S. (2008). *Huzur'da Aydın Tipi. Bir Gül Bu Karanlıklarda*, İstanbul: 3F Yay.
- _____. (2004). *Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaplan, M. (2008). Ahmet Hamdi Tanpınar ve Güzel Eserin Üç Temeli. *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, İstanbul: 3F Yay.
- _____. (2008). Tanpınar'ın Mirası. *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, İstanbul: 3F Yay.
- _____. (1984). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yay.
- _____. (1999). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yay.
- Karataş, T. (2007). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Akçağ Yay.
- Okuyucu, C. Kartal, A. ve Köksal, M.F. (2014). *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, Kesit Yay.
- Özeren, M., M. Çiftçi, (2021), Manas Destanı'ndaki İkilemelerin Anlam Özelliklerine Göre İncelenmesi, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1115-1129.
- Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yay.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yay.
- Sunat, H. (2004). *Boşluğa Açılan Kapı*, İstanbul: Bağlam Yay.
- Şahin, İ.(2012). *Haz ve Günah Bir Tanpınar Yorumu*, İstanbul: Kapı Yay.
- Tanpınar, A, H. (2005). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yay.
- _____. (2000). *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Uslu, A. (2017). Sadık Yalsızuçanlar'ın Öykülerinde Şiirsellik, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.20, s.23-39
- Zariç, M. (2011). Öyküde Şiirsellik Bağlamında Hüseyin Su Öyküleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12, s.113-135.

GÜNDELİK DİLİN YENİ JOKERİ: *AYNEN*

Zahide PARLAR*

ÖZET

Ünlem; insanın içe dönük duygu ve düşünceleri yanında seslenme, cevap veya göstermeye bağlı anlam ve anlatımları tek başına karşılayabilen bir sözcük türüdür. Ünlemlerin tanımı, kapsamı ve tasnifi üzerine farklı görüşler olsa da genel dilde kullanılan birçok sözcüğün ünlem değeri kazanarak bütün bir cümlenin anlamını bile ifade edebilecek şekilde kullanımı ortak kabuldür. Başka bir sözcük sınıfından alınarak “ünlemleşmiş” olan bu sözcükler, dil içi ve dil dışı bağlama göre anlam yüklenirler. Çalışma kapsamında, özellikle gündelik dilde “evet, katılıyorum, haklısın, doğru söylüyorsun” gibi pek çok anlama karşılık gelecek şekilde duygu, düşünce, tutum, tavır ifade etmek için sıkça kullanılan ve sözlük anlamını kaybedip dilde yeni bir dil bilgisel işlev (ünlem) kazanarak ünlemleşen *aynen* sözcüğü ele alınmıştır. Ünlemleşme ile sözcüğün gerçek anlamına, iletişim/bağlam içinde ortaya çıkan ve konuşmada vurgu ve tonlamayla, yazıda sözcüğün farklı yazımlarıyla ortaya konulan yeni anlamlar eklendiği görülmüştür. *Aynen*'in karşıladığı edimler ile toplumdilbilimsel ve söylemsel açıdan yüklendiği işlevler, Türkçe Ulusal Derlem (TUD)'den alınan örnekler üzerinden incelenmiştir. Sözcük, edimbilim açısından konuşucu ve dinleyici arasında bilgi, bağlam ve yorumun toplamıyla ortaya konulan cevap verme, onaylamaya ve reddetme edimlerini gerçekleştirmektedir. *Aynen*, her ne kadar dilde en az çaba yasasının bir örneği olsa da anlamının bireye/bağlama göre belirlenmesi, sağlıklı ve sürdürülebilir iletişimi kesintiye uğratır. İnsanın anlama ve anlatma temel ihtiyacını karşılamının birincil aracı olan dilin ifade gücünün tek bir söze yüklenmesi, *aynen*'in eleştirilmekten ve yargılanmaktan kaçış ile umursamazlık arasında edim yüklenmesini sağlar. Bu bakımdan *aynen*, onaylama yanında iletişim kesme edimini karşılayan bir sözcüğe dönüşür.

Anahtar Sözcükler: Gündelik dil, edimbilim, ünlem, cevap ünlemleri, ünlemleşme, ünlemleşen sözcükler, *aynen*.

THE NEW JOKER OF THE ORDINARY LANGUAGE: *AYNEN*

ABSTRACT

Exclamation; it is a word class that can meet the meanings and expressions that depend on addressing, answering or showing as well as the introverted feelings and thoughts of a person even on its own. Although there are different opinions on the definition, scope and classification of exclamations, it is commonly held that many words used in the general language are used in a way that can express even the meaning of the whole sentence by gaining an exclamation value. These words, which are taken from another word class and become “exclamation” are assigned with meaning according to the intralinguistic and extralinguistic contexts. Within the scope of the study, the word *aynen* has been discussed which is frequently used to express feelings, thoughts, manners and attitudes especially in the ordinary language in a way that corresponds to many meanings such as “yes, I agree, you are right, you are telling the truth” and which loses its dictionary meaning and gains a new grammatical function and becoming an exclamation in the language. It has been understood that together with becoming an exclamation new meanings are added to the literal meaning of the word which emerge in the communication/context showing up in speech with emphasis and intonation and in writing with different spellings of the word. The actions that *aynen* meets and the functions that it undertakes in sociolinguistic and discursive aspects are examined through the examples taken from the Turkish National Corpus (TUD). In terms of pragmatics, it executes the actions of responding, confirming and rejecting, which are put forward by the sum of

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü
e-posta: okunzahide@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4616-9579

Gönderim Tarihi: 20 Mart 2022

Kabul Tarihi: 9 Mayıs 2022

knowledge, context and interpretation between the speaker and the listener. Although *aynen* is an example of the law of the least effort in the language, that its meaning is determined according to the individual/context impedes the sustainability and health of communication. Attributing the expressive power of language, which is the primary means of meeting the basic needs of human beings such as understanding and explaining, to a single word enables *aynen* to undertake many actions including the avoidance of criticism and judgment, being indifference to interlocutor. In this respect, *aynen* becomes a word that corresponds to the act of interrupting as well as confirming.

Keywords: The ordinary language, pragmatics, exclamation, answer exclamation, becoming an exclamation, exclamative constructions, *aynen*.

Giriş

İnsanların duygularının ifadesi/yansıtıcı olan ünlemler, eski dil bilgisi kitaplarında, her ne kadar anlamı olmayıp işlevi olan sözler sayılırsalar da dilde anlamsız bir sözcükten bahsedilemeyeceği açıktır; çünkü bir dilde sözcükler, sözlük anlamları yanında metnin/konuşmanın bağlamı içinde anlam değerleri de kazanır. Sözcüğün sözcükle kurduğu ilişkiye göre anlam kazanan sözcüklerin bu ilişkiyle dil bilgisel sınıfları da belirlenir. Söz-söz ilişkisinin değişmesi hâlinde sözcüklerin bazen yapısı değişmeden ve çekimli dillerdeki gibi yeni bir sözcük/sözlükbirim oluşturmadan sadece görev değişikliğine uğradığı görülür. Bu durum sözcüğün türünün belirlenmesini de zorlaştırır (Yener 2007: 611). Ünlemler de işlevsel sözcükler olarak bu noktada tasnifi zor sözcük türlerinden biridir. Eski dil bilgisi kitaplarında edatlar içinde ele alınan ünlemler, son dönemlerde yazılan kitaplarda ayrı bir sözcük türü kabul edilmiştir. Ünlemleri değerlendirirken söz-söz ilişkisi yanında biçim, anlam ve işlev bakımından da değerlendirme yapılmalıdır; çünkü ünlemler kendi başlarına bir anlam taşımaları bile bağlam ve durum içinde dinleyici/okuyucunun zihninde muhakkak bir anlama gönderme yapar; bir duygu, düşünce veya tavır ima ederler.

Üretici dil bilgisinde bağlama bağlı olmadan kuramsal yapılar olarak değerlendiren tümceler dil bilgisi incelemelerine konu edilirken kullanımbilimde bir kişinin belirli bir bağlamda kullandığı ve dil içi ve dil dışı bağlama göre toplumsal bir görüngü niteliği de taşıyan sözcükler -dile getirilmiş her yapı- incelemeye tâbi tutulur (Külebi 1990: 11). Bu noktada işlevsel yaklaşım ile değerlendirildiğinde sözceyi sadece biçimsel özellikleri değil, iletişimdeki ve toplumsal işlevi ile ele almak gerekir; çünkü kullanılan her sözce bilgi verme, emretme, seslenme, onaylama, reddetme vb. edimleri gerçekleştirmek amacıyla oluşturulur. Bu edimi belirleyen ise sözceyi oluşturulduğu iletişim ortamı ile dil içi ve dışı bağlamın özellikleridir. Dilde aynı edimi karşılamak için birden fazla dilsel yapı kullanılabilir. Bunu tespit edebilmek için eldeki dil malzemesinin biçim, anlam ve işlevsel özelliklerinin bütün yönleri ile bir arada ele alınması zorunludur. Aynı zamanda dil ve toplum ilişkisini içine alacak toplumdilbilimsel bir yaklaşım da konuyu daha etraflıca ortaya koymayı sağlar. Dili kullanım hâlindeyken değerlendiren toplumdilbilim, sebep-sonuç ilişkilerine yoğunlaşarak Labov'un ifade ettiği "bir kimsenin, bir şeyi neden söylediğini anlama"ya çalışır (Akata 2018: 67).

Ünlemlerin sözcük kategorileri içindeki yeri, tasnifi, kapsamı hakkında farklı görüşler söz konusu olsa da ünlemlerin dilsel görevleri ifade edilirken duygu ve seslenme edimini gerçekleştirmeleri öne çıkar. Cevap sözcelerini ünlemlerin içine dâhil ettiğimizde bu edime bir de cevap verme, onaylamaya ve reddetme edimlerini eklemek gerekir. Bu edimler, çoğunlukla konuşucu ve dinleyici arasında bilgi, bağlam ve yorumun toplamında ortaya konulur. Bu açıdan ünlemlerin bağlam-ıçî, dilsel ve dil-dışı etmenler yoluyla ve konuşmanın akışı, konuşucu ve dinleyicinin niyeti, tonlama ve vurguya göre kazandığı anlam değeri ile işlev ve edimlerini açıklamak için anlambilim temelli bir inceleme yanında edimbilimsel bir değerlendirme de gereklidir.

Özellikle cevap verme ünlemlerinde, iletişimde dil kullanıcısının bilgi ve bilinç durumu önem kazanır; dinleyici konuşucunun sözlerinden yola çıkarak oluşturacağı düşünce, tavır veya tutumuna göre kullanacağı ünlemi seçer. Hatta bazen aynı ünleme farklı pragmatik işlevler, -genellikle ünlemin değişen fonolojik kalıplar kullanılarak söylenmesiyle- yüklenir. Bir ünlem biçiminin taşıdığı anlamlardan birinin seçimi, dinleyicinin konuşucunun ifadelerindeki önermeye ilişkin değerlendirmesine göre belirlenir ve cevap ünlemleri birer bağlam oluşturucu olarak kullanılır. Bu noktada iletişimde taraflar önceki sözlerin bağlamına göre bir zihinsel ve bilişsel süreç tamamlayarak pragmatik bir işlev kazanır. Hatta bazen sadece iletişimde süreklilik sağlamak üzere kullanılan bir köprü görevi görür. Bu bakımdan diyaloglarda tek başlarına kullanılarak bağlama göre bir cümleyi karşılarlar.

Ünlemlerin kendi içindeki tasnifinde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Ünlemlerin işlevleri dikkate alınarak yapılan ilk tasnifte *duygu, seslenme, yönlendirme, soru, cevap ve gösterme ünlemleri* olmak üzere gruplandırılmıştır. İkinci tasnif ise *asıl ünlemler (birincil ünlemler) ve ünlemleşen sözcükler (ünlem gibi kullanılan sözler)* şeklinde yapılmıştır. Bu ikinci tasnife göre asıl ünlemleri oluşturan sözcüklerin ortaya koyduğu anlam, konuşma dilinde daha çok vurgu ve tonlamayla belirli hâle gelirken ünlemleşen sözcükler zaten bir anlama ve göreve sahip sözcükler olup (Gedizli 2015: 131) söz-söz ilişkisinde ünlem değeri de kazanırlar. Fakat bu noktada ünlemleşen sözcükleri de ikiye ayırmak gerekli olabilir; çünkü sözcüğün anlamıyla ünlemleşen sözcükler olduğu gibi yazı veya konuşmanın bağlamı içinde anlam kazanarak ünlemleşen sözcükler de söz konusudur. Bu çalışma kapsamında ikinci gruba giren ve özellikle konuşma dilinin yeni “joker”i¹ olarak değerlendirilebilecek olan *aynen* sözcüğü, bağlam içinde kazandığı anlamlar dikkate alınarak incelenecektir.

Aynen sözcüğü üzerine daha önce yapılan çalışmalarda, dil bilimsel görevleri ve anlambilimsel derin yapıdaki işlevleri üzerinde durularak bir değiştirim örneği

¹ Türkçede yazı ve konuşma dilinde pek çok sözcük -bir hitaba, bir emire, bir ricaya ve bir soruya tek sözcük hâlinde verilen bütün karşılıklar- cevap ünlemi olarak sayılır. 1990’lı yıllarda daha çok bazı çevrelere mensup gençler arasında kullanılan İngilizce *okey* (O.K./OK) sözcüğü (Hacıeminoğlu 1992, s. 292) böyle bir ünlem olup döneminin jokeri olmuştur.

sayılmış (Hirik 2019); popüler kültürdeki kullanımları ile derin yapıda kazandıkları anlamlar (Bayram 2020) ele alınmıştır. Yazı/konuşma dilinde son dönemde fazlaca yer verilen ve pek çok anlamı karşılayacak şekilde kullanılan *aynen* sözcüğü, bazen dilde en az çaba yasası (ekonomi yasası/less effort) bağlamında az sözle çok şey anlatma örneği olarak bazen de sınırlı sayıda sözcükle iletişim kurulmasına sebep olduğu için edimbilim açısından dili kısırlaştıran bir unsur olarak görülmüştür (Hirik 2019: 692; Bayram 2020). Bu iki bakış açısına göre de olumlu ve olumsuz tarafları ortaya konabilecek bir sözcük olan *aynen*'in neden ve nasıl bu kadar çok kullanıldığının ve kazandığı anlamların tespiti önem arz etmektedir; çünkü dil kullanıcısı düşüncesinin kapılarını açmak için dili kullanır ve bu durumda konuşucunun düşünce dünyasında değişen ne varsa dilde kendisini gösterir. Bu bakımdan bir sözcük üzerinden bile dil kullanıcısının düşünce dünyasına dair yorumlarda bulunmak mümkün olacaktır.

Bu çalışmada *aynen* sözcüğünün sözcük türü tasnifinde nerede yer alması gerektiği tartışılacak ve yazı/konuşma dilindeki kullanım sıklığı ve anlamları üzerinden anlambilimsel ve edimbilimsel değerlendirmelerde bulunulacaktır. Edimbilimsel yaklaşımla özellikle sözlü dilde iletişim sırasında *aynen*'in kullanıldığı bağlamlar ve bu bağlamlar içinde karşıladığı anlamlar ve edimler Türkçe Ulusal Derlem (TUD)'den² alınan örnekler üzerinden incelenecektir. Ayrıca sözcük ile ilgili ekşisözlük'te³ 2013 yılından bu yana yer alan yorumlar değerlendirilecek, sözcüğün kullanımı hakkında bireylerde oluşan yargılar ele alınıp yorumlanacaktır.

1. Ünlemlerin Tanımı ve Kapsamı

Dil bilgisi kitaplarında kısaca işlenen konulardan biri olan ünlemlerin kapsamı ve sınıflandırılması hususunda tam bir netlik yoktur; fakat ünlemler için yapılan tanımlar genel olarak ortak özelliklere sahiptir. Bu tanımların içinde, ünlemlerin insanın çeşitli ruh hâlleri ile karşısındakilere seslenmek, cevap vermek yanında onları çağırmak, onaylamak, reddetmek gibi beyan şekillerini ifade ettikleri; ayrıca tabiattaki sesleri taklit yolu ile karşılayan sözcükler türettikleri bilgisi yer alır. Bunun yanında ünlemlerin bu tanıma bağlı anlam ve anlatımı kendi başlarına karşılayabilmeleri, hatta yerine göre bütün bir cümlenin⁴ anlamını verebilmelerine dikkat çekilir. Barındırdıkları ses unsurlarından, kendi ses yapılarından, bazen de kullanıldıkları cümlelerden aldıkları geniş bir ifade kabiliyeti ile de ünlemlerin yazılı/sözlü anlatımda cümlelere anlam derinliği katarak ve onları süsleyerek özel bir yere sahip olduğu ve ad kategorisine çok yakın olan bir gramer birimi teşkil ettikleri belirtilir (Korkmaz 2003: 1140-1143; Korkmaz 2010: 224; Ergin 2000: 349; Topaloğlu 1989: 149; Karaağaç 2018: 206).

² Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html> (Erişim adresi: <https://v3.tnc.org.tr/basic-results>, Erişim Tarihi: 10.11.2021).

³ <https://eksisozluk.com/aynen--168730> [Erişim Tarihi: 03.03.2022]

⁴ “*Yarın yola çıkıyor musunuz?*” sorusuna özel bir vurgu ve tonla verilen “*Evet!*” cevabı bütün bir cümle ifade edecek anlatım değeri kazanır (Korkmaz 2003, s. 1141).

Ünlemlerin sınıflandırılması ve kapsamı hususunda farklı görüşler söz konusudur. Bu durumun dil bilgisi kitaplarındaki sözcük türü tasniflerinde zamanın şartlarına bağlı olarak çok defa ya Arap gramerlerinin ya da Tanzimat'tan sonraki eserlerde görüldüğü gibi Batı gramerlerinin ölçütleri esas alınmasından kaynaklandığı söylenebilir. Buna göre kitaplarda ünlemler; seslenme ve hitap özellikleri Arapçadaki *nida* kategorisinden, duygu ifade eden yönü ise Batı dillerindeki karşılıklarından (Bulut 2005: 147) alınarak verilmiştir. Bu sebeple ünlemler; bazı dil bilgisi kitaplarındaki (Ergin 2000: 349-352; Hacıeminoğlu 1984: 284-308) sözcük türü tasnifinde kendi başlarına anlamları bulunmadığı, ad, fiil vb. anlamlı sözcükler gibi çekime girmedikleri ve sözcük türetmedikleri gerekçesi ile görevli sözcük sayılıp “Edat” kategorisinde “Ünlem Edatları” alt başlığında değerlendirilmiştir. Bazı kitaplarda ise (Banguoğlu 2007: 396; Ediskun 1992: 322; Atabay vd. 1983: 181; Gencan 1979: 479; Demir 2018: 83) müstakil olarak “Ünlemler” başlığı altında bazen sadece duygu ve heyecanları anlatan sözcükleri beyan eden bir sözcük türü olarak gösterilmiş, bazen kapsamına seslenmeler, yansımalar ile cevap verme, onaylama, reddetme gibi açıklayıcı sözcükler de eklenmiştir. Zeynep Korkmaz ise (2003: 1139-1191) ünlemleri bağımsız bir sözcük türü olarak “görevli-anlamlı sözcükler” başlığı altında tek başına ele almıştır.

Ünlemlerin kapsamı ve tasnifi konusunda bu genel yaklaşım dışında, “asıl ünlemler (duyuş ünlemleri ve soruşturma ünlemleri)” ve “ünlemleşen sözcükler (ünlemleşen isimler, fiiller vb.)” şeklinde bir tasnif de söz konusudur; buna göre bazı kitaplarda yansımalar da ünlemleşen sözcükler olarak değerlendirilmiştir (Banguoğlu 2007: 396-410). Batı gramerlerinde de gördüğümüz bu yaklaşıma göre ünlemler; “asıl ünlemler (interjection)”, “ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar (exclamative constructions)” olarak iki ana başlıkta ele alınır (Ameka 1992; Norrick 2007; Michaelis 2001: 1038; König vd. 2007: 316’dan akt. Dinar 2016: 24). Bu noktada Özmen (1999: 121), farklı bir yaklaşım sergileyerek daima ünlem olarak kullanılan sözcükler için *ünlem*, geçici olarak ve başka bir ulamda kullanılan ünlemler için *ünlemsi*, ünlem görevinde kullanılan, sözcükten büyük söz birlikleri için ise *ünlemlik* terimlerini önermektedir.

Ünlemler üzerine belli noktalarda ortak fikirler öne sürülmüş olsa da ünlemlerin tasnifi ve kapsamı üzerine tartışmalar süregelmektedir. Türk gramerinin sorunlarının tartışıldığı toplantıda (TDS 1999) ünlemler ayrı bir oturumda ele alınmıştır. Akalın (1999: 480); ünlemleri sözcük türleri içindeki yeri, kendi içlerindeki tasnifi, ünlem olan sözcükler ve söz dizimi ile ilgili sorunlar kapsamında değerlendirmiştir. Sorunları “Ünlem terimi ve tanımı hangi tür sözcükleri kapsayacak şekilde ve nasıl yapılmalıdır?” ve “Onaylama, ret, sorma, gösterme, emir bildiren sözcükler bu kapsama dâhil edilmeli midir?” sorularıyla ortaya koymuştur. Akalın’ın bu sorularını cevaplamak, ünlem ve ünlemleşen sözcüklerin dildeki yeri konusundaki farklı bakış açılarını ortaya koymak için sözcük türlerinin sınıflandırılmasındaki süreçlerle⁵ ilgili şu ifadeler hatırlanmalıdır: Her dilin

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Yener, Levent Mustafa (2007). “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”. *Turkish Studies* 2, s. 606–623.

merkezinde dilin kuruluşu, modeli ile bu modele göre dil öğelerinin dizilişi ve karşılıklı durumunu ortaya koyan bir *sistem* vardır; bu, dilin değişmeyen esasını teşkil eder. Bunun dışında ise dilde her ögenin değişme gücü sistemine dayanan ve bu değişme sınırlarını saptayan kuralların bütünü olan *norm* adlı bir bölüm vardır ve bu bölümde yer alan sözcükler, dilin kuruluşunda ana direkleri teşkil etmez (Dilaçar 1968: 28). Bu bakımdan dilbilimsel bir birim olan sözcükleri ya onu bir sözlük malzemesi olarak değerlendirip bir türe dâhil ederek ya da tümcenin içinde diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiye (söz-söz ilişkisine) bakıp ona bir görev⁶ atfederek tasnif etmek ve tanımlamak mümkündür. Bu noktada sözcüğün yüklemle ilişkisinden doğan ‘tümcedeki görev (cümlelerin öğeleri)’ ve sözcüğün bir başka sözcükle ilişkisinden doğan ‘dilsel görev’ olmak üzere iki görev üstlenebileceği söylenebilir. Sözcük türleri söz konusu olduğunda ise dilsel görev dikkate alınmalıdır. Sözcükleri tek başlarına kesin olarak bir türe ait saymak dilbilim ilkelerine de aykırı olacaktır (Dilaçar 1989: 98–99; Yener 2007: 614-617; Karademir 2019: 149); çünkü dilde, ad ve eylem olmak üzere iki tür sözcük vardır; sözcükler ancak cümleye girip bir diziliş sistemine ve karşılıklı bağıntı esasına göre görev aldıkları zaman tam ve kesin bir değer kazanır, bir bütünün dinamik öğeleri olurlar (Dilaçar 1989: 120). Böylece de söz-söz ilişkisinde belirlenen sözcük türleri ortaya çıkmış olur. Ünlemlerin bu noktada “duygu ve seslenme” (Yener 2007: 621) dilsel görevleri öne çıksa da ünlemler, iletişim anında karşı tarafın ifadesine göre cevap verme edimini de üstlenir.

Ünlemler; nesnenin özelliği, sayısı, hareketi hakkında bir anlam ifade etmedikleri için diğer sözcük türlerine benzemezler (Biray 2013: 4). Konuşmada farklı vurgu ve tonlamalarla, yazıda ise ünlem işareti ile cümlelerin bağlamına göre anlam kazanırlar. Bu özellikleri aynı ünlemde bile anlam farklılıkları oluşmasını sağlar. Ünlemdeki onay, ret, gösterme, çağırma, seslenme, cevap verme, sorma gibi anlamlar, vurgu ve tonlamayla ifade edilir. Bu bakımdan ünlemin hızlı ve yavaş söylenmesi, anlamı güçlendirmek için olduğu kadar anlam farkı yaratmak için de ünlemin yapısındaki bazı ünlüler uzun telaffuzu yanında vurgunun yeri, tonlamasının alçalıp yükselmesi veya kesilmesi önemlidir. Bunun yanında eğer ünlem, ikileme veya bir ünlemin art arda tekrarlanması şeklinde söylenirse anlam ve ifade değeri güçlendirilir (Biray 2013: 5). Ünlemlerin yapısı, tek başlarına kullanıldıklarında bile seslenme, onaylama, gösterme gibi görevleri üstlenmelerini ve anlamlı bir sözcük durumuna geçmelerini sağlar. Bazı durumlarda tek bir ünlem kullanımı, bir cümlelerin anlamına denk düşebilir.

2. Ünlemlerin Sınıflandırılması

Ünlemler, Türk dil bilgisinde gerek özellikleri gerekse sözcük kategorisi bakımından henüz netlik kazanmayan bir yere sahip olduğu için ünlemlerin kendi içinde sınıflandırılması konusu da oldukça karışıktır. Ünlemler, edat kategorisinde değerlendirildiğinde *seslenme edatları*, *soru/sorma edatları* ve *cevap edatları*

⁶ Gramerde görev bir sözcüğün, ekin ya da ögenin, cümlede oynadığı rol, taşıdığı ya da aktardığı anlam demektir (Dilaçar 1989, s. 94).

(Karağaç 2013: 206) olmak üzere üç gruba ayrılır ve bu tasnife bazen *ünlem edatları* ile *gösterme edatları* (Ergin 2000: 350-352; Hacıeminoğlu 1984: 284-308; Gülensoy 2015: 583-584) dâhil edilir. Ünlemleri edat kategorisinde değerlendirenler için *asıl ünlem edatları* ve *ikinci derece ünlem edatları* şeklinde bir tasnif de söz konusudur. Buna göre seslenme edatları asıl ünlem edatıyken ünlem karakteri taşıdıklarına şüphe olmasa da sorma, gösterme, cevap edatları ikinci derece ünlem edatları (Ergin 2000: 351) olarak kabul edilir.

Ünlemleri, “görevli-anlamli sözcükler” olarak kabul eden Korkmaz ise (2003: 1146) bağımsız bir sözcük türü olarak ele alır; nitelik ve görevleri bakımından tasnif eder. Böylece ünlemleri, *içe dönük ünlemler* (insanın iç dünyasındaki duygu ve heyecanları dışa vuran ünlemler), *dışa dönük ünlemler* (*seslenme, gösterme, sorma ünlemleri*), *ses yansımali ünlemler* ve *ünlem gibi kullanılan kelimeler* olarak dört gruba ayırır.

Ünlemleri bağımsız bir sözcük türü olarak ele alan araştırmacılar ise yapı bakımından *asıl ünlemler, ünlem olabilen sözcükler/ ünlem gibi kullanılabilen sözcükler* ve *yansımalar (ve benzerleri)*⁷ şeklinde üç grup oluşturur (Banguoğlu 2007: 396-408; Akalın 1999: 482; Atabay vd. 1983: 181-201). *Asıl ünlemler*; birini çağırma için veyahut aşırı/coşkulu duyguların ifadesi için kullanılan belirli anlamları olmamasına rağmen tonlama farkına göre anlam kazanan sözcüklerdir (Ediskun 1992: 322; Banguoğlu 1995: 397-398). Bu ünlemler, sözcük türü kategorisi değişmeyen tek veya çift heceli sözcüklerden oluşur; bu bakımdan bunlara *birincil asıl ünlemler (primary interjections)* adı verilir. Farklı sözcük türlerinden alınıp kavramsal semantik özellikleri sebebiyle asıl ünlemler gibi kullanılabilen sözcükler ise *ikincil asıl ünlemler (secondary interjections)* olarak adlandırılır. Fakat bu ünlemler eksiltili (eliptik) bir yapıya işaret etmez, bağımsız semantik değerleri ile uyarı, ikaz ve yardım isteği yanında seslenmeleri; tabu sözleri; küfür, beddua ve yemin ifadeleri ile duygudurumunu yansıtan sözleri aktarmak için kullanılır (Ameka 1992: 105-111; Dinar 2016: 25).

Çalışmanın konusunu teşkil eden *aynen* sözcüğü, tüm tüm bu açıklamalardan hareketle ünlemler içerisinde şu başlıklar altında ele alınır: *ikinci derecede ünlemler, soru/sorma edatları ve cevap edatları, dışa dönük ünlemler (seslenme, gösterme, sorma ünlemleri), ünlem olabilen /ünlem gibi kullanılabilen sözcükler, ikincil asıl ünlemler (secondary interjections)*. Bu başlıklardan hareketle *aynen* sözcüğünün yapısal olarak ikinci derece ünlem olduğu ve cevap verme işlevinde kullanıldığı söylenebilir.

2.1. Cevap Ünlemleri

Cevap/sorma ünlemlerinin dil bilgisi kitaplarında biçim ve anlam bakımından ele alınışı ve değerlendirilişi noktasında şu görüşler söz konusudur: Korkmaz (2003: 1183) “cevap verme, onaylama, kabullenme; olumsuzluk, ret, inkâr, gizleme”

⁷ Bazı araştırmacılar ise (Zülfikar 2011, s. 607; Böler 2021, s. 267) yansımaların ayrı bir sözcük türü olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederler.

bildiren ünlemleri *sorma ünlemleri* başlığında ele alır. Bu ünlemlerin bir kısmının sözcük türü ünlemken bir kısmı da ad, sıfat, zarf, fiil gibi “başka bir sözcük sınıfından geldiği hâlde, kullanım özelliği veya kalıplaşma dolayısıyla zamanla artık iyiden iyiye ünlemleşmiş olan sözler”⁸ olduğunu söyler. Bu sözlerin konuşan/yazanların “kendi üslûp özelliklerine veya dildeki sözcüklere katmak istedikleri anlam inceliklerine göre yer yer birer ünlem gibi” kullanıldığına dikkat çeker (2003: 1191). Bu görüşü paylaşan Hacıeminoğlu, *bakalım! olur! olmaz! elbette! tabii! tamam! ne münasebet!* gibi örnekleri verdikten sonra bir hitaba, bir emre, bir ricaya ve bir soruya tek sözcük hâlinde verilen bütün karşılıkların bu başlıkta ele alınabileceğini ifade eder (Hacıeminoğlu 1992: 292). Ünlemler üzerine çalışma yapan diğer araştırmacılar da tek başlarına kullanılarak anlam bakımından ya kabullenme, tasdik etme ya da itiraz, reddetme bildiren ve bir cümle ifade edebilecek şekilde kullanılabilen *evet, hayır, yok, değil, peki, hayhay, ha, haa, him, efendim, tabii, elbet, elbette* gibi ünlemleri *cevap ünlemleri* başlığında ele alırlar (Demir 2018: 84; Hacıeminoğlu 1992: 290; Baydar 2016: 144). Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında genel teamül olarak onaylama veya ret bildiren sözcüklerin “cevap ünlemleri” olarak verildiği görülür. Türkiye Türkçesinin sorunlarının tartışıldığı toplantılarda bu sözlerin sözcük türünün ne olması gerektiği üzerine oturumlar gerçekleştirilmiştir (TDS 1999). Bu toplantılarda Ercilasun (TDS 1999: 532) ve makalesinde Biray (2009: 359) bu sözlerin ne ünlem ne isim olduklarını ve Sovyet gramerciliğindeki gibi *yardımcı sözler/modal sözler*⁹ olarak yeni/dokuzuncu bir sözcük türü kategorisine dâhil edilmesi gerektiğini ifade ederler. Leyla Karahan (TDS 1999: 508-509) ise cevaplamayla ilgili olan sözcüklerin duygu, seslenme, gösterme bildirseler de cümle değerinde oldukları ve bir cümle yerine kullanılabildiklerinden hareketle ünlem fonksiyonu yüklediklerini ve ünlemlerin alt başlığı olarak verilmesi gerektiğini; fakat modal sözlerin ayrı bir sözcük türü olduğunu söyler.

Daha çok Rus bilim adamlarının Türk lehçe ve şivelerinde sözcük kategorileri için yaptıkları tasniflerde yer alan modal sözler, Sovyetler Birliği içindeki bütün Türk halkları için hazırlanmış gramer kitaplarında yer alır. Türkiye Türkçesinde ise bu kategori bulunmaz, bu kategorinin altında sayılabilecek sözcükler Türkiye Türkçesi gramerlerinde “kuvvetlendirme edatları, cümle başı edatları, sona gelen edatlar, cevap edatları, bağlama edatları, enklitik, tarz zarfları, ünlemler, edatlar, kalıp

⁸ Dinar, farklı sözcük türünde olmasına rağmen tonlama ve vurgu farkıyla ünlem özelliği gösteren ve Batı gramerlerinde *exclamative constructions* terimiyle ifade edilen sözcüklerin Türkçede *ünlem niteliğinde olan veya kullanılabilen niteliğinde kullanılabilen yapılar* olarak adlandırmasını önerir (Dinar 2016, s. 25-26).

⁹ Günümüz Türkiye Türkçesi gramerlerinde *modal sözler*, ayrı bir sözcük türü başlığında değil durum-tarz zarfları, bağlaçlar ve edatlar altında anlatılır. Bağımlı birimler olmayan modal sözler, karşılıklı konuşmalarda bir cümledeki anlamı ifade edecek şekilde cevap vermeyi sağladıkları için cümlenin tamamını ilgilendiren bir yapıya sahiptirler. Konuşan/yazanın duygu, düşünce ve tutumlarıyla cümleye “tahmin, şüphe, onay, ret” gibi ek anlamlar yüklerler; bu bakımından da ünlemlerden uzaklaşırlar (Biray 2009, s. 358-359).

ifadeler, söz açıcılar ve diğer sözcükler içinde dağınık bir şekilde” yer alır (İpek 2019: 81-82; Öz Özcan 2008: 450).

Modal sözlerin¹⁰ “şüphe, fikrin doğruluğunu tasdikleme veya reddetme, tahmin, fikrin oluşumu, kısacası konuşucunun kendisine ait duygu ve düşünceleri ile cümlelerin anlamına müdahale eden sözler” olmaları bakımından cümleye ek bir anlam katarak hem biçim bilgisi hem de anlam bilgisi açısından farklı bir kullanıma sahip oldukları görülür (Biray 2015: 359). Modal sözler kullanıldığı cümlelerin tamamının anlamını etkiler fakat cümle içinde bir öge teşkil etmezler. Bu sözlerde konuşmacı bir konu hakkında bilgi verirken aynı zamanda, söylediklerine olan inancını da bildirir. Böylece söylenen tam ve eksiksiz ifade edilir. Yanlış anlaşılmalarda böylelikle engellenmiş olur (İpek 2019: 81-87). Aslında bu noktada *aynen* sözcüğü özellikle kullanım bilgisi açısından bakıldığında bunun tam tersi bir duruma sebep olur, iletişim anında sözcüğü kullanan kişi vermek istediği anlamı büyük oranda karşı tarafa bırakmış olur.

Öz Özcan, ünlem ve modal sözlerin cümle ögeleriyle sentaktik yönden bağlanmamaları ve ikisinin de cümlelerin bütünüyle ilgili olmaları bakımından benzediğine dikkat çeker. Ayrıca ünlemlerin cümlelerin duygusal tarafının, modal sözlerin ise cümlelerin zihni tarafının şekillenmesinde rol oynadığını ifade eder (2008: 449). Bu noktada modal söz ile ünlem arasında yapılacak bir kıyaslama için Biray (2015: 359) modal sözlerin ünlemlere benzeseler de sözü söyleyenin cümledeki anlama müdahalesinin ünlemlerde karşılaşmadığımız bir özellik olmasından dolayı ünlemlerden uzaklaştıklarını ifade eder. Fakat burada sadece duygu ifade eden ünlemler düşünülerek ünlemlerin zihni yönünün değil sadece duygu yönünün değerlendirmeye alınmasıyla *-aynen* sözcüğü gibi- tek bir sözcükle bile önceki cümlelerin dil içi ve dil dışı bağlamına göre onaylama/reddetme, katılma/katılmama, cevap verme edimi gerçekleştirerek bir düşünce, tutum veya tavrın ifade edilmesi göz ardı edilmiş olur.

Ünlemler, söz dizimsel unsurlar olup dilde anlatım gerçekleştirme işlevi için kullanılırlar. Cümlelerin yapı ve anlam gösterme özelliklerine sahip olmamalarına rağmen çağırma, seslenme, ifade etme, onaylama, reddetme, fark ettirme gibi özellikleriyle kullanılan ünlem ve ünlem işlevli sözcükler, cümle işlevi görürler (Gedizli 2015: 131). Her ne kadar ünlemlerin/cevap ünlemlerinin gramerlerdeki yeri netlik kazanmamış olsa da cümle değeri taşımaları konusunda görüş birliği vardır (TDS 1999: 508-509; Gedizli 2015: 131). Genel teamülde cevap verme ünlemleri olarak adlandırılan ve anlamını konuşma/yazının bağlamından kazanan bu sözcükler, insanın duygu, düşünce, tavır ve tutumlarını ifade eden birer cümleye denktir. Karaağaç, bu sözcükleri söz cümle olarak ele alır ve *söz cümle* (*sentenceword, holophrase, holophrasis, isolate*) için; yüklemsiz, sıklıkla da tek

¹⁰ *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde (Naskali 1997, s. 28-36) 'cümle başı edatları' ve 'edat' madde başları altında gösterilen ve gösterme, onaylama, sorma, ret, cevap verme vs. bildiren sözcükler/yapılar; Kazak Türkçesi gramerlerinde ve dil bilim eserlerinin çoğunluğunda ünlemler içerisinde değerlendirilmemekte "Modal Sözler" veya "Yardımcı (Kömeği) Sözler" başlığı altında ayrı bir sözcük türü olarak ele alınır (Biray 2015, s. 340).

sözcükten oluşan ve yüzey yapıları bir cümle olamamakla birlikte “sözlü dil kullanımının çeşitli öğelerinin yardımıyla derin yapıda bir yargı bildiren” unsurlar olarak tanımlar (2018: 740-741). Bu sözcükler, cümle değerinde olup anlamını konuşma/yazının gelişine ve bağlamına göre kazanır.

Günümüz özellikle konuşma dilinde “evet, katılıyorum, haklısın, ben de böyle düşünüyorum, doğru söylüyorsun vb.” pek çok anlama karşılık gelecek şekilde bir düşünce, tutum, tavır ifade etmek için kullanılan *aynen* sözcüğünü ikincil ünlemler kategorisinde cevap ünlemi olarak değerlendirmek ve söz dizimsel bakımdan kendi başına bir cümleyi karşılabildiği fakat eksilteli bir yapıya da sahip oldukları için ‘söz cümle’ olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır.

3. Dilbilgiselleşme ve Ünlemleşme

Türkçede bazı sözcüklerin birden fazla sözcük türü içerisinde yer alabildiği bilinmektedir. Sözcük türü değişerek ünlem olabilen sözcüklerin (evet, hayır, peki vb.) sınıflandırılması ve hangi sözcük türü kategorisinde nasıl verileceğiyle ilgili ise dil bilgisi kitaplarında ve sözlüklerde bir netlik yoktur. İşlevsel açıdan bakıldığında bir sözcüğün veya bir ekin birden fazla anlamı ve işlevi olduğu görülür. Bir sözcüğün/ekin değerini tam olarak kazanması, bir üst katmanda ve dizgedekilerle ilişkisine bağlıdır. Çok anlamlılık ve çok işlevlilik olgusu, dilin ekonomik bir dizge olduğunu gösterir (Erkman Akerson 2008: 152); fakat kullanıcı açısından her anlam ve işlev için ayrı bir sözcük veya ek kullanmak oldukça zahmetli olacaktır. İnsanın bildirişimsel gereksinimleri ile anlak ve fiziksel etkinliğini en aza indirme eğilimi arasındaki çatışma dil evrimine yön verir ve insan davranışı her düzlemdeki gibi burada da “en az çaba yasası”na uyar. Bu da, insanın daha genel bir değer taşıyan ve daha sık kullanılan az sayıda birimi veya her biri sözcelerde daha seyrek görülen, daha çok sayıda fakat özgül nitelikli birimleri tercih etmesiyle karşılık bulur (Martinet 1998: 201).¹¹ Bu bakımdan belirli sözcük türüne ait sözcüklerde *fonksiyon değiştirme (functional shift/conversion)*¹² hadisesi görülür ve bu sözcükler, yapı bakımından bir değişikliğe uğramadan, herhangi bir ek almadan başka bir sözcük türüne geçer (Sarı 2001: 229). Bu hadise, *tür değiştirme* terimiyle de karşılanır. Bu değişme hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde de görülebilir (Korkmaz 2003: 10-11). Bu hususta Porzig’in şu değerlendirmesine dikkat çekmek gerekir: Dil kullanımında her değişiklik, alışılmış

¹¹ Bu tercih kullanım sıklığına bağlı olarak eğer nesne çok sık geçiyorsa, belleğin yükünü artıracak olsa da, kısa bir adın benimsenmesi tutumluluğa daha uygun düşer; tersine, nesne, adıyla seyrek olarak anılıyorsa, belleğe yük getirmeden uzun biçimi kullanmak daha tutumlu bir davranış olur (Martinet 1998, s. 202)

¹² Türkçede sözcüklerin bir sözcük türünden başka bir sözcük türüne geçerek değişme gösterdikleri dil hadisesini karşılamak için belli bir terim benimsenip kullanılmış değildir (Nalbant 2006, s. 138). “Bir sözcüğün ek almadan başka bir sözcük türünde kullanılması” şeklinde açıklanan *conversion/functional shift* terimi Türkçe dil bilgisi kitaplarında ve gramer terimleri sözlüklerinde yer almamaktadır. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde *conversion* terimini karşılamak için *evrişim* terimi kullanılmış; ancak izahı yapılırken “dilbilgisel anlambirimler aracılığıyla bir dilbilgisel ulamın başka dilbilgisel ulama dönüşmesi” tanımı verilmiştir; fakat bu tanım sözcüklerin ek almadan türlerinin değişmesi hadisesini karşılamamaktadır (Korkmaz 2003, s. 8-9)

konuşma tarzından her sapma; yerleşinceye, kural olarak kabul edilinceye kadar önce bir yanlış olarak değerlendirilir (Porzig 1995: 221). Dildeki değişimler, ilk önce konuşma dilinde gerçekleşir ve zamanla yazı dilinde yer bulur; daha sonra da bir yanlış sayılmak yerine gramerde kural olarak belirtilir. Türkiye Türkçesinde sözcüklerin tür değiştirme süreci devam ettiği için her gün farklı bir örnekle karşılaşmak da mümkündür (Korkmaz 2003: 15).

Sözlüklerde (Ayverdi 2006: 234; TS 1998: 178) “olduğu gibi, değiştirmeksizin” anlamıyla zarf olarak verilen *aynen* sözcüğü, hem yeni anlamlar hem de yeni duygu/düşünce/tutum değerleri yüklenerek görev değişikliğine uğramış ve ünlem olmuştur. Bu durum Türkçede görevli sözcüklerin sayısının anlamlı sözcüklere göre az olması ve yeni görevli sözcüklere ihtiyaç duyulmasından kaynaklanır ve böylece sınırlı sayıdaki ünlemler çoğaltılmış olur. Bakıldığında Türkçedeki görevli sözcüklerin birçoğunun fonksiyon değiştirme ile yeni sözcük türüne geçmiş anlamlı sözcükler olduğu görülür (Sarı 2001: 238-242). 2006 yılından itibaren sosyal medyada kullanım sıklığı artmaya başlayan *aynen*'in 2014 yılından bu yana da öncelikle konuşma dilinde ve gençler arasında yaygınlaşması ve bu yaygınlaşma sayesinde ünlemleşme sürecinin de tamamlanmasıyla daha çok benimsenmiş ve kullanım sıklığı artmıştır.¹³ Özellikle bağımsız bir sözcük olarak söylenişine göre yüklendiği anlamlardan dolayı ünlem niteliği kazanan *aynen* sözcüğü, genel kabul gördüğü ve toplumun her kesiminden insanın dilinde yer bulduğu için “ünlem olabilen sözcükler” kategorisi yerine artık ünlem olarak anılabilir ve bir kalıcı bir “tür değiştirme” hadisesine uğradığı söylenebilir.

Bir sözcüğün bir alanda meydana gelen değişimi, dilde başka bir değişmeyi de beraberinde getirir (Korkmaz 2003: 16). *Aynen* sözcüğü de bu bakımdan bir dilbilgiselleşme hadisesine de uğramış sayılmalıdır. Sözlük ile söz dizimi ilişkisinde ortaya çıkan anlam bilgisel bir olay olarak *dilbilgiselleşme*, bir sözlük biriminin yaygınlaşarak genelleşmesi ve dil bilgisel bir birim hâline gelişidir (Karaağaç 2018: 288). Bu hadiseyle dillerdeki bazı sözcükler, büyük bir ölçüde gerçek anlamlarını kaybedip yapısal olarak kalıplaşarak dilde semantik görevden ziyade dil bilgisel işlev yüklenirler (Demirci 2015: 137). *Aynen* sözcüğü de tam bir dilbilgiselleşme örneği olarak artık sözlük anlamını kaybetmiş ve dilde yeni bir dil bilgisel işlev (ünlem) kazanmıştır. Bir yandan zarf olan *aynen*'in orijinal kullanımı devam ederken diğer taraftan “ünlem” görevini kazanması/sürdürmesiyle *aynen* *anda var olma (coexistence)* (Demirci 2015: 143) özelliği de gösterdiği görülür.

4. *Aynen*

Ünlemlerin tanımı, kapsamı ve sınıflandırılması hakkında fikir birliğine varılmamış olsa da kalıplaşmış ve herkes tarafından ünlem kabul edilen sözcükler söz konusudur. Bunun yanında başlangıçta geçici olarak ünlem özelliği yüklenen fakat zamanla tam bir ünlem özelliği kazanarak artık ünlem kategorisinde değerlendirilmesi gereken örnekler de vardır. Bu sözcükler, tıpkı asıl/birinci derece

¹³ İstatistiksel bilgiler için bk. <http://www.diken.com.tr/aynenin-askerleriyiz/> Erişim tarihi 16.09.2021.

ünlemlerde olduğu gibi insanın acıma, sevinç, öfke, aşağılama, beğeni, takdir, kınama, onay, ret gibi pek çok duygu ve düşüncesini ifade eder. Bu durumun örneklerinden biri de günümüzde konuşma dilinde herkesin diline pelesenk olan ve artık bir cevap ünlemine dönüşen *aynen*’dir. *Aynen* sözcüğü, Arapça kökenlidir ve ‘ayn’ın tenvinli şeklidir. *Aynen* “1. Olduğu gibi, değiştirmeksizin, aynıyla 2. Hiçbir ayrılık göstermeksizin, tıpkı, 3. Mal olarak, malın kendisinden” anlamlarıyla *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te yer alır (Ayverdi ve Topaloğlu 2006: 234). Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*’te (TS 1998: 178) ise sadece “olduğu gibi, hiçbir değişiklik olmadan, aynıyla” anlamı verilir. Sözlüklerde sözcük kategorisi “zarf” olarak gösterilen sözcüğün başlangıçta sadece geçici bir görev değişikliğine uğradığı fakat kullanım sıklığının artmasıyla ünlem görevini kalıcı olarak kazandığı söylenebilir. Bu görev ile günlük hayatımızda hemen her türlü soruya, isteğe, duygu ve düşünceye karşılık gelecek veya cevap oluşturacak şekilde bir ünlem işleviyle kullanılır. Kendi başına olumludan olumsuz, sevinçten öfkeye, onaylamadan redde kadar çok geniş bir anlatım içeriğini karşılayacak anlam değerleri yüklenmesi sebebiyle artık ünlemleşme sürecini de tamamlamış olarak değerlendirilebilir. Ünlemleşme ile sözcüğün gerçek anlamına, iletişim içinde ortaya çıkan pek çok yeni anlam eklendiği ve bu anlamların özellikle konuşmada vurgu ve tonlamayla, yazıda ise ünlem işareti kullanılmasıyla veyahut sözcüğün farklı yazımlarıyla (*aynennn*, *aynenen*, *ayneeen* vb.) ifade edildiği görülür.

Aynen sözcüğünün ünlemleşme sebepleri arasında ilk önce çağımızın hızına ayak uyduran bir dil kullanımından bahsedilebilir. Zaman tasarrufunun dile sirayeti olarak yorumlayabileceğimiz tek bir sözle çok şeyi ifade etme gayreti *aynen* sözcüğü için geçerli bir yaklaşım olacaktır. Toplumsal yaşamdaki hız, yazı dilinde bile “canım >cnm, merhaba>mrb, kendine iyi bak>kib” gibi kısaltmalara gitmeye sebep olmuşken konuşma dilinde kendisini daha çok hissettirir. İkinci bir sebep olarak sözcüğün karşılıklı konuşmalarda dinleyiciye büyük bir kolaylık ve rahatlık sunması söylenebilir. Dinleyici anlatılanı dinlemek veyahut etkin bir iletişimde olmak yerine sadece *aynen* sözcüğü ile konuyu geçiştirme, kapatma veya devam ettirme imkânını bulur. Konuşanın ifadelerine “evet, hayır, katılıyorum, katılmıyorum, bence de, kesinlikle, doğru, yanlış, haklısın, haksızsın, aynı öyle, bu şekilde, tamam, tamam değil, peki” gibi pek çok karşılık yerine kullanılan *aynen* ile dinleyici, dil kullanımını tek bir sözcüğe indirgemiş olur. Feyza Hepçilingirler’in Key (2014) ile yaptığı söyleşide dile getirdiği gibi dinleyici/okuyucu cevap olarak *aynen* kullanmak yerine; anlatılanları dinlemek, değerlendirmek ve yorumlamak ve gerek bu anlatılanlara katılma gerekse katılmama durumunu kendi cümleleriyle ifade etmek zorunda kalacaktır. Hâlbuki *aynen* kullanımı sayesinde kişi noktayı koyar, tüm açıklamalardan, savunmalardan kurtulur ve *aynen* kurtarıcı/joker bir sözcüğe dönüşür. 80’lerde “aynen zıvaynen”, “aynen con vaynen” ifadeleriyle daha çok konuşma dilinde ve gençler arasında karşılık bulan bu sözcük, günümüzde artık her statüdeki insanın konuşma ve yazı dilinde yer alır.

Dilde ekonomi yasasının gerekli ve geçerli olduğu durumlar ile eski gelenekte de önemli bir özellik olan en az çaba yasası tabiriyle kastedilen böyle bir “az”lık olmadığı için neredeyse sadece *aynen* sözcüğüyle hayatın ve iletişimin devam ettirilmesi dil kullanımını kısırlaştırır; çünkü *aynen* sözcüğünü sürekli kullanan kişilerin dilinden bu sözcük çıkarıldığında aslında bu sözcüğün yerini dolduracak cevap, duygu ve düşünceleri içerecek bir iletişim yetisinin gerektirdiği alt yapının olmadığı ortaya çıkar. Her ne kadar dilbilimsel yaklaşımda dilin kullanımıyla ilgili doğru/yanlış gibi bir ayırım yapılmasa da anlamı tamamen karşıdaki kişinin algı ve yorumuna bırakılan bir ifadeyle kurulan iletişimin eksik ve hatalı olması kaçınılmazdır. Dil ile düşünce arasındaki bağıntı ve bağlantı dikkate alındığında dil kullanıcısının düşünce biçiminin de son derece sınırlı kalacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

4.1. *Aynen* Sözcüğünün Üretici Dilbilgisi ve Edimbilimsel Yaklaşımına Göre Değerlendirmesi

Üretici dilbilgisi¹⁴, biçimsel bir yaklaşımla dili kurallara bağımlı bir dizge olarak incelerken edimbilim (kullanımbilim), işlevsel bir yaklaşımla dili belirli ilkelerle kontrol edilen (principle-controlled), sözbilimsel (rhetorical) bir yapı olarak görür. Dili iletişim için işlevsel yönüyle kullanmak, yapı bilgisi gerektirir ve işlev, yapıya (biçime) dayanmak zorunda olduğu için bu iki yaklaşım birbirine bağlı ve birbirini bütünleyen bir yapı arz eder (Külebi 1990: 11). *Aynen* sözcüğünün edimbilimsel değerlendirilmesinde bu iki yaklaşım dikkate alınarak bazı yorumlar yapmak mümkündür. Üretici dil bilgisi kuramındaki ön kabullerden biri olan dil kullanıcısının zihninin derinliklerinde bulunan yapıların tümünü kullanmadığı durumda bile iletişimin gerçekleşmesi (Müldür 2016: 63) varsayımı *aynen* için de geçerlidir; çünkü dil kullanıcısının yürüttüğü soyut zihinsel işlemler sözcüğün tek başına ele alındığındaki anlamı ile iletişim esnasındaki anlamının farklı olmasını sağlar. Cevaplama işleviyle kullanılan ve sözlükte verilen anlamından farklı pek çok anlam değeri yüklenen *aynen* sözcüğünün tam anlaşılması için sözcükleme durumu, dil içi ve dışı bağlamları dikkate alınmalıdır. Bireysel dil kullanımında *aynen* sözcüğünün yüklendiği tüm anlam ve edimler, dil içi ve dil dışı bağlama (sosyal bağlam) göre belirlenir; bu anlamda sözcüğün ortaya koyduğu anlamın anlaşılması “her şeyi bir arada tutan görünmez omurga” (Cook 2001: 24’ten akt. Önem 2013: 63) olan edimbilimsel dil bileşeni[ne] (Önem 2011: 63) hâkim olmakla mümkün olur. Bu noktada *aynen* sözcüğünün duygu ve düşüncelerin beyan edilmesini sağlama işlevini gerçekleştirirken durum/olay karşısında anlatıcının yorumunu, düşüncesini, duygusunu veya tavrını, dil içi ve dil dışı bağlama¹⁵ göre

¹⁴ N. Chomsky tarafından öne sürülen üretici dilbilgisine göre bir dil; “üretim yasaları sabit ve değişmez olan, ama bu yasaların uygulanma alanlarıyla özel uygulanma biçimleri hiç belirlenmeden kalan, yinelenmeli olarak üretilmiş bir dizge”dir (Chomsky 2001: 113).

¹⁵ “Dil içi bağlam, sözlüklük ve söz dizimlik bir bağdaşıklık içerirken dil dışı bağlam zaman, kişi, konu, durum vb. bakımından mantıksal tutarlılık eksenlidir.” “Cümlelerin bağdaşıklık durumuna, konuşucu ve dinleyici arasındaki toplumsal, kültürel, ruhsal nitelikli deneyim ve bilgilerine ilişkin

ortaya koyduğu görülür. Dil içi bağlam daha çok yüzey yapıdaki, dil dışı bağlam ise derin yapıdaki¹⁶ bağdaşıklığı içererek dil kullanımında bir bütün teşkil ederler. Günlük iletişimde sıklıkla yer verilen *aynen* sözcüğü karşı tarafa konuşmanın bağlamına göre bir edim (düşünce veya tavır) ifade etmek için kullanılır. Edimbilimsel açıdan bakıldığında konuşucu *aynen* sözcüğüyle bir “şey” kastedir ve bir eylem yerine getirir. Onaylamak, desteklemek, katılmak/katılmamak veyahut cevap vermek için kullanılan *aynen* bir *edinçsel söz* olarak iletişimin amacı ve sözceleme¹⁷ koşullarına göre bu anlamlardan birini ifade edecek edimsöz¹⁸ ortaya koyar.

Aynen kelimesinin kullanımı incelendiğinde genel olarak iki edimi karşıladığı görülür: onaylama ve cevaplama bildirmek. Onaylama bildiren kullanımlarda konuşucu soru sormaz; dinleyici konuşucunun söylediği söze katılıp katılmadığını *aynen* kelimesiyle belirtir. Cevaplama bildirenlerde ise konuşucu bir soru sorar ve dinleyici olumu ya da olumsuz cevabını -hatta kimi durumlarda evet-hayır ile cevaplanamayacak cevapları- evet/hayır ile karşılamak yerine *aynen* kelimesini kullanır. Bu kullanımda sözcüğün olumlu ya da olumsuz anlama gelmesi dil içi ve dil dışı bağlama göre belirlenen edimbilimsel değere bağlıdır ve konuşucu ile dinleyici arasındaki iletişimin sağlıklı olması da her iki tarafın bunlara hâkim olmasıyla mümkündür. Bu noktada konuşucunun ifade ettiği cümle aslında sıfır biçim ile yer değiştirmiş olur (Hirik 2019: 689) ve *aynen* sözcüğü yüzey yapıda tek başına anlamlı cümle oluşturma esasını kaybetmeden artık bir cümle değerini üstlenerek derin yapıdaki anlamı karşılar. Tek başına bile söylenenlerin doğruluğu, geçerliliği ve niteliği hakkındaki yargı, değerlendirme veya yorum üzerinden (Büyükantarcıoğlu 2006: 20) “katılıyorum, ben de öyle düşünüyorum, evet, hayır, seninle aynı fikirdeyim, haklısın vb.” edimlerden hangisinin sözcüğe yükleneceği tamamen konuşucu ve dinleyicinin iletişimdeki dikkat ve algılarına göre belirlenecektir. Bu bakımdan *aynen*’in iletişim esnasında özellikle dinleyici konumundaki kişi için büyük bir kolaylık sağlaması onun kullanım alanını

verilerin tümünü ve aralarında bulunan mantıksal tutarlılığı içeren dil dışı bağlam” bireyin dilini şekillendirir (Karaağaç 2018: 173-175).

¹⁶ *Derin yapı* ve *yüzey yapı*, üretici dilbilgisi kuramının Chomsky tarafından ortaya konulan temel terimlerindedir. için kurucu terimlerdir. Bu terimler ilk defa Chomsky ile birlikte dilbilim alanına girmiştir. Chomsky, “içsel anlam” ve “zihinsel durumlar”a işaret etmek için bu iki terimi ortaya koymuştur (Chomsky 2002; Müldür 2016: 67).

¹⁷ Dinamik ve somut bir durumda gerçek kişilerin yer aldığı bir ortamda kullanım hâlindeki dille gerçekleşen iletişime *sözceleme* adı verilir. Bir sözce üretme edimi olan sözceleme, konuşucunun ürettiği söz olan sözcenin üretme durumunu, koşullarını, sürecini belirtir (Güven ve Kıran 2021: 314-315). Bireylerin belli bir bağlam ve durum içinde kullanarak ürettikleri sözcenin edimbilimsel değeri bu sözcelemenin bilinmesiyle anlaşılır (Kıran 1999: 94).

¹⁸ İletişim sırasında söz edimi üretilirken üç ayrı edim (düzsöz, edimsöz ve etkisöz) gerçekleştiririz. Belli sayıda kurallar çerçevesinde sayısız sözce üretme gücüne *düzsöz*, sözcenin içerdiği bilgi türüne göre konuşanın söz verme, uyarma, bilgi verme, eleştirme vb. gibi bir niyeti gerçekleştirilmesine *edimsöz*, sözcenin alıcı üzerine yarattığı etkiye ise *etkisöz* denmektedir (Kocaman Gürata 2018, s. 282).

genişletse de iletişimin kısır ve sağlıksız olmasına yol açabilir (Hirik 2019: 692-693).

4.2. *Aynen* Sözcüğünün Söz Edimleri Kuramına¹⁹ Göre Değerlendirmesi

Dilbilimsel bakış açısıyla sözcüğün kullanımı her ne kadar doğru veya yanlış olarak değerlendirilemese de tek bir sözcükle -doğru anlaşılması karşı tarafın algısına bırakılarak- birden fazla anlamı ifade etme gayreti bir noktada dil ve düşünce arasındaki kopuşa neden olabilir; çünkü düşünce, dil ile gelişir. Dildeki tekdüzelik bir süre sonra düşüncelerin kalıplara sıkıştırılmasına yol açabilir. Dil, topluluğun kavrayışını ortaya koyduğu için Foucault'nun da belirttiği gibi farklı tarihsel dönemlerde dilin işleyişi farklı olur ve dolayısıyla her dönemde değişik düşünme biçimleri ortaya çıkar (Çelebi 2014: 75). Günümüzdeki -belki de zamanın hızına yetişmeye çalışan ve durup düşünecek bile zamanı olmayan bireyin- düşünüş biçimi artık dünyayı resmeden bir dilden ziyade insanlar arası iletişimi sağlayan bir dil yaklaşımı benimsenmesine yol açmıştır;²⁰ bu noktada da bakılacak ilk yer gündelik dildeki kullanımlar olacaktır. Austin'e göre, doğru ya da yanlış olmamasına karşılık, gündelik konuşmalarımızda kullandığımız ve kendileriyle birtakım eylemler gerçekleştirdiğimiz²¹ söylemlerden örülü olan gündelik dilde sözcüğün anlamını bilmek demek, sözcüğün geçtiği cümlelerin anlamını bilmek demektir (Austin 1979: 233'den akt. Çelebi 2014: 80). Özellikle ünlem ifade eden cümlelerde sözcüğün sözlük anlamından ziyade iletişim esnasında kurulan cümlede dil içi ve dil dışı bağlama göre ortaya çıkan anlamı söz konusudur. Bu bakımdan *aynen* sözcüğü sözlü dilde cevap verme, kabul etme/etmeme ifadesi taşıyan bir edimsöz olur ve derin yapıda sözcüğün ötesine geçen bir anlamı/edimi karşılamış olur. İletişim gücü olan bir sözce olarak tümce gibi sözdizimsel açıdan eksiksiz, kusursuz olmayan ve her bağlamda aynı anlamı taşımayan, farklı anlamlandırmaların yapılabilirdiği (Eziler Kıran 2014: 721) bir yapı arz eder. Aslında ifade edilmek istenen edim için bir araç hâlini alan sözcük, edimsel açıdan çok yönlüdür.

¹⁹ J. L. Austin tarafından ortaya konulan ve J. Searle tarafından geliştirilen bir dil felsefesi kuramı olan "söz edimleri kuramı", edimbilimin de inceleme alanında yer alır; çünkü bu kuram da dile kullanım açısından yaklaşır. Bu kurama göre dil, sadece bir şey bildirerek iletişimi gerçekleştirmez; aynı zamanda edimsel bir içerik ile iletişimde bir şey söylendiğinde bir iş de yapılmış olur. Ayrıntılı bilgi için bk. Austin 1975; Austin 2009; Searle 2000.

²⁰ Wittgenstein, *Philosophical Investigation* adlı çalışmasında birinci dönemdeki insan davranışlarından ve yaşamından kopuk, mantıksal olarak kusursuz bir dil kavramının tersine dilin nasıl kullanıldığına ilişkin bir soruşturmayı merkeze alarak anlamı sözcüğün kullanımında arar. Dolayısıyla anlam, sözcüklerin ya da anlatımların gündelik dil içindeki kullanımlarında belirlenecektir (Çelebi 2014, s. 76).

²¹ Austin bir şey söylemek, bir şey yapmaktır görüşünden yola çıkarak söylerken yapıp-ettiğimiz işlere "edimsöz" der ve edimsel dil" kavramını ortaya atar. Buna göre konuşmacının yaptığı şey, belirli sosyal bağlamlar içerisinde sosyal gerçeklikler ortaya koymak, yani bir iş yapmaktır ve bu "iş"ler beş grupta toplanabilir. Ünlem cümleleri burada beşinci grupta yer alır. Ayrıntılı bilgi için bk. Çelebi 2014, s. 81.

Gündelik dil bir topluluğun deneyimlerini ve dünyasını yansıtan bir aynadır; bu aynadaki yansımalar tek tek ve birlikte ne kadar çok incelenirse “gerçeklik hakkında ya da en azından gerçekten var olan verili bir dilsel topluluktan türetilen kavrayış hakkında” o kadar çok bilgi sahibi olunur (Rossi 2001: 48’den akt. Çelebi 2004: 75). Dil bilgisi kitaplarında sözcükler bir sözcük türüne dâhil edilirken genelde bağımsız birimler olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda sözcüklerin bağlamdan kopuk olarak değerlendirilmesine ve bu bağlam içinde kazandıkları anlam/işlevlerin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Hâlbuki özellikle konuşma dilinde, dilde var olan birimlerin sözcük içinde yeniden üretilmesiyle kendisine yer bulan birçok sözcük veya yapı, belli bir sözcük türüne yerleştirip geçilemeyecek kadar farklı kullanım/anlam/işlevlere sahip olabilir. “Anlamın/beyanın [sözcelem] tasviri anlamı (=temsil ettiği eşya hâli) karşısında onun pragmatik anlamı”nın (Recanati 2008: 97’den akt. Şekerci 2016: 49) oluşturduğu güç ile kullanılan herhangi bir sözcük üretildiği ortamda iletişime sözcüğün anlamından daha fazla “şey” katar. Bu noktada sözcükün anlamı yanında bir de edimsözün gücü söz konusudur. Edimsöz gücü, kişilerarası iletişimde dilin sunduğu bir olanak (Şekerci 2016: 50) olarak *aynen* sözcüğünde davranış-belirtici (behabitives)²² işleviyle karşımıza çıkar.

4.3. *Aynen* Sözcüğünün Derlem Verilerine Göre Değerlendirmesi

Günümüzde konuşma/yazı dilinde oldukça yaygınlaşan *aynen* sözcüğüne yüklenen işlev ve anlamların tespiti için derlem çalışmaları dikkate alınarak bir çalışma yapılması ve böylece sözcüğün bireyselden toplumsala kullanım düzeyi ve sıklığının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Sözcüğün tonlaması, söylerken ortaya çıkan uzunluklar ve bunların sözcüğe yüklediği yeni anlam değerleri de derlem çalışmaları içerisinde ele alınmalıdır. *Aynen* gibi özellikle konuşma dilinde hem anlam hem de tür bakımından değişikliğe uğrayan başka sözcüklerin de tespiti ve değerlendirilmesi için derlem-tabanlı (corpus-based) bir çalışma yapılması önemlidir. Bu gibi çalışmalar sayesinde gündelik dilde kullanılan ancak henüz sözlüklerde yer almayan söz varlığı, derlenmiş ve yeni anlam, tanımlar ile sözlükbirim olarak ortaya konmuş olacaktır. Bu anlamda sosyal medya ağlarında kullanılan dil de önemli bir veri kaynağı olarak görülmelidir.

Bu çalışma kapsamında *aynen* sözcüğünün özellikle sözlü dilde hangi bağlamlar içinde nasıl kullanıldığı, iletişim sırasında nelere karşılık geldiği Türkçe Ulusal Derlem (TUD)’den²³ alınan örnekler üzerinden incelenecektir. Bu noktada dil bilimsel olarak soyut bir kavram olan sözcüğün duyuşal, toplumdilbilimsel ve

²² “Davranış belirticiler, başka birisinin davranışına ya da başına gelenlere reaksiyon gösterme ve başka birinin geçmişteki ya da hemen biraz önceki davranış şekli karşısında tutum takınma ve takınılan tutumları ifade etmeyi içerir” (Austin 2009, s. 170).

²³ Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html> (Erişim adresi:<https://v3.tnc.org.tr/basic-results>, Erişim Tarihi: 10.11.2021).

söylemsel açıdan yüklendiği işlev ve anlamlar ele alınacaktır. Ayrıca sözcemele özneminin dinleyicide oluşturmak istediği etkiye de değinilecektir.

1997-2012 yılları arasındaki sözlü metin verilerini kapsayan TUD verilerine göre *aynen* sözcüğü, toplam 101 dokümandan derlenen 1.014.023 sözcük içerisinde 262 defa geçmektedir. Sözcük 1997-2003 yılları arasında sayısı 3.000-28.000 arasında değişen sözcük içerisinde en fazla 4 kere kullanılmıştır; fakat 2004 yılı itibariyle daha sık kullanılmaya başlayan sözcüğün (38.000 sözcük içerisinde 10 kere) kullanım sıklığı özellikle 2009-2012 yılları arasında artan bir eğri gösterir. 2012 yılında 110.000 sözcük içerisinde 43 kere kullanıldığı görülür. Sözcük için 2012 yılından sonra yapılacak bir sözlü derlem çalışmasında ise bu oranın daha da arttığı görülecektir. Buna kanıt olarak twitter Türkiye ekibinin 26.06.2014 tarihinde açıkladığı istatistikler gösterilebilir. Buna göre twitter’da 2006-2014 yılları arasındaki 8 yıllık süreçte toplam 9 milyon 309 bin 840 *aynen* sözcüğünü içeren tweet atılmıştır. Ayrıca -bu köşe yazısının yayın tarihi olan 26.06.2014 temel alındığında- 2014 yılının Haziran ayı içinde *aynen* sözcüğü 330 bin tweet ve retweette geçmiştir. Bunların 50 bini ise sadece *aynen* sözcüğünden oluşmaktadır.²⁴ Bu durumda denilebilir ki 50 bin düşünce ve duygu sadece *aynen* sözcüğüyle karşılanmıştır. Yazımda da *aynen* yerine *aynn* yazma modası tweetlere yansımış ve 213 bin tweette *aynn* şeklinde kullanılmıştır. 2014-2021 yılları arasını kapsayacak bir derleme sayının çok daha fazla olduğunu ortaya koyacaktır; çünkü sözcük artık sadece gençler arasında sokakta ve sanal ortamlarda değil hepimiz tarafından hemen her alanda kullanılmaktadır.

Verilerin derlendiği etkinlik türüne bakıldığında sözcüğe en çok sohbet ortamlarında yer verildiği ve sözcüğün 101 doküman içinde 63, toplam 262 geçiş içinde ise 186 kere kullanıldığı tespit edilir. Görüşme-röportajlarda bu oran 101/6 262/11; toplantılarda 101/6 262/11 iken mecliste 101/6 262/19’dur. Hazırlıklı ve doğaçlama konuşmalar ile televizyon yayınlarında yer alan oran en fazla 101/7 262/4 şeklinde karşımıza çıkar. Sözcüğün 101 dokümanda 97 kere ve toplam 262 kullanımda 255 kere kullanımı diyalog içinde gerçekleşir. Monolog içinde ise sadece 101/4 262/7 kere kullanılır. Bu bakımdan sözcüğün iletişim içerisinde özellikle anlamını karşı tarafın algı ve anlayışına bırakıldığı da dikkate alınırsa karşılıklı konuşmalarda daha sık tercih edildiği söylenebilir. Günlük konuşmalardaki kullanımı 101/62 262/185 iken bağlam-bağımlı konuşmalarda 101/39 262/77’dir. Alan bağlamı açısından ise kamusal/kurumsal (10) ve eğitsel/bilgilendirici (26) bağlamlarda sözcüğe çok az yer verilir.

Ekler bölümdeki tabloda da görüldüğü üzere sözcüğün derlendiği ortam açısından bir değerlendirme yapıldığında en çok sırasıyla ev, alışveriş merkezi, konferans salonu, TBMM, kafe, park, stüdyo, kafeterya, tiyatro salonu ve yurt odasında kullanıldığı görülür. Fakat buradaki verileri değerlendirirken toplam doküman sayısı ile kullanım sıklığı arasındaki orana da dikkat etmek gerekir; çünkü mesela kafeteryada derlenmiş 1 dokümanda 10 kere kullanılan *aynen* sözcüğü, alışveriş

²⁴ <http://www.diken.com.tr/aynenin-askerleriyiz/> [Erişim tarihi 16.09.2021]

merkezinde 4/25 olarak karşımıza çıkar. Yine de bu verilerde en dikkat çeken nokta 4. sırayı TBMM'nin alması ve sözcüğün derlenen 11 dokümanın 6'sında 19 kere kullanılmasıdır. Sözcüğün yurt odasından derlenen 16 dokümanın 5'inde 10 kere geçmesiyle kıyaslandığında kullanımının henüz yaygınlık kazanmaya başlamadığı 2014 yılından önce böyle bir resmî kurumda kullanım sıklığının fazla olması sözcüğün yayılımı noktasında bir fikir öne sürülmesine yol gösterebilir. Bu bakımdan sözcüğün ev, aile ortamında başlayan kullanımının günümüzün sosyalleşme mekânı hâline gelen AVM'lerde ve kurumsal alanda da TBMM'de yaygınlık kazandığı söylenebilir.

TUD verilerine göre 1.400 yazılı metindeki 49.664.176 sözcük içinde 3.125 kere geçen *aynen* sözcüğü sadece üç yerde ünlem göreviyle kullanılmıştır. Bunun dışındaki kullanımlarında zarf görevindedir. Tüm kullanımlar, eş dizimlilik açısından incelendiğinde en çok “öyle (183), böyle (146), şöyle (145)” sözcükleriyle geçtiği görülür. Ünlem işlevinde olduğu örnekler her ne kadar yazılı metinlerde yer alsada aslında ilki roman kahramanları arasında geçen bir diyalogda, diğer ikisi ise söyleşide kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kullanımlar yine sözlü dilin verisidir. Bu iki kullanımdan biri Tansu Çiller, diğeri ise Attilâ İlhan tarafından söylenmiştir:

1. Örnek:²⁵

- “*Artık Çeşme'ye eskisi gibi gelmiyor, İstanbul'da babası ona bir iş kurmuş. Şehrin altını üstüne getiriyormuş.*”

- “*Tam playboy desene...*”

- “*Aynen...*”

- “*Ya Serpil?*”

- “*O hâlâ İzmir'de...*”

Zeynep, Ahmet'le birlikte kalabalığın içinde kayboldu.

2. Örnek:²⁶

Bayraktaroğlu: *Sizi kurt kapanına aldıklarını lütfen kabul edin. Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık misali.*

Çiller: *Aynen, aynen canım, aynen öyle.*

Bayraktaroğlu: *Bütün bu yapılanlar 2 Haziran seçimlerine kadar sürdürülecek ve seçimde başarılı olmanız engellenecek.*

Çiller: *Zaten bütün bunlar onun için yapılıyor.*

²⁵ Ongun, İpek (2004). *Şimdi Düğün Zamanı*. İstanbul: Artemis Yayınları.

²⁶ Özkan, Tuncay (1996). *Parsadan Hikayesi Cumhuriyet Tarihindeki Örtülü Ödenek Yolsuzlukları*. İstanbul: Ad Yayıncılık.

3. Örnek:²⁷

Attilâ İlhan: *Arap dünyasına büyük bir öncülük yapmış olacaktır.*

Hulki Cevizoğlu: *Fal devam ediyor. Fal devam ediyor, biz bugün 2004-6 Şubat'ında da fincanı kapamaya devam ediyoruz, yani fal devam.*

Attilâ İlhan: *Aynen, aynen.*

Hulki Cevizoğlu: *Şimdi sizin elinizde o kadar not var ki Sayın Attilâ İlhan, ben programa gelmeden evvel, önümde gözükiyor 10 sayfalık soru hazırladım sizin için.*

Attilâ İlhan: *Sor.*

Hulki Cevizoğlu: *Soracağım.*

Ekşisözlük'te *aynen* sözcüğü ile ilgili 2002 yılında yapılan ilk yorumda sözcüğün “değiştirmeksizin” anlamı verilirken 2007 itibariyle “evet, tam dediğin gibi” anlamlarını taşıyan bir cevap olduğu ifade edilir. 2009'daki yorumlarda ise dile ne kadar hızla yerleştiği ve *aynen*'in diğer sözcükleri kişinin hafızasından sildiğine dikkat çekilir. 2011 yılı itibariyle ise kullanım sıklığının arttığı ve gerek onaylama gerekse iletişimi sonlandırma vasıtası olarak dilde yer edindiği yazılır. 2013 yılı itibariyle ise bu kullanımın sıklığının oluşturduğu rahatsızlığının ifadesi daha çok görülür ve bazı yorumlarda belki de teknolojinin etkilerinden biri olarak insanı tektipleştirmeye sebep olan bir araç olarak değerlendirilir. *Aynen* ile ilgili devam eden yıllarda yorum sayısının giderek arttığı ve 2022 yılına gelene kadar *aynen* başlığı altında 230 yorum yapıldığı görülür. Bu yorumlarda genel olarak iki ayrı kutupta yer alan *aynen*'in kullanılmasında sorun görmeyen ve kullanılmasını olumsuz olarak değerlendiren yorumlar dikkat çeker. Ayrıca *aynen*'in anlamı üzerine ve kullanım sıklığını ifade eden yorumların sayısı fazladır.

Sonuç

İletişim anında dilde onaylama ve reddetme edimini gerçekleştirmek için Türkçede kullanılabilen sözcelerin tespiti için derlemlerden yararlanmak uygun bir yöntemdir; fakat Türkçenin sözlü ve yazılı derlemi için elde bulunan malzeme 2013 yılına kadarki malzemeyi kapsamamaktadır ki bu da 2013-2022 yılları arasındaki 9 yıllık verilere sahip olmadığımızı gösterir. Günümüzde teknolojinin ve genel ağların etkisiyle dildeki değişim için bu 9 yıllık süreç oldukça uzundur. Genel ağlarda dil kullanımı için sunulan sınırlı karakter sayısı ve hız çağının getirisi olan az “şey”le çok “şey”e gönderme yapma hevesi hıza ayak uydurmak isteyen insan için dil kullanımındaki değişikliği zorunlu kılar. Dil kullanımındaki değişiklikler - alışılmış konuşma tarzından her sapma- başlangıçta yanlış olarak değerlendirilse de kullanımın yerleşmesi onun kabulünü ve bir gramer kuralına veya dilin bir unsuruna dönüşmesini sağlar. Günümüz konuşma dilinde kullanım alanını oldukça genişletmiş ve yerleşmiş olan *aynen* sözcüğü sürekli veya yaygın olarak hep aynı

²⁷ Cevizoğlu, Hulki (2004). *Bütün Kaleler Zaptedilmedi*. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.

ulamda kullanılarak dilbilgiselleşme ve ünlemleşme süreçlerini tamamlamış görüldüğü için sözcük kategorisi bakımından artık bir cevap ünlemi sayılabilir. Bir “tür değiştirme” hadisesi ile ünlemleşen bu sözcük dilde zarf olarak da kullanımını devam ettirmektedir.

Toplumsal yapıdaki değişimler, toplumsal yapıdaki çeşitliliğin dilsel göstergelerle karşılık bulan görünümüleri olarak dil kullanımına yansır. Bu bakımdan günümüzde standart dilden hatta gündelik konuşma dilinden farklılaşan ve kendisine özgü bir yapı arz eden genel ağ dili bu toplumsal değişimlerin incelenmesi için önemli bir örneklem teşkil eder (Akata 2018: 65). Bu bakımdan *aynen* sözcüğünün tür değiştirme hadisesinin nasıl bir süreçte ortaya çıktığını görmek üzere 1990-2013 yılları arasındaki 24 yıllık bir dönemi kapsayan günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerine dair verileri içeren TUD verileri değerlendirilmiştir. *Aynen* sözcüğünün henüz kullanımının yaygınlaşmadığı 2014 senesine gelmeden önce bile kendisine AVM’den TBMM’ye, sosyal alandan kamusal alana bir kullanım alanı oluşturduğu görülmüştür.

Ekşisözlük’te *aynen* sözcüğü ile ilgili 2002-2022 yılları arasında 230 yorum yapılmıştır. Bu yorumlar tasnif edildiğinde şöyle değerlendirmelerde bulunmak mümkündür:

1. *Aynen*’in kullanılmasında sorun görmeyen yorumlar: Bu minvalde yorumlar birkaç tane olmakla birlikte daha çok sözcüğün basit ve konforlu olduğunu ifade eder. Yabancı dillerde de - Almanca *genau* sözcüğü, İngilizce *totally* (*exactly*) ve Fransızca *exactement*- çeşitli şekillerde kullanımı olan bu sözcüğün samimi bir ortamda hızlıca iletişim için kullanılabileceğine ve bu durumun insana çeşitli yaftalar yapıştırmak için yeterli olmadığına dikkat çekilir.

2. *Aynen*’in kullanılmasını olumsuz olarak değerlendiren yorumlar: 2000’lerden beri düşük zekâlı, az okuyan, az düşünen, ortalama insan turnusolü olarak kullanılabilecek bir sözcük olarak ifade edilir. Ayrıca kişinin üşengeçliğinin, basitliğinin göstergesi olarak değerlendirilir. Virüs, lanet, çamur, itici, kaba gibi sıfatlarla nitelenir ve Türkçenin ayrık otu şeklinde tanımlanır. Sözcükle ilgili yapılan olumsuz yorumların çoğu sözcüğün iletişimi nasıl aksattığına gönderme yapar. Bu cevabı veren kişinin iletişimde varlık göstermediği, iletişim için çaba harcamayacağı, iletişimi kesmek istediği veya devam etmek istemediği, karşı tarafın düşüncelerini dikkatli dinlemediği, geçiştirdiği ve umursamadığı, samimi yetersiz bir iletişim ortamı oluşturduğu öne çıkan yorumlardandır.

3. *Aynen*’in anlamı üzerine yapılan yorumlar: “Katılıyorum, bence de, kesinlikle, seni dinledim, anladım ve onaylıyorum, dediğin şeye alınmadım ve ne dediğin umurumda değil, al benden de o kadar, bunu nasıl düşünemedim, tıpkı öyle, haklısın, doğru, hakikaten, gerçekten, cidden; yok, hayır, olmaz, kesinlikle” gibi olumsuz anlamlar için kullanıldığı yazılır.

4. *Aynen*’in kullanım sıklığını ifade eden yorumlar: İnsanlar tarafından çok sık kullanıldığına “gün içinde 3 milyon 141 bin 592; 1450 defa duyulan sözcük”

ifadeleriyle dikkat çekilir. Yabancıların da ilk öğrendiği sözcük olarak ve kullanımdan kalktığı anda birçok kişinin konuşamayacağı ifadesiyle de bu duruma işaret edilir. Kullanım sıklığının çok fazla olması sirayet ediciliğini de artırır.

2002-2009 yılları arasında birkaç yorumla sözcüğün Türkçeye cevap verme işleviyle yerleşmeye başlamasından bahsedilirken 2013 yılı itibariyle yorumların sayısının önemli ölçüde arttığı ve özellikle iletişimi ve bireyi tektipleştirdiği ve çok hızlı yayıldığı yönünde yorumlar söz konusudur. *Aynen*'in anlamının bireye ve bağlama göre belirlenmesi ile iletişimin sürdürülebilirliği ve sağlamlığına ket vurulur ve ayrıca bireyin sadece kendi söyleyeceklerine odaklanmasına ve çoğu zaman karşı tarafın tek bir sözle geçiştirilmesine sebep olur. Sözcük bu bakımdan değerlendirildiğinde edimbilimsel olarak artık sadece onaylama edimini gerçekleştirmez, iletişim kesmek amacıyla da kullanılan bir sözcüğe dönüşür. Sözcüklerden örülü olan dil, insanın düşünce dünyasını yansıtan bir ayna olduğuna göre -tek sözcük üzerinden yorum yapmak her ne kadar sınırlı olsa da- *aynen* sözcüğünün insanlar arasında karşı tarafın sözünü çok da dikkatle dinlemeden belki de sadece verilecek cevaplara odaklanılan bir iletişim kurgusu oluşturduğu görülür. Bu bakımdan insanın düşünmek, düşündüğünü ifade etmek, dinlemek, konuşmak, anlamak, anlaşılacak temel ihtiyaçları doğrultusunda bireyin varlığını ortaya koyan dil becerisinin tek sözcük üzerinden devam ettirilmesi pek de mümkün görünmemektedir. Tek bir sözle karşı tarafın algısına bırakılan yorumu sayesinde *aynen*'i eleştirilmekten ve yargılanmaktan kaçış ile umursamazlık arasında gidip gelinen bir ince çizginin göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (1999). "Türkiye Türkçesinde Ünlem". *Türk Gramerinin Sorunları-II*. Ankara: TDK Yayınları: 476-491.
- Akata, Z. H. (2018). "Genel Ağ Dili Seslenme Ögelerinin Toplumdilbilimsel Sezdirimleri". *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* 15(2), 63-83.
- Aksan, Y. et al. (2012). "Construction of the Turkish National Corpus (TNC)". In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul.
- Ameka, F. (1992), "Interjections: The Universal Yet Neglected Part Of Speech". *Journal of Pragmatics*, 18: 101-118.
- Atabay, N. ve diğerleri (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words*. Oxford University Press.
- Austin, J. L. (1979). *Philosophical Papers*. Ed. J. O. Urmson & G. J. Warnock. New York: Oxford University Press.
- AUSTIN, J. L. (2009). *Söylemek ve Yapmak*. Çev. R. L. Aysever. İstanbul: Metis Yayınları.

- Ayverdi, İ. ve A. Topaloğlu (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin Grameri*. 4.baskı. Ankara: TDK Yayınları.
- Baydar, T. (2016). “Ünlem Üzerine”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7): 127-151.
- Bayram, A. (2020). “Popüler Kültürle Sürüklenen Sözcükler”. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2): 19-30.
- Biray, N. (2009). “Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?)”. *Turkish Studies*, 4 (3): 338-361.
- Biray, N. (2013). “Kazak Türkçesinde Ünlemler”. *Uluslararası VI. Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20–25 Ekim 2008)- I. cilt*, ss. 789–809. Ankara: TDK Yayınları.
- Bulut, A. (2005). “Türkçede İsim-Fiil- Ünlem Karşılaştırması Üzerine Bir Deneme”. *EKEV Akademi Dergisi*, 9 (22): 147-225.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). “An Analysis of Turkish Interjections in the Context of Reactive Idea Framing”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1): 19–32.
- Cevizoğlu, H. (2004). *Bütün Kaleler Zaptedilmedi*. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve Zihin*. Çev. A. Kocaman. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structures*. New York: Mouton Press.
- Cook, V. (2001). *Second Language Learning and Language Teaching*. London: Arnold.
- Çelebi, V. (2014). “Gündelik Dil Felsefesi ve Austin’in Söz Edimleri Kuramı”. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 4 (1): 73-89.
- Demirci, K. (2015). *Türkoloji İçin Dilbilim*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Diken*. <http://www.diken.com.tr/aynenin-askerleriyiz/> [Erişim tarihi 16.09.2021]
- Dilaçar, A. (1968). *Dil, Diller ve Dilcilik*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dinar, T. (2016). “Türkiye Türkçesinde Bir Ünlemleşme Örneği: Başlatma-Başlarım”. *Gazi Türkiyat*, 19: 23–34.
- Ediskun, H. [1992]. *Türk Dilbilgisi*. 4. baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eksisözlük. <https://eksisozluk.com/aynen--168730> [Erişim Tarihi: 03.03.2022]
- Ercilasun, A. B. (1999). “Türkiye Türkçesinde Ünlem”. *Türk Gramerinin Sorunları-II*. Ankara: TDK Yayınları: 473-534.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

- Erkman Akerson, F. (2008). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual.
- Gedizli, M. (2015). “Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 36: 126-134.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güven, E. ve A. Kıran (2021). “Sözceleme Kuramı Çerçevesinde ‘Biz’ Adılıının İncelenmesi”. *Litera*, 31 (1): 309-327.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar*. MEGSB Yayınları.
- Hirik, E. (2019). “Türkiye Türkçesinde Bir Değişiririm Örneği: Aynen”. *XI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ss. 683-694. Samsun.
- İpek, B. (2018). “Türkçede Pekiştirme Edatları”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (13): 479 – 511.
- Kabadayı, O. (2006). “Ađ Ortamındaki Türkçeye Genel Bir Bakış”. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, XCI(652): 298-314.
- Kabadayı, O. (2016). “Bilişim Dünyasının Dili: Sanal Ortam Türkçesi”. *Türk Dili*, 777: 68.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. 2. baskı. Ankara: TDK Yayınları.
- Karademir, F. (2019). “Kavramsal Değerleri Açısından ‘Söz, Sözcük ve Sözcük Türü’ Terimleri”. *Journal of International Social Research*, 12(62): 140–154.
- Key, E. (2021). “Aynen’in Askerleriyiz”. <http://www.diken.com.tr/aynenin-askerleriyiz/> [Erişim Tarihi: 10.09.2021].
- Kıran, A. (2014). “Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim”. *Turkish Studies*, 9 (6): 719-729.
- Kıran, Z. (1999). “Sözceleme ve Göstergebilim”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 10: 93-99.
- Kocaman Gürata, E. (2018). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sözceleme Kuramından ve Edimbilimden Hareketle Örnek Ders Malzemesi Geliştirilmesi”. *IJLA-International Journal of Language Academy*, 6 (26): 278-291.
- Konig, E. ve P. Siemund (2007). “Speech Act Distinctions in Grammar”. *Language Typology and Syntactic Description*. Ed. Timothy Shopen. New York: Cambridge University Press.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

- Külebi, O. (1990). “Türkçe Ünlemlerin Kullanımbilim (Pragmatics) Yönünden İncelenmesi”. *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 10-34. Ankara: Hitit Yayınevi.
- Michaelis, L. A. (2001). “Exclamative Constructions, *Language Typology and Language Universals*”. Ed. Martin Haspelmath vd.. C. 2: 1038-1050. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Müldür, F. (2016). Noam Chomsky’de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzeysel Yapı Ayrımı. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27: 59-74.
- Norrick, N. R. (2009). “Interjections As Pragmatic Markers”. *Journal of Pragmatics*, 41: 866-891.
- Ongun, İ. (2004). *Şimdi Düğün Zamanı*. İstanbul: Artemis Yayınları.
- Önem, E. (2011). “Bireysel Dil Kullanımını Etkileyen Etkenler”. *Dil Dergisi* 152: 57-67.
- Öz Özcan, A. (2008). “Özbek ve Türkiye Türkçesinde “Kesinlik” Bildiren Modal Sözcükler”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 9: 447-458.
- Özkan, T. (1996). *Parsadan Hikayesi Cumhuriyet Tarihindeki Örtülü Ödenek Yolsuzlukları*. İstanbul: Ad Yayıncılık.
- Özmen, M. (1999). “Eksik Olan Dilbilgisi Terimlerimiz Üzerine”. *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri*, ss. 111-125. Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Porzig, W. (1995). *Dil Denen Mucize*. Çev. V. Ülkü. Ankara: TDK Yayınları.
- Recanati, F. (2008), “Mantıkçı Pozitivizmden Gündelik Dilci Felsefeye: Pragmatik’in Doğuşu”. *Analitik Felsefe*. Der. A. Altınörs. Çev. A. Altınörs. İstanbul: Say Yayınları.
- Rossi, J. G. (2001). *Analitik Felsefe*. Çev. A. Altınörs. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sarı, M. (2001). “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Eşzamanlı Değişikliğe Uğraması”. *Türkoloji Dergisi*, XIV(1), 229–238.
- Searle, J. R. (2000). *Söz Edimleri*. Çev. R. L. Aysever. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Şekerci, F. M. (2016). *John L. Austin’in Söz Edimleri Kuramı Hakkında Bir Değerlendirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Yener, M. L. (2007). “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”. *Turkish Studies 2*: 606–623.

Zülfikar, H. (1999), “Ünlemler ve Ses Yansımaları Kelimeler”, *Türk Gramerinin Sorunları- II*. ss.492-495. Ankara

EK:

Tablo 1: Dağılım İstatistikleri: Ortam²⁸

Ortam	Toplam Sözcük	Toplam Doküman	Sorgu Terimi Geçiş Sayısı	Sorgunun Geçtiği Doküman Sayısı
Ev	231,374	108	73	28
Alışveriş Merkezi	14,813	4	25	4
Konferans Salonu	231,865	39	21	10
TBMM	83,381	11	19	6
Kafe	15,539	5	18	4
Park	18,032	4	15	4
Stüdyo	147,195	165	13	8
Kafeterya	8,578	1	10	1
Tiyatro Salonu	26,450	3	10	2
Yurt Odası	26,283	16	10	5
Bilinmeyen	34,538	15	7	3
Restoran	3,125	1	7	1
Ofis	34,634	4	6	2
Sınıf	29,928	15	6	5
Sokak	17,093	10	4	4
Otel, Ofis	170	1	3	1
Cafe	4,196	1	2	1
Yurt	10,062	6	2	2

²⁸ <https://v3.tnc.org.tr/distribution#> (Erişim Tarihi: 18.11.2021)

Çay bahçesi	3,601	1	2	1
Asansör, Sokak, Ev	1,320	1	1	1
Büro	3,382	1	1	1
Cami	5,449	1	1	1
Dönerci	3,022	1	1	1
Kuaför	1,943	1	1	1
Otel, Resepsiyon, Ofis	1,479	2	1	1
Otobüs	2,172	2	1	1
Prova Salonu	5,202	1	1	1
Tren	1,117	1	1	1
Toplam	965,943	421	262	101

AŞKIN BALCI, Hülya (2009). *Metindilbilime Kavramsal Açıdan Bir Bakış*. Ankara: Bizbize Yayıncılık, 312 s.

Erdal DEMİR*

İnsan düşünen bir varlık olarak başkalarıyla iletişim kurma isteği duyduğunda “dil” adı verilen aracı kullanmaktadır. Bu aracın en küçük birimine tümce, tümceler topluluğuna ise metin adı verilmektedir. Metin düzeyindeki tümceler kendi aralarında, tümce düzeyindeki birimler ise sözcük ve sözcük öbekleriyle yine kendi içlerinde karşılıklı ilişkide bulunurlar.

Bir konu için verilmek istenen mesajı içinde taşıyan metinleri inceleyen metindilbilim, Türkiye’de yeni biçimlenen bir alandır. Metindilbilim alanında yapılan ilk çalışmalarından biri de Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI tarafından kaleme alınan “*Metindilbilime Kavramsal Açıdan Bir Bakış*” adlı eserdir. Bu eser, dil ve edebiyat öğretmenlerinin alanda karşılaştıkları metinlerin anlaşılması, kavranmasının yanında yorumlanması aşamasında metindilbilim konularını, kavramların metin içerisindeki işlevlerini anlatmak adına hazırlanmış kıymetli bir eserdir. Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI tarafından hazırlanan, 2009 yılında, “Bizbize Yayıncılık” tarafından yayınlanan bu eser, 312 sayfadan oluşmaktadır. *Metindilbilime Kavramsal Açıdan Bir Bakış* adlı eser; “Dilin Tanımı ve Önemi, Metin Oluşturma Aşamaları, Metindilbilim Kavramlarının Örnekli Alfabetik Dizimi ve Genel Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

“Birinci Bölüm” (s. 5-8) “Dilin Tanımı ve Önemi” başlığını taşımaktadır. AŞKIN BALCI’ya göre; dil toplumların ihtiyaçlarından doğarak iletişim ortamlarını ve

* Öğretmen, MEB
e-posta: erdaldemir972@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8815-0860

işleyiş biçimlerini derinden etkileyen bir vasıtaadır. İletişimi doğrudan etkileyen bu vasıtanın doğuşu ile ilgili bilimsel, efsanevi ve dini boyutlarında birçok varsayım ortaya atılmıştır. Yapılan çalışmalarda varsayımların çoğu genellikle bir “gereksinim” temeline dayanmaktadır. Çünkü insanlar; yaratılışları gereği çevresindeki gelişen durumları ve nesnelere anlayıp ifade etmeye çalışmak, işbirliği yapmak ve düşüncelerini başkasıyla paylaşıp kendini ifade etmek maksadıyla bir anlaşma aracının gerekliliğinin farkına varmıştır. Bunun sonucunda, bir iletişim aracı olarak “dil” sistemi oluşmuştur. Yazar; bu bölümde dille ilgili çalışmalar yürüten “Noam Chomsky, Muharrem Ergin, Tahsin Bongoğlu, Zeynep Korkmaz, Berke Vardar, Tahir Nejat Gencan gibi” dilbilimcilerin yapmış oldukları dil tanımlamalarına yer vererek dil kavramını açıklamaya çalışmıştır. Dili canlı tutarak hayatımızın merkezinde yer alan olguları yani evreni ve sosyal çevremizi tanımış ve bunu dile getirmek için göstergelerden örülü bir bildirim sistemi oluştuğunu belirtmiştir. Bu sistem düşünce, duygu ve güdüleri doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım işlevini de yansıtmaktadır. Dil; toplumsal, bireysel, biyolojik ve fiziksel olarak birçok farklı faktörlerle bağlantı halindedir. Dil sistemi, çok kolay anlaşılabilir bir sistem değildir. Dilin birçok alanla ilişki halinde olması durumu onu daha anlaşılabilir hale getirmiş ve kafamızda pek çok soruların oluşmasına yol açmıştır. Bu sorulara cevap bulmak adına dilbilimciler araştırmalar yapmış ve bu çalışmalar sonucunda farklı dil alanları ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıla kadar olan dil incelemelerine bakıldığında dilin daha çok tarihsel yani artsüremli olarak ele alındığı görülmektedir. 20. yüzyılla birlikte “dil” İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’le birlikte “yapı” olarak algılanmış ve bu şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların temelini “dil yapısının çözümlenmesi ve sonuçların değerlendirilmesi oluşturmuştur. Betimlemeli dilbilim yöntemiyle açıklanmaya çalışılan bu yapıda, tarihsel gelişmeler bir yana bırakılarak belli bir dilin belli bir süre içindeki çeşitli niteliklerini ortaya koymaya yönelik, bunu yaparken de ilkeler koymaktan çok, dilin o günkü durumunu saptamaya çalışan bir dilbilim yöntemi ve alanı geliştirilmiş, böylece betimlemeli dilbilimin önemi ortaya çıkmıştır. Sonraki dönemde Noam Chomsky’le birlikte çalışmaların temelini yüzeysel yapıdan derin yapıya geçişler belirlemiştir. Bundan yararlanılarak bir dildeki doğru tümce kuruluşlarını belirleme amacı güdülmüştür. Başka bir deyişle, dil çalışmalarında dilin çekirdek tümceleri saptanarak bunlardan türetilen yeni tümce türlerinin, yani çeşitli dönüşümlerin elde edilmesine çalışılmıştır. Bu temel üzerine yürütülen çalışmalar ve bildirişimi, insan dilini bu açıdan çözümlen incelemeler günümüzde üretimsel-dönüşümlü dilbilim adıyla bütün dünyaya yayılarak yerleşmeye başlamıştır. Dil çalışmalarında dilin soyut yapılarını açıklamaya çalışan üretici dönüşümsel dilbilgisi tümce boyutunda kalmıştır. Bu sebeple dili nesne olarak kabul eden birçok yeni dilbilim alanı ortaya atılmıştır. Aşkın Balcı’ya göre; dil ise bütün dilbilim alanları ile ilişki içerisinde olduğunu belirterek, bu alanları liste halinde şu şekilde ifade etmiştir:

- Dil Göstergibilim
- Dilbilgisi

- Dil Felsefesi
- Betikbilim (Filoloji)
- Genel Dilbilim
- Toplumdilbilim (Toplumbilim)
- Sinirdilbilim (Tıp)
- Ruhdilbilim (Ruhbilim)
- Budun Dilbilim (Budunbilim)
- Çeviri Kuramı
- Metindilbilim
- Edimbilim (Sözceleme Kuramı)
- Yazın Kuramı
- Sözbilim (Retorik)

“İkinci Bölüm”de (s. 8-15) “Metindilbilim” kavramı üzerinde durulmuştur. Yazara göre; 1960’lı yıllardan sonra tümce düzeyini aşan dilin daha büyük birimleri üzerinde çalışma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik sayesinde gelişen yeni alan “Metindilbilim veya Söylembilim” adıyla anılmaya başlamıştır. Bu alanın diğer dilbilim alanlarından farkı, tümceleri içinde buldukları metinsel bağlama göre değerlendirmesidir. Açıklamadan da anlaşıldığı gibi son zamanlarda bu iki kavram aynı konulara temas etmektedir. Bu konuyla ilgili kaynaklar söylem çözümlemesi terimini ilk olarak Harris (1952)’in metindilbilimi terimini ise Coseriu (1955)’un aktardığına işaret etmektedir. Ancak farklar ve benzerlikler ne olursa olsun önemli olan konunun tümceler üstü birimlerle ilgili olmasıdır. Yazar ayrıca, Zeynel Kıran’ın ifadelerini de örnek göstererek bu yeni alanın tıpkı eski biçembilim gibi, betimsel ve eleştirel bir bakış açısıyla kendini çevreleyen toplumsal yapılarla ilişkileri içinde ya da dışında bir metnin değişik yapılarını ortaya koymaya çalıştığını ifade ederek, “metindilbilim düzeylerini” Kıran’ın tespitleri doğrultusunda aşağıdaki şekilde belirtmiştir;

METİNDİLBİLİM (Kıran, 2002: 279)	
Düzeyley	
Edimbilimsel Düzey	Bu düzeyde özel bir bağlamda metin ile metni kullananlar arasındaki ilişki tanımlanır.
İzleksel Düzey	Metnin izleksel gelişimini ve izleğini sınırlamak.
Anlamsal Düzey	Metnin, tümcenin, sözcüğün anlamının incelenmesi
Sözdizimsel Düzey	Metnin sözdizimsel düzenlemesinin araştırıldığı düzeydir.
Sözbilimsel Düzey	Yineleme, karşıtanlam, tersinleme (ironi), düzdeğişmece, eğretileme, uyak, ses

	yinelemesi vb. söz sanatlarının metindeki varlığı.
Düşünyapısal Düzey	Dil ve düşünyapı (ideoloji) arasındaki ilişki.

Yazara göre; metindilbilim düzeylerinden de anlaşıldığı gibi bu alan, diğer dilbilim dallarıyla da ilişki içindedir. “Edimbilim, sözdizimi, anlambilim” ve diğer alanlarla olan ilişkisi sayesinde metinler daha ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmaktadır. Metindilbilim, metni oluşturan öğeler arasındaki bağları, bunun yanı sıra metnin fonksiyonunu ve yapısını da incelemektedir. Yapılan araştırmalar sayesinde bağımsız ve üst dilsel birimin tümce değil metin olduğunu göstermektedir. Tümcelere anlam yüklemek için metnin içindeki dilsel ilişkileri iyi anlamak gerektiği çünkü bu ilişkilerin metnin tutarlılığını açığa çıkardığını savunmaktadır. Metindilbilimde “tutarlılık” kavramının bir metni oluşturan tümceler arasındaki mantık ve anlam ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. Yazar, bağdaşıklık da metindilbilimin ilgilendiği bir alan olarak görmekte ve metnin yalnızca dilbilgisi kurallarına göre şekillenmediğini ifade etmektedir. Ona göre, dil öğelerinin açıkladıkları özellik ve durumlar arasında anlam bağıntılarının olmasıdır. Bu anlam bağıntılarına “bağdaşıklık” adı verilmektedir. Bunu yanında bağdaşıklık olarak gösterilen bağlantı unsurlarını; “gönderme, yineleme, değiştirim, ön biçim (art ve öngönderim), belirli ve belirsiz tanımlık, gösterim, bağlaçlar, sözlük ilişkileri ve sözlüksel bağdaşıklık, eksilteli yapılar, zaman-görünüş-kip” şeklinde belirtmektedir. Ayrıca metinde özne konumundaki kelimelerin tekrarlanma sıklığının önüne geçmek adına ilgili varlığa “gönderme” yapılarak kullanıldığını ifade etmiştir. Yazar, metindilbilimin amacını; metin kavramını, metin sınıflandırılmasını, metin analizini, metin üretme ve oluşumundaki bilişsel sorunları inceleyerek tümcelerinin anlamsal ve çizgisel olarak nasıl bir bütünsel yapı oluşturup metin niteliği taşıdığını bulmaya çalışmak şeklinde açıklamıştır. Yazar, bu bölümde metin olmanın 7 ölçütünü; “bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık-niyetlilik, kabuledilebilirlik, bilgisellik, durumsallık, metinlerarasılık” şeklinde belirtmiş ve ayrıca her bir kavramı da detaylı bir şekilde açıklamıştır.

“Üçüncü Bölüm” (s. 15-26) “Metin Oluşturma Aşamaları” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, dilbilimci Sıddık Akbayırın çalışmasında “Dil ve Diksiyon” adlı kitabına atıf yaparak Canan İlerini’nin belirttiği 10 aşamayla açıklamaya çalışmıştır. Bunlar;

- Amacın Belirlenmesi,
- Konuyu belirleme ve sınırlandırma,
- Mesaj,
- Kurgu Aşaması,
- Söylem Biçimi,
- Kavram Ağını Oluşturma,

- Dilsel Gösterenleri Seçme,
- Metin Düzeyinde Dilsel Kodlamaya Geçiş,
- Seslenme/Yazma,
- Metni Denetleme

Çalışmada her bir bölümü maddeler halinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Amacın belirlenmesi aşamasını açıklarken bu aşamanın metin oluşturmanın en önemli evresi olduğunu belirtmiş, amaç sayesinde metinlerin kurgulandığını, metinde hangi konuda bilgi verilmek istendiğini ve bilgilendirici, anlatımcı ve işlevsel olarak metinlerin nasıl oluşturulduğunu belirtmiştir. Konuyu belirleme ve sınırlandırma aşamasında, metindeki konunun detayları üzerinde açıklamalar yapılarak ana konunun alt başlıklarının sınırlandırılması ve konunun temel ve yan düşünce etrafında geliştiğine değinilmiştir. Mesaj aşamasında, ilgili kavramın tanımı, metin içerisindeki önemi, şiirsel ve sanatsal işlevi, konu-mesaj arasındaki ilişkisinden bahsedilmiştir. Kurgu aşamasının metin dünyasının oluşturulmasında düzenleyici bir özelliğe sahip olduğu, düşünceyi geliştirmek için başvurulan yöntemlerin bu aşamada devreye girdiği, olayları iyi aktarabilmek için geri dönüşler, ileri sıçramalar yapılarak veya anlatım zamanına dönülerek kurgusal bir zenginlik oluşturulduğunu belirtmiştir. Söylem biçimi aşamasında, dilsel kodlamaya geçişin devreye girdiğini ifade edilerek, metnin iletişimsel amacını belirlendikten sonra, bu amaca uygun söylem tasarımları ve buna bağlı metnin üst yapısının belirlendiğine değinilmiştir. Kavram ağını oluşturma aşamasında; metnin öz düşünce, duygu ve imgelerin bütünüyle bir içerik planı oluşturulduğuna vurgu yapılarak kavramların, verilecek bilgilerin yapı taşları olduğuna vurgu yapılırken, kavramlar arası ilişkilerin bilimsel ilkeleri oluşturduğuna değinilmiştir. Kavramlar (genelleme); “ayırım, tanımlama” şeklinde verilirken, kavram ağı sayesinde önceki bilgiler harekete geçirildiğini, yeni kavramların geliştirildiğini, kavramlar arası yeni ilişkilerin bulunarak kavramların yeniden düzenlendiği ifade edilmiştir. Dilsel gösterenleri seçme aşamasında, gösterge kavramı üzerine açıklamalar yapılmıştır. Burada dil birimlerinin göstergeler olduğuna değinilmiştir. Göstergenin bir “gösteren”, bir de “gösterilen” den meydana geldiğini, gösterge kavramının bir ses değil, “işitsel imge” olduğuna değinilmiştir. Metin düzeyinde dilsel kodlamaya geçiş aşaması; yazma öncesinde metin birlikteliğinin oluşturulduğu aşamadır. Bu aşamada metni üretmede dilin sözdizimine, metin özelliklerine ve metin türüne özgü retorik kodlama yapısına yönelik bilgiler içermektedir. Seslenme/yazma aşaması metnin içeriği dilsel olarak kodlanarak metin halini aldığı ve bu süreçle beraber metin üretim aşamalarının tamamlandığı bölümdür. Metni denetleme aşaması, oluşturulan metinde geçen tümcelerdeki anlatım bozukluklarının kontrol edildiği, noktalama ve yazım hatalarının incelendiği ve düşünce oluşumundaki tutarsızlıkların denetlendiği son aşamadır. Yine bu aşamada; “bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık/niyetlilik, durumsallık, bilgisellik, kabuledilebilirlik ve metinlerarasılık gibi” metin olma ölçütlerinin örneklerle açıklanmış ve belirtilen unsurların metin üretimi için gerekli yapı taşları olduğu vurgulanmıştır. Metindilbilimin ise bu yapı taşlarının düzgün bir şekilde yerleşip yerleşmediğini inceleyen dilbilim alanı olduğu belirtilmiştir.

“Dördüncü Bölüm” (s. 27-286) “Metindilbilim Kavramlarının Örnekli Alfabetik Dizimi” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, metindilbilim içerisinde geçen kavramların tanımlarının yapıldığı ayrıca alanda çalışan dilbilimcilerce genel kabul görmüş tanımlarına da yer verildiği bölümdür. Bu özelliğinden dolayı ilgili bölüm, adeta eserin, “metindilbilim sözlüğü”dür. Bölümde verilen her bir kavramı pekiştirmek adına örnek cümle, paragraf ve metinlere de detaylıca yer verilmiştir. Yazar bu bölümde ayrıca metni oluşturan bağlantıları; “yineleme, değiştirim, ön biçim (art ve öngönderim), belirli ve belirsiz tanımlık, gösterim, bağlaçlar, sözlük ilişkileri ve sözlüksel bağdaşıklık, eksilteli yapılar, zaman-görünüş-kip” şeklinde sınıflandırmıştır. Yazarın yapmış olduğu kavramlara ait tanımlar, verilen örneklemeler ve kavram haritalarının seçiminde gösterilen özenli tutum, bu çalışmayı değerli kılan en önemli bir özelliktir.

“Genel Değerlendirme” başlığını taşıyan “Beşinci Bölüm” de (s. 287-290) Metindilbilim alanının, dil ve edebiyat açısından öneminden bahsedilen önemli bölümdür. Metindilbilim alanında yapılan çalışmalar sayesinde bu alana olan ilginin arttığı ifade edilirken metnin basit bir yapıdan ibaret olmadığına ve metni anlamak için bütünlüğüne de dikkat edilmesi gerektiğine dair açıklamalar yapılmıştır.

Bu eserde metindilbilimle ilgili kavramlar verilen örneklerle detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili olgulara ilişkin açıklamalar anlam, işlev ve dizin ilişkileri açısından yorumlanarak kavramlar anlaşılabilir açılımlarla ifade edilmiştir. Metindilbilim alanında yapılacak çalışmalara öncülük edecek bu eserin edebiyat fakültelerinin ilgili ABD’lerinde okutulan dilbilim derslerinde yararlanılan oldukça değerli bir eserdir. “*Metindilbilime Kavramsal Açıdan Bir Bakış*” başlığını taşıyan eserin genişletilmiş yeni baskılarının yapılması alandaki boşluğu doldurmak adına oldukça önemlidir. Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI tarafından hazırlanan ve metindilbilim alanında Türkiye’de örnek çalışmalardan biridir.

Kaynakça:

AŞKIN-BALCI, Hülya (2009). *Metindilbilime Kavramsal Açıdan Bir Bakış*. Ankara: Bizbize Yayıncılık, 312 s.

ŞENÖZ-AYATA, Canan (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual, 47 s.

KIRAN, Zeynel (2002). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları, 279 s.

AKBAYIR, Sıddık (2005), *Dil ve Diksiyon*. Ankara: Akçağ Yayınları, 108-109 s.